

YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2015

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TANZİMAT SONRASI OSMANLI DEVLETİ DIŞ BORÇLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Orhan YILDIRIM

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN

BARTIN-2015

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TANZİMAT SONRASI OSMANLI DEVLETİ DIŞ BORÇLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Orhan YILDIRIM

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN

BARTIN-2015

KABUL VE ONAY

Orhan Yıldırım tarafından hazırlanan “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti’nin Dış Borçları” başlıklı bu çalışma,tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : (Danışman)

Üye :

Üye :

Bu tezin kabulü Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Adı SOYADI (Enstitü Müdürü)

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN danışmanlığında hazırlamış olduğum "Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti Dış Borçları" adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

01/07/2015

Orhan Yıldırım

İMZA

ÖNSÖZ

Tez çalışmasını yaparken her türlü sıkıntıyı aşmam konusunda desteklerini esirgemeyen, çalışma şevkimi olumlu yönde artıran ve metni okuyup değerlendirmelerde bulunan Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Sayın Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN Hocama özellikle teşekkürü borç bilirim. Yüksek lisans eğitimimde emekleri olan Sayın Yrd. Doç. Dr. Ramazan ARSLAN ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet İSLAMOĞLU Hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Bununla beraber her konuda yardımcı olan Sayın Öğretim Görevlisi Soykan TOĞAN Hocama da teşekkür ederim.

Orhan YILDIRIM

Bartın, 2015

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti Dış Borçları

Orhan Yıldırım

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN

Bartın-2015, Sayfa: XIII + 99

Yapılan bu tez çalışması; devlet borçlanmasının genel tanımı yapılarak Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısını ve Tanzimat'ın ilanından sonra almak zorunda olduğu dış borçları analiz etmektedir. Başlangıçta devlet borçlanmasının nasıl bir şekilde başladığı ve borçlanmanın nedenleri anlatılmıştır. Ardından Osmanlı Devleti'nin mali, ekonomik ve sosyal yapıdaki çözümlerin üzerinde durulmuştur. Son olarak da Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma serüveninin başlangıcından sonuna kadar ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti Tanzimat'ın ilanına kadar geçen süreçte hiçbir şekilde dış borçlanmaya başvurmamıştır. Fakat bu dönemden sonra Osmanlı Devleti'nde yaşanan mali bunalımlar ve yüksek askeri harcamalar sonucu büyük bütçe açıkları ortaya çıkmıştır. Bütçe açıklarının hızlı bir şekilde artması Osmanlı Devleti'nin Avrupa para piyasalarından borç almasına neden olmuştur. İç kaynakların yetersizliğinden dolayı başvurulmuş dış borçlanmalar Osmanlı ekonomisini ve mali yapısını daha da bozmuştur. Alınan borçlar daha çok hükümetin cari giderlerinde kullanılmış, bir yandan da birikimli olarak artarak kamu gelirlerinin önemli bir bölümüne yabancıların el koyması ile sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Dış Borçlar, Mali Yapı

ABSTRACT

MSc Thesis

Foreign Depts of Ottoman Empire after Tanzimat

Orhan YILDIRIM

Bartın University

Institute of Social Sciences Economics Department

Thesis Adviser: Asst. Prof. Dr. M. Said CEYHAN

Bartın 2015 Page: XIII + 99

This thesis analyses foreign debts that Ottoman Empire obliged to pay after Tanzimat era by implementing general definition of national debt within the context of social structure of Ottoman Empire. First of all, how national debt starts and its causes have been expressed. Then, It is been stressed on dissolution of Fiscal, Economic and social structure of Ottoman Empire. Finally, It has been discussed Ottoman Empire's foreign debt excitement from the point where it starts until the debt process ended.

Ottoman Empire had never requested foreign debt until the declaration of Tanzimat. However, after this era fiscal bottlenecks and high military expenditures in the Ottoman Empire resulted in high budget deficits. Rapid increases in budgeted deficits caused Ottoman Empire to request foreign debt from European money markets. Requesting foreign debts within the internal lack of resources demolished economics and fiscal structure of Ottoman Empire. Foreign debts received by Ottomans had used more likely in current expenditures so debts had raised cumulatively and it resulted with the seize of substantial part of public revenues by foreign authorities.

Key Words: Ottoman Empire, Foreign Debt, Fiscal Structure

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	II
BEYANNAME.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TABLolar LİSTESİ.....	XII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIII
1. GİRİŞ.....	1
2. DEVLET BORÇLANMASI.....	3
2.1. Devlet Borçlanmasının Tanımı	3
2.2. Devletlerin Borçlanma Nedenleri	4
2.2.1. Mali Nedenler Ve Bütçe Açıkları.....	4
2.2.2. Ekonomik Nedenler.....	5
2.2.3. Diğer Nedenler	6
3. OSMANLI DEVLETİ’NİN EKONOMİK VE SOSYAL YAPISI VE BU YAPIDAKİ ÇÖZÜLME.....	7
3.1. Ekonomik Ve Sosyal Yapı.....	7
3.2. Ekonomi Ve Sosyal Yapıdaki Bozulma	9
3.3. Yeni Para Düzeni Olan Kaime İhracının Başlaması.....	12
3.3.1. Kaime İhracı Üzerinden Havadan Para Kazanma Yolu.....	12
3.4. Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi	13
3.4.1. Mali Yönetimin Yeniden Düzenlenmesi	14
3.4.2. Gelir Gider Düzeni	15
3.4. Divan-ı Muhasebat.....	17
4. OSMANLI DEVLETİ’NİN BORÇLANMASINA NEDEN OLAN ETKENLER.....	19

4.1. Borçlanmaya Neden Olan iç Etkenler.....	19
4.1.1. Mali Yapıdaki Bozulma	19
4.1.2. Ödemeler Dengesi ve Bütçe Açıkları.....	20
4.2. Dış Borçlanmaların Genel Nedenleri.....	21
5. OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇ BORÇLANMA VE GALATA BANKERLERİ	24
5.1. Osmanlı Devletinde İç Borçlanma Kaynağı Olan Esham Sistemi.....	24
5.2. Galata Bankerlerinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devletine Etkileri.....	26
5.2.1. Galata Bankerlerinin Ortaya Çıkışı	26
5.2.2. Galata Bankerlerinin İktisadi Etkinlikleri	26
5.2.3. Galata Bankerlerinin Osmanlı Yönetiminde Etkili Olmaları.....	28
5.3. Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu ve Yapısı.....	30
5.3.1. Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu	30
5.3.2. Osmanlı Bankası'nın İdari Yapısı	31
5.3.3. Osmanlı Bankası'nın Mali Yapısı	31
5.3.4. Osmanlı Bankasının Faaliyet ve Etkinliği.....	32
6. OSMANLI DEVLETİ'NDE DIŞ BORÇLANMALARIN GELİŞİMİ VE İLK DIŞ BORÇLANMALAR.....	34
6.1. Kırım Harbinden Ramazan Kararnamesi'ne Kadar Yapılan Dış Borçlanmalar	34
6.1.1. 1854 Mısır Borçlanması	34
6.1.2. 1855 Borçlanması.....	35
6.1.3. 1858 Borçlanması.....	36
6.1.4. 1860 Mir'es Borçlanması	37
6.1.5. 1862 Borçlanması Ve Kâğıt Paranın (Kaime) Kaldırılması.....	38
6.1.6. 1863 Borçlanması.....	39
6.1.7. 1865 Ağnam İstikrazı* (Koyun Borçlanması).....	40
6.1.8. 1865 I. Tertip Genel Borçları	41
6.1.9. 1869 Borçlanması.....	41
6.1.10. 1870 Rumeli Demiryolları Borçlanması	42
6.1.11. 1871 Borçlanması.....	43
6.1.12. 1872 Borçlanması.....	43
6.1.13. 1873 II. Tertip Genel Borçları	44

6.1.14. 1874 III. Tertip Genel Borçları.....	44
6.2. Ramazan Kararnamesi ve Moratoryum İlanı	46
6.2.1. 1875 Morotoryumu.....	46
6.2.2. Ramazan Kararnamesi.....	47
6.2.3. 1877 Milli Savunma Borçlanması	48
6.2.4. Berlin Konferansı	48
6.2.5. Rûsum-u Sitte İdaresi (Altı Vergi idaresi)	49
7. EKONOMİK VESAYETE GEÇİŞ VE DÜYUN- U UMUMİYE İDARESİ'NİN KURULUŞU	52
7.1. Muharrem Kararnamesi Projesi	52
7.1.1. Borçların İndirimleri.....	52
7.1.2. Borçlara Ayrılan Kaynaklar	53
7.2. Düyun-u Umumiye İdaresinin Kuruluşu	54
7.2.1. Düyun-u Umumiye İdaresinin Yapısı ve Görevleri	55
7.2.2. Düyun-u Umumiye İdaresinin Yararları	56
8. DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ'NİN KURULUŞUNDAN I. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR YAPILAN DIŞ BORÇLANMALAR	58
8.1. 1886 Gümrükler Borçlanması (Borçların Konsolidasyonu).....	58
8.2. 1888 Demiryolu Borçlanması	58
8.3. 1888 Sayd-ı Mahi (Balıkavı) Borçlanması	59
8.4. 1890 Tebdil (Değiştirme) Borçlanması.....	60
8.5. 1890 Borçlanması (Osmaniye İstikrazı)	60
8.6. 1891 Borçlanması (Borçların Konversiyonu).....	60
8.7. 1893 Tömbeki Borçlanması	61
8.8. 1894 Şark Demiryolu Borçlanması.....	61
8.9. 1894 Borçlanması (Borçların Değişimi).....	62
8.10. 1896 Borçlanması	62
8.11. 1898 Avansı	63

8.12. 1902 Gümrük Borçlanması (Borçların Değişimi).....	63
8.13. 1903 Bağdat Demiryolu Borçlanması (I.Tertip).....	63
8.14. 1903 Sayd-ı Mahi Tahvil-i Düyunu (Borçların Değişimi).....	64
8.15. 1903 Dış Borçların Birleştirilmesi (Tevhid-i Duyunu).....	64
8.16. 1904 Borçlanması	65
8.17. 1901–1905 Borçlanması	65
8.18. 1905 Askeri Teçhizat Borçlanması	65
8.19. 1906 Tahvil-i Duyun (Borçların Değiştirilmesi)	66
8.20. 1908 Bağdat Demiryolu II. Ve III. Tertip Borçlanmaları	66
8.21. 1908 Borçlanması	67
8.22. 1909 Borçlanması	67
8.23. 1910 Soma – Bandırma Demiryolu Borçlanması	67
8.24. 1911 Borçlanmaları; Hudeyde-Sana İstikrazı ve Gümrük Borçlanması.....	68
8.25. 1913 Borçlanmaları Konya Ovası Sulaması ve Doklar Borçlanması.....	68
8.26. 1914 Borçlanması	69
9. I. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR ALINAN DIŞ BORÇLARIN DEğERLENDİRİLMESİ	71
9.1. Dış Borçların Kullanıldıkları Alanlar	73
9.2. Osmanlı Borçlar zerinden Filistin Meselesine Taviz Verilmemesi ve Sultan II. Abdülhamit Han'ın İzlediği Politikalar.....	76
10. I. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE DIŞ BORÇLAR MESELESİ	82
10.1. Savaşın Finansmanı Sorunu	82
10.2. Kâğıt Para ıkarılması Sorunu	83
10.3. Dâhili İstikraz (İ Borçlanma) Meselesi	85
10.4. Savaş Döneminde Milli Bankacılık	86

11. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NDEN GELEN DIŞ BORÇLARI KABULLENMESİ VE TASFİYE DÖNEMİ	88
11.1. 1914-1923 Dönemi Ve Osmanlı Borçlarının Tasfiyesi	88
11.1.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Borçları Kabullemesi	89
11.1.2. Borçların Paylaştırılması Sonucu Türkiye'ye Düşen Borç Miktarı	90
11.2. 1928 Paris Sözleşmesi ve Borçların Ödenmeye Başlanması	90
11.3. 1933'den Sonra Osmanlı Borçlarının Tasfiyesi.....	91
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

TABLolar LİSTESİ

Tablo	Sayfa
No	No
1. 1841–1861 Yılları Arası Osmanlı Devleti'nin Gelir- Gider Tespitleri (Osmanlı Lira)	16
2. Paranın Adet ve Ağırlığının Yıllar İçerisindeki Değişim	23
3. Osmanlı İmparatorluğu'nun İç ve Dış Borçları (1860 Yılına Kadar)	29
4. 1854 – 1881 Yılları Arasında Alınan Dış Borçlar	45
5. Muharrem Kararnamesinden Sonra Osmanlı Borçlar	54
6. Düyun-u Umumiye 'ye Kadar Alınan Borçların Kullanım Yerleri	70

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil	Sayfa
<u>No</u>	<u>No</u>
1. 1854'ten 1875'e Kadar Alınan Borçların Kullanım Hareketliliği.....	57
2. 1854'ten 1923'e Kadar Borç ve Bütçe Hareketliliği	73
3. 1886'dan 1914'e Kadar Alınan Borçların Kullanım Yerlerinin Hareketliliği.....	74

1. GİRİŞ

Bir ülkenin iktisadi kalkınmışlığının nasıl işlediğini görmek için o ülkenin ekonomik ve mali yapısını incelemek gerekir. Ekonomik ve mali yapıda meydana gelen bozulmalar sonucunda gelir yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin gelirleri vergilerle ya da borçlanma yoluyla elde edilir. Ülkelerin gelirleri için vergiler öncelik teşkil ettiğinden, yeterli kaynak elde edemeyen ülkeler borçlanmaya giderler. Ülkeler gelir yetersizliğini karşılamak için iç ve dış kaynaklara başvurur. Eğer ülkeler iç kaynaklardan borçlanacaklarsa; bankalar veya ekonomik kuruluşlardan borçlanabilir. Fakat devletin ihtiyacı olan gelir, elindeki kaynaklardan daha az olması halinde ekonomik dengesizlikler ortaya çıkar. Ortaya çıkan dengesizlikler sonucu dış borç alma zorunlu hale gelir. Dış borçlanma bir ülkenin çeşitli dış kaynaklardan gelir sağlamasıdır. Dış borçlar ülkeleri ekonomik ve sosyal açıdan etkileyen önemli bir faktördür. Aynı zamanda borçlanma borç alan ülkenin, borç veren ülkeye karşı olan bir bağımlılığa da neden olur.

Borçlanmaya neden olan etkenler ise; o ülkenin kalkınması için gerekli alt yapı yatırımları, dış ticaret açığı ve bütçe açıklarıdır. Ülkelerin tasarruf oranları yeterli olmadığı takdirde yatırım harcamaları da yetersiz kalacaktır. Yatırımların düşük olması istihdam ile beraber milli gelirdeki artış oranını da düşürecektir. Bu durum karşısında ülkeler vergiden çok borçlanma politikası uygularlar. Vergilendirme yoluna gidilmemesinin sebebi yatırımların olmamasıdır. Çünkü vergilendirilecek yeterli sektör olmaması vergi gelirlerinin düşük kalmasına sebep olur. Bu yüzden ülke gelir sağlama politikası olarak dış borçlanmaya yönelir.

19 yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ekonomisi iç ve dış borçlarla finanse edilmiştir. Devletin borçlanma süreci içerde Galata Bankerleri, dışarıda ise Avrupalı Devletler ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde burjuvazi sınıfın özelliklerini taşıyan Galata Bankerleri Osmanlı ekonomisinde önemli rol oynamışlardır. Galata Bankerleri ekonomik çıkarlarını devamlı düşünen bir sınıf olarak nitelendirilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde borçlanma, ülkede yaşanan siyasi ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin daha çok savaş ve asker temelli olması, savaş finansmanı ihtiyacının artması ve çeşitli nedenlerle, merkezi yönetime aktarılamayan vergi gelirlerinin yetersizliği, borçlanma ile finansman zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Yapılan dış borçlanmadan ekonomik fayda

sağlanabilmesi için, alınan borçlar ÷lke içindeki kaynakları aktif hale getirerek verimli yatırım alanlarında kullanılmalıdır. Borçlanma ile yapılan yatırımlardan elde edilen üretim miktarları alınan borçlardan daha fazla olmalıdır. Eğer aksi durum olursa borcun ödenmesi için ÷lkenin kendi kaynaklarını kullanmasına ve ekonomiyi olumsuz bir şekilde etkilemesine neden olacaktır. Nitekim Osmanlı Devleti ölçüsüz borçlanmalar sonucu iktisadi ve mali bağımsızlığı yitirmiştir.

2. DEVLET BORÇLANMASI

Devlet, sınırları belirlenmiş toprak parçaları üzerinde yaşayan toplumun oluşturduğu organize olmuş bir varlıktır. Devleti toplum kurmuştur. Devletin en önemli amacı toplumun refahını ve mutluluğunu sağlamaktır. Devleti oluşturan toplumun sonsuz ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar toplumun varlığını devam ettirmeye yöneliktir. Devlet toplumun bir arada yaşaması için yani kollektif ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birtakım faaliyetlerde bulunur. Bu faaliyetler kapsamında piyasadan çeşitli mallar, hizmetler üretim faktörlerini satın alır. Devlet bu faktörleri satın alarak, topluma ihtiyaçlar doğrultusunda bedelli veya bedelsiz sunar (Erdem, 2015, 1). Devletin gelirleri ile giderleri arasında negatif bir fark oluştuğunda, başka bir ifade ile devletin giderleri devletin gelirlerini aştığı takdirde bu fark bütçe açığına neden olmaktadır. Devletler bütçe açıklarını finanse edebilmek amacıyla vergi ve diğer normal gelirlerini artıramadığında, doğal olarak borçlanmaya başvurmak zorunda kalmaktadırlar.

Klasik ekonomik dönemde devletin borçlanarak kamu hizmetlerini yürütmesi son derece sakıncalı görülmekle birlikte, zorunlu hallerde sınırlı ölçülerde borçlanmaya başvurulabileceği de kabul görmüştür. Özellikle 19. Yüzyılda Liberal İktisatçılar bu konuda oldukça rijit düşünürken o günkü Avrupa'daki devletler de bunun etkisiyle çok zaruret olmadan borçlanmaya gitmedikleri gibi toplam borç stoku da GSMH içinde çok cüzi bir yer teşkil etmiştir. Osmanlılar ise 1850'li yıllara kadar tam aksine özellikle dış borçlanmayı tamamen yasaklarken iç borçlanma konusunda daha esnek davranmışlardır.

2.1. Devlet Borçlanmasının Tanımı

Borç bir kişi ya da kuruluşun karşı tarafa yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüklerdir. Bu yükümlülükler daha önce karşı taraftan alınmış olan paranın aralarında belirlenen şartlar altında anapara, faiz ve diğer ödeme biçimleriyle geri verilmesi şeklinde olmaktadır.

Devletler kamu hizmetlerinin karşılanması amacıyla borçlanırlar. Borçlu taraf kamu tüzel kişisi olan devlettir. Devlet kamu hizmetlerini karşılar, girdiği borçlanmada maliyet ve kârlılık gibi faktörler ön planda tutmaz. Kamu borçları genellikle uzun vadeli, devlet sahip olduğu siyasi ve idari otoriteden dolayı borcunu ödemekten kaçınılabilir (Yıldız, 2011, 319). Çünkü devletler kendilerinde gördükleri güce sığınarak

borçlarını ödemeyi erteleyebilirler. Bunun sonucunda devletin borç yükü ağırlaşarak devlet borçlanma bunalımına girebilir.

Devlet borçlanması günümüzde olağanüstü hal sayılmamaktadır. Devletler normalde topladıkları vergiler, harçlar, resimler ve iktisadi teşebbüsleriyle harcamalarını karşılarlar. Bazen de bu harcamalarını ekonomik ve politik düşüncelerle borçlanma ile de karşılamaktadır. Devletler borçlanmalara başvururken ileride toplanacak vergilerin önceden kullanılırlar. Bu yüzden borçlanma, verginin alternatifidir. Devletler olağanüstü durumlarda ve kalkınmaya yönelik yatırımlarını toplanan vergilerle karşılanmadığı zaman, borçlanmaya başvururlar (Açba, 1991, 3).

Vergiler devlet gelirleri içinde en önemli yere sahiptirler. Bütçe finansmanında en sağlam kaynak vergilerdir. Vergiler yetersiz kaldığında ortaya çıkan bütçe açıklarının finansmanında kullanılacak finansman borçlanmadır. Normalde borçlanma devlet için gelir gibi görünse de gerçekte gelir değildir. Çünkü bir borç alınmış ise vade sonunda geri ödenmesi gerekir. Bundan dolayı vergiler, devlet için nihai finansman kaynağı olduğu halde, borçlanmalar geçici borçlanma kaynağıdır. Vergiler mevcut servet ve gelirlerden karşılanırken ve hali hazırdaki vatandaşlarca üstlenilirken, borçlanmanın yükünü gelecek kuşaklar çeker (Yılmaz, 1996, 17).

2.2. Devletlerin Borçlanma Nedenleri

Devletlerin borçlanma nedenleri ülkelere ve ülkelerin buldukları durumlara göre değişir. Devletler ekonomik ve mali politikanın gereği olarak vergi gelirleri yetersiz kaldığında savaşların maliyetini karşılamak ve büyük verimli yatırımlar için borçlanmaya giderler. Genel olarak devletlerin borçlanmaya gitmesindeki nedenleri birkaç ana grupta ele alabiliriz.

2.2.1. Mali Nedenler Ve Bütçe Açıkları

Devletin kendisini oluşturan toplumun refahı ve mutluluğu için yapması gereken çeşitli verimli yatırımları vardır. Aynı zamanda diğer ülkelerde ortaya çıkan sanayileşme akımları da devleti sanayileşme konusunda harcama yapmaya zorlamaktadır. Ülkelerdeki sanayileşme hareketleri ile devlet borçları arasında doğru orantı vardır (Erdem , 2015, 11). Kısaca borçlanma ihtiyaçlardan doğar. Devletler gün geçtikçe artan pahalı ihtiyaçları,

kalkınma için gerekli yatırımlar, savaşlar sonucu ağır mali yükler nedeniyle borçlanmalar yapmak zorunda kalmışlardır (İnce, 2001, 12).

Devlet, yapması gereken kamu harcamalarını yerine getirirken, bu harcamaların hacmi, vergiler ve vergi dışı diğer gelirlerin hacmini aşarsa bütçe açığı meydana gelir. Bütçe açığı borçların ortaya çıkmasını sağlayan etkidir (Erdem , 2015, 11). Genel bir deyişle, kamu giderlerini karşılamada vergi gelirlerinin yetersiz kalması durumunda devlet borçlanmaya giderek, bütçe dengesini sağlamaktadır. Bu yüzden devlet bütçe açıklarının finansmanı için borçlanmaya gider. Genel olarak konsolide bütçe ve kamu açıklarının ortaya çıkmasındaki etkenin, kamu sektörünün planlanan büyüme hızının gerektirdiği kamu yatırımları dolayısıyla kamu finansman açığının olmasıdır. Böylece planlanan kamu yatırımlarını gerçekleştirecek reel kamu tasarrufu yoksa konsolide bütçenin açık vermesi sonucunda da borçlanmaya gidilir (İnce, 2001, 12-13).

2.2.2. Ekonomik Nedenler

Ülkeler için önemli sorunlardan biri ekonomik dengenin sağlanması ve korunmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın gerektirdiği finansman ayrı bir önem taşır. Bu ülkelerde tasarruf yetersizliği nedeniyle yatırımlar için gerekli olan finansman birikimleri yetersiz kalmaktadır. Bu birikim açığının kapatılabilmesi için borçlanmaya gereksinim duyulur.

Ekonomide meydana gelen konjoktürel dalgalanmalarda olumsuz etkileri en aza indirmek için devlet bir mali araç olarak borçlanma politikasına başvurabilir. Toplam arz toplam talepten fazla olduğunda fiyatların düşmeye başladığı bir dönemde devlet fiyatları yükseltmek için bir genişleme dönemi izler. Genişletici ekonomi politikalarında emisyon ya da borçlanma yolu izlenilmektedir. Ancak bu durumlarda genellikle borçlanma politikası izlenir (Yıldız, 2011, 320). Toplam arzın toplam talepten fazla olduğu eksik istihdam durumunda atıl üretim kapasitesi ve işsizlik vardır. Çünkü üretilen mallara yeteri kadar talep olmadığından satılamamakta ve üreticilerin ellerinde kalmaktadır. Bunun sonucunda malların fiyatları düşerek üreticiler üretimi bırakmakta ve çalıştırdıkları işçileri işten çıkarmaktadırlar. Bu olumsuz durumdan kurtulabilmek için toplam talebin toplam arz düzeyine çıkarılması gerekir. Toplam talepteki yetersizliğin sebebi harcama azlığının olmasıdır. Toplam harcamalarının artırılmasının yolu toplam talebin içinde önemli bir yere sahip olan devlet harcamalarının artırılması ile mümkün olur (Erdem, 2015, 13).

Devlet bu harcamaları yapabilmesi için gerekli olan kaynak toplayacağı vergilerdir. Borçlanma esas itibariyle vergiye tercih olunan bir finansman kaynağıdır. Ekonomi tam istihdamda olduğu zaman yani toplam talebin toplam arzı eşit olduğu durumlarda yapılacak olan tercih bu durumu korumaktır. Bu şartlarda finansman aracı olan vergi veya borçlanma dengeyi bozmadan kullanılabilir.

2.2.3. Diğer Nedenler

Ülke bir savaş tehlikesi karşısında olabilir, ya da bir savaş içinde bulunabilir. Ülke savaşa girdiği zaman büyük finansman sorunlarıyla karşı karşıya kalır. Ülke savunma harcamaları için tüm kaynaklarını kullanmak zorunda kalarak iç veya dış borçlanmaya yönelir. Ülke, savaş sonrası yaraların sarılması ve bozulan mali yapıyı yeniden düzenlemek nedeniyle iç ve dış borçlanmaya gidebilir. Bu şartlarda borçlanmaya gitmek büyük önem taşır. Zira bu dönemde devlet normal gelirleri ile giderlerini finanse edemez. Ayrıca ülkede, meydana gelecek doğal felaketler de tüm alt yapı ve üst yapıları yok edebilecek ölçüde karşılaşılabılır. Bunun için devlet harcamalar yaparak görülen zararların giderilmesi için harcamalar yapmak zorunda kalabilir. Bu gibi durumlarda devletin ekonomik gücü azalır ve toplumun vergi ödeme gücü zayıflar. Hatta vergi borçları ertelenir ya da affolunması zorunlu hale gelir (İnce, 2001, 18-19).

Devlet borçlanmasında ve borçların zaman içerisinde kümülatif bir biçimde artmasının nedeni borçların zamanında ödenememesi sonucunda daha önce alınan borçların yeni bir borçlanma ile ödenmesidir (Erdem , 2015, 16).

3. OSMANLI DEVLETİ'NİN EKONOMİK VE SOSYAL YAPISI VE BU YAPIDAKİ ÇÖZÜLME

Osmanlı devletinin kuruluşundan 18. yüzyılda Nizam-ı Cedid hareketinin başlangıcına kadar geçen beş yüzyıllık süre klasik dönem olarak adlandırılır. Klasik dönem de oluşma, olgunlaşma ve esnekliği kaybetme diye alt dönemlere ayrılır. Esnekliğin kaybedilmesinin sonucu yenileşme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Yenileşme hareketi ise bağımlılaşma ve batılılaşma sürecine sebep olmuştur. Osmanlı Devletinin son yüzyılı bu şekilde geçmiştir.

3.1. Ekonomik Ve Sosyal Yapı

Osmanlı Devleti'nin iktisadi sistemi Osmanlı hayat tarzıyla ilgili olup bu hayat tarzının da toplumsal zihniyetle yakın ilgisi vardır. Zihniyet bir toplumun hayat tarzını şekillendiren düşünce yapısıdır. Osmanlı'nın zihniyetini ya da düşünce yapısını belirleyen birçok unsur vardır. Bu unsurları en çok İslam çerçevesindeki ilkeler oluşturmaktadır. Bunun sebebi Osmanlı Devleti kurulurken karmaşık ve çok yönlü bir etkileşim içindeydi. Osmanlı Devleti İslam devletlerinin mirasçısı olarak kurulmuştur. Devletin ve ekonominin temelleri olan kurumlarının, İslam kurumları ile ilişkisi olduğu görülür. Bu kurumlar tımar, fütüvvet, ahilik ve esnaf sistemleridir (Tabakoğlu, 2005, 139).

Osmanlı zihniyetini belirleyen unsurların başında gelenekçilik gelir. Gelenek tecrübe edilmiş bir birikimi yok etmeyerek değerlendirilmesi gereken bir unsurdur. Bu birikim İslam ve Osmanlı sistemine intibak ve esneklik özelliği kazandırmıştır. Bu sistemin içinde farklı renkli, farklı dinli, çok kavimli bir sosyal teşkilatı yüzyıllar boyunca nasıl bir arada tuttuğunu yani çoğulculuğu nasıl gerçekleştirdiğini anlayabiliyoruz (Tabakoğlu, 2005, 142).

Gelenekçilikle beraber Osmanlı Devleti'nin iktisadi hayatla alakalı kararlarında etkili olan ve Osmanlı iktisadi dünya görüşünü yansıtan iki temel ilke daha barındırır. Devlet gelirlerini daha çok artırma yaklaşımı olan fiskalizm ve tüketici açısından bakan yani insanların ihtiyaçlarını karşılamadaki faaliyetleri tanımlayan iaşe (provizyonizm) ilkeleri Osmanlı klasik dünya görüşünü yansıtmaktadır (Genç, 2014, 41).

Fizikalizm ilkesine göre, hazinedeki gelirleri yüksek düzeyde tutarak maliyeye gelir sağlamaktı. Bunun şartı da ekonomiyi uzun sürede güçlü tutmaktan geçiyordu. İaşe (Provizyonizm) ilkesine göre kentlerin iaşelerin sağlanması amacıyla üretilen malların ve hizmetlerin bol, kaliteli ve ucuz olması ile birlikte piyasada mal arzının en yüksek seviyede tutulması hedeflenmekteydi. Bundan dolayı piyasada üretimi sağlayan tüccarlar bulunmaktaydı. Devlet sınırlarının genişlemesi sonucu uzun mesafeli ticaret yollarının güvenliği ve denetimini sağlamak provizyonizm için geçerlidir (Parlak ve Parlak, 2012, 21).

İaşe politikasının diğer bir yönü tüketimi etkileyen faktörlerle ilgiliydi. Şehir göçün önlenmesine yönelik düzenlemeler yapılarak şehir nüfusunun ve ihtiyaçların belirlenmesi bu açıdan önemliydi. Çünkü üretilen malların şehirler arasında tahsisi iaşe sistemiyle yapılıyordu. Osmanlı devleti, başkentin ve diğer şehirlerin temel mallar arzını sağlayabilmek için tüm bölgeleri kapsayan bir iaşe sistemi oluşturmuştur (Güran, 2014, 41)

Osmanlı kültür ve iktisat sistemi, arz yönlüdür talep yönlü değildir. Kapitalizm, talebin artırılmasına dayalı bir sistem olduğu için Osmanlı devletinin sistemine yabancıdır. Klasik Osmanlı zihniyetine göre insan alıcı el değil verici el olmalıdır. Bu sistemde bencillik olmayıp diğergam (altruist) bir insan tipi ön plandadır. Bu şekilde insan tipinin oluşmasında ahi zihniyetinin etkisi vardır (Tabakoğlu, 2005, 143).

İslam'ın bir ahlâk ilkesi olarak ahilik, günlük yaşamda hayata geçirdiği hizmet anlayışı dayanışmacı bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. İslam'la alakalı olan infak (harcama) olgusu bu arz yönlü toplumun oluşmasında maddi yönü teşkil eder. Toplum kişinin kendisinden başlayarak çevresindekilerden dış halkalara kadar infak ile birbirine bağlanır. Bu noktada arz yönlü ekonomi gündeme gelir. Bu yaklaşımda ekonomi insan içindir. Ekonominin görevi insan refahını artırarak piyasalarda yeterli mal bulundurmaktır. Arz yönlü ekonomi denildiğinde akla bu gelir. Tüketici istediği malı ödeyebileceği fiyattan alabiliyorsa refah içinde yaşıyor demektir. Bu refahı gerçekleştirmenin yolu ise arz yönlü ekonomi zihniyetinin yerleşmesidir. Bunun için Osmanlı ekonomisi, yüksek bir üretim potansiyeline sahipti (Tabakoğlu, 2005, 143).

Osmanlı ekonomisinde tarımsal üretim önemli bir yere sahipti. Tarımsal üretimin toplam üretim içindeki payı oldukça büyüktür. Tarım kesiminde çalışan nüfusun toplam

çalışan nüfus içindeki oranı fazladır.Devletin sınırlarının genişlemesiyle yeni kurulan şehirlerin giderleri savunma ihtiyaçları gibi nedenler, üretimdeki kaynakların doğru bir şekilde kullanılmasını ve devlet ekonomisi üzerinde bir denetim mekanizması kurmasını zorunlu kılıyordu. Bu yüzden hangi topraklar üzerinde hangi türde üretim yapılacağını devlet planlıyordu.Osmanlı Devleti'nde tarımda mülk sahipliği, ticarete düzenleyiciliği ve zanaat niteliğindeki sanayi üretimde güçlü bir denetimden geçiyordu. Sanayi üretimler imalathanelerde ve tezgahlarda yapılıyordu. Bunların denetimini lonca örgütleri tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu denetim sonucunda üretim düzenli yapılarak ekonomi kontrol altına alınıyordu (Geyik, 2013, 3).

Lonca örgütlerinin fonksiyonlarını şu şekilde belirtilebilir (Cem, 2007, 60):

- Devlet, lonca aracılığıyla fiyatları ve kaliteyi kolaylıkla kararlaştırmakta ve denetlemektedir. Böylece loncanın yardımıyla üretim düzenlenmekte, başıboşluktan kurtarılmakta ve sürekli denetlenebilmektedir.

- Rekabetin yasaklanmış olması, ekonomik kaynakların daha akılcı şekilde kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Bir malın gereğinden fazla üretilmesi israfından uzaklaşmaktadır.

- Hammadde ihtiyacı karşılanarak, spekülasyonlara alet edilmesini engellemiştir. Her teşkilat kendi üyelerinin isteklerini bir araya getirip devlete başvurarak gerekli olan hammaddeyi üyeler arasında paylaşmıştır.

Bütün çalışan kesimin böylesine disiplinli şekilde örgütlenmiş olması, hem üretimin düzenini sağlamakta hem de devletin örgütler aracılığı ile ekonomiyi denetlemesini sağlamaktadır (Cem, 2007, 60).

3.2. Ekonomi Ve Sosyal Yapıdaki Bozulma

Osmanlı Devleti'nin ekonomik sistemi 16. yüzyıla kadar iyi bir şekilde işlemiş ve yüzyılın sonlarında bozulmaya başlamıştır. Bozulmanın sebebi dış kaynaklara dayanıyordu. Batı Avrupa ülkeleri merkantilizm etkisiyle yeni bir ekonomik sistem içine girerek daha fazla sermaye ve sanayi ham maddesi için pazar arayışlarına girmişlerdir. Devletler sömürü yarışına girerek yeni ticaret yolları keşfederek sanayi devrimine neden olan teknolojik gelişmelerin ve buluşların yaygınlaşması sonucu Osmanlı Devleti'nin

ekonomik açıdan sıkıntılı döneme girmiştir. Osmanlı ekonomik ve sosyal yapısını bozan etkenlerin biride fiyat istikrarsızlıklarıdır. Amerika'nın keşfiyle Avrupa'da altın ve gümüşün piyasalara girmesiyle talebin artmasına ve ham madde ihtiyacına neden olmuştur. Avrupa'da bir anda fiyatların yükselmesi tüccarları yeni hammadde bulmaya yöneltiyordu. Osmanlı Devleti uzun sınırlara sahip olması ve ucuz hammadde kaynakları nedeniyle Avrupalı tüccarların ihtiyaçlarını karşılayacak kapasitedeydi. Ancak Osmanlı Devleti'nin piyasa sistemindeki mekanizmasından dolayı fiyatlar devletin kontrolündeydi. Devletiyerli esnafı korumak için gümrük kapılarını yabancı tüccarlara kapatıyordu (Geyik, 2013, 4).

Avrupa'da sanayinin gelişmesiyle ihtiyaç duyulan hammadde ve gıda maddelerine aşırı yüksek fiyatlar ödenmesi Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkiliyordu. Ülkeye gelen Avrupalı tüccarlar kendi piyasalarına göre daha ucuz olan hammaddeyi yerli esnafın verdiği fiyatınçok üzerinde fiyatlar vererek ülke içinde hammadde fiyatlarının yükselmesine ve kıtlığa neden oluyordu. Osmanlı Devleti yerli tüccarları korumak için bazı tetbirler almaya çalışmıştır. Fakat verdiği kapitülasyonlardan dolayı bu duruma engel olamıyordu. Osmanlı Devleti'nin pazarının 18. yüzyılda batının sanayi ürünlerinin istila ettiği bunun sonucunda Avrupa'ya hammadde ihraç eden ve karşılığında mamul madde alan ülke konumuna geliyordu. Bunun sonucunda dış ticaret dengesizliğinden kaynaklanan şiddetli enflasyon nedeniyle fiyatlar genel seviyesi yükselerek Osmanlı para birimi akçe değer kaybediyordu. Osmanlı para biriminin uğradığı değer kaybı bütçe rakamlarının şişmesine neden oluyordu. Para biriminde kaybedilen bu değerın Osmanlı ekonomisi üzerinde etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz (Tabakoğlu, 1985, 17):

- Osmanlı sanayisinin kullandığı hammaddeler ucuz olduğundan Avrupalı tüccarlar satın alarak yerli üreticiyi zor duruma sokuyordu.

- Avrupa'da sanayinin gelişmesiyle bu ülkelerden gelen mamul malların miktarı artıyor ve küçük esnafında buradan gelen ucuz mallarla rekabet etmesi engelleniyordu.

Osmanlı devleti için önemli bir kaynak olan vergiler 17. yüzyılda eski önemini yitirmiş, nüfus ve vergi sayımlarının üzerinde gerektiği şekilde durulmamıştır. Vergi kaynaklarındaki gelirler azalmış ve Osmanlı ekonomisi mali bunalıma girerek 18. yüzyıla doğru devlet bütçesinde ciddi açıklar oluşmaya başlamıştır. Ticaret yollarının önemini yitirmesi ve devletin esnafı korumak amacıyla kurmuş olduğu lonca sistemi ile ticarete

kaçakçılık artarak devlet gelirlerinin azalmasına sebep oluyordu. Bununla birlikte fiyat artışlarının para değerini düşürerek ordu ihtiyaçlarını karşılamadaki güçlülüğü, lüks tüketim eğilimleri mali sıkıntıya ve bütçe açıklarına neden oluyordu (Cem, 2007, 137).

Ekonomik durumun böyle olması Osmanlı Devleti'nin yeni kaynaklar üretmekte zorlanıyordu. Bu yüzden üretim için önemli olan toprakta miri sistemden iltizam usulüne geçiliyordu. Tımar sisteminde dirlik sahipleri tarımsal üretimi ve verimliliği artırmakla görevliydi. Bunu gerçekleştirirken devletin askeri ihtiyacı tımar sistemiyle sağlanıyordu. Bu görevlerin yerine getirilmesinde devlet sıkı bir şekilde denetim altına almıştır. 17. yüzyılda iltizam usulu uygulamasına geçilerek devletin topraklarının gelirlerini önceden tahsil etmek amacıyla en yüksek fiyattan mültezimlere devrediliyordu. Böylece mültezimler satın aldıkları toprakların üretiminde daha fazla gelir sağlamaya çalışıyorlardı. Fakat iltizam usulüyle toprakta mülkiyet düzenin değişmesi sonucu mültezimler daha fazla toprak elde etmek için köylü üzerinde baskı kuruyorlardı. Ekonomik darlık, tefecilik ve biriken borçlar gibi sebepler köylüyü topraklarını terk etmeye zorluyordu. Topraktan kopan köylüler şehirlerdeki çalışma alanlarına yığılıyorlardı (Geyik, 2013, 6).

Osmanlı Devleti'nde sosyal düzenin ve toprak sistemindeki işleyişinin bozulmasına etkisi olan iltizam usulünün olumsuz etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz (Cem, 2007, 138-139):

- Osmanlıda toprakların mülkiyeti devlete aitti. Fakat kullanım hakkı mültezimlere geçmesiyle üretim artarak daha fazla ürün elde edilip kazancın daha çok artırma çabasına giriyorlardı.

-Müstelzim Sınıfı devlete karşı güçlenerek ayanlar sınıfın doğmasına ve üretimin devlet kontrolünden çıkarak bireyci ekonomiye geçmesine ve bunun sonucunda daha fazla gelir elde edebilmek için sıkça kullanılan toprakların verimsizleşmesine neden oluyordu.

- Köylüler üzerine baskılar kuran mültezimler tarımda çalışan kesimin şehirlere göç ederek üretimin azalmasına neden oluyorlardı. Göç eden nüfus şehirlere yığılarak işsiz kesim artıyordu.

3.3. Yeni Para Düzeni Olan Kaime İhracının Başlaması

Osmanlı Devleti 17. yüzyılda mali bunalımlarla karşı karşıya kalmıştır. Mali bunalımların sebebi ekonomik güçsüzlüğünden çok merkezî devletin güçsüzlüğünden kaynaklanıyordu. Çünkü bu dönemde devlet vergileri toplayamıyordu. Bu yüzyılın ortalarında itibaren, savaşların artması ve ordunun masraflarının artması nedeniyle, malî bunalım süreklilik kazandı. Ortaya çıkan bütçe açıklarını kapatabilmek için bir yandan Galata Bankerleri olarak adlandırılan büyük sarraflardanfaizle borç para alıyor, öte yandan da tedavüldeki sikkelerin sık sıktağışı yoluyla ek gelir sağlamaya çalışıyordu. Bu yüzden 1780 ile 1850 yılları arasında Osmanlı ekonomisinin tarihinin en hızlı enflasyonunu yaşadığına, bu dönemde genel fiyat düzeyinin 12-15 kat artmıştır. Sık sık başvurulan tağışlar nedeniyle çok sayıda sikke basılmıştır. Gümüş sikkelerin değerli maden içeriğinin sık sık düşürülmesi sonucunda, 1814'te 23 Osmanlı Kuruşu bir İngiliz Sterliniyle eşit değerdeyken, 1839'a gelindiğinde bir sterlin 104 kuruş ediyordu. Bu koşullarda ek gelir sağlamak için piyasaya sürülen kâğıt paralar iktisadi ve mali sorunları daha da artırdı. Piyasaya sürülen bu kâğıt paralara kaime denilmekteydi. Kaimeler ilk defa 1840 yılında tedavüle çıkarıldı (Pamuk, 2007, 228-229).

El yazılı kaimeler ilk olarak piyasaya sürüldüğünde, kısa sürede piyasada taklitleri çoğalmaya başlamıştı. Hükümet bu kalpazanlığın artışı karşısında ilk olarak kaimelerin şekillerinin degistirmek zorunda kalmışlardır. Her bir kaime tutarı için ayrı mühürler kazılmıştır. Alınan bu tedbirde de kalpazanlığı engelleyememiştir. Bir diğer önlem olarak da kaimelerin köselerindeki Maliye Nazırlığı tarafından basılan tugranın kabartılması ve kaimelerin ortalarının basılı (matbu) olarak çıkarılmasına karar verilmiştir. Çıkarılan bu matbu kaimelerin üç ay içinde değiştirilmek zorundaydı ve el yazılı kaimelerin geçersiz olduğu halka duyurmuştur. Bunun sonucunda piyasada bir süre daha el yazılı kaimeler ile matbu kaimeler birlikte islev görmüştür (Oğlakçı, 2006, 58).

3.3.1. Kaime İhracı Üzerinden Havadan Para Kazanma Yolu

Bankerler ve sarrafların daha önce saray ve erkanı ile sınırlı olan ilişkileri 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde vekil, valilere ve halka kadar indirmişlerdir. Bu ilişkiler; kaimelerin ihraç edilmesinden sonra daha tehlikeli hal almıştı. Çünkü kaime ihraç edilmeye başlandığında, bankerler ve sarrafların kaimelerin fiyatları üzerinde spekülâtif hareketlerde bulunmuşlardır (Oğlakçı, 2006, 59).

Galata bankerleri, Osmanlı Devleti'nin ilk borsasını 1860 yılında Galata'da "Komisyon veya Havyar Hanı" olarak bilinen yerde kurmuşlardır. Böylece Galata bankerleri Osmanlı Devleti'nin finans sektörü üzerinde ağırlıklarını arttırmışlardır. Adeta İmparatorluğun milli geliri ve dışarıdan aldığı borçların büyük miktarı borsa oyunları, tefecilik, murabahacılık işlemleri ile bu bankerlerin eline geçer hale gelmişti. Böyle olmasının sebebi basta saray ve erkânı olmak üzere halkın büyük bir kesimi bu borsa sayesinde "Hava oyunları" (Havadan para kazanma yolu) olarak tabir edilen borsa oyunlarına alıstırmışlardır. Bu dönemde rüşvetin suç sayılması ve kişileri idamla cezalandırılmasına rağmen yine de rüşvet büyük bir şekilde artmıştı. Rüşveti alanlar birkaç gün Galata'da örünüyor veya bankerler ile anlaşarak, işi kitabına uyduruyordu. Bu sayede aldıkları rüşveti meşrulaştırmaktadırlar. "Bu kadar mal mülk nereden geldi" diye sorulduğunda, "Hava oyunlarında kazandım" demekle iş bitiyordu (Kazgan, 2014, 91-92). Halkı Borsa oyunlarına alıstıran Galata Bankerleri, kaimelerin ihraç edilmeye başlamasıyla birlikte kaimeler üzerinde de spekülâtif kazançlar ile haksız yüksek karlar elde etmişlerdir (Oğlakçı, 2006, 60).

3.4. Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi

Tanzimat dönemi merkezi devletin siyasal ve mali olarak güçlendirilmesi arayışlarına girilen dönemdir. Bu dönemde devlet vergi gelirlerini artırarak güçlü bir ordunun kurulması ve şehirlerin iâşesinin sağlanması hedeflenmiştir.

Tanzimat yönetimi tarafından başlatılan reformlar, modern bir mali yapının doğmasını sağlamıştır. Daha önce vergileri istisna ve imtiyazların yaygın olduğu, rastgele toplanarak elde edilen gelirler belli kişi ve kurumlarda paylaşılmak zorunda kalınıyordu. Bu reformlarla birlikte devletin ödeme gücü olan herkesi vergilendirmeye ve elde edilen bu gelirleri kontrol etmeye çalışan merkezi bir devlet almıştır. Osmanlı yönetimi artan savaşlar sonucu büyüyen savunma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeni arayışlara girdi. Yeni modern ordu kurmak gayretleri merkezi hazinenin gelir ihtiyaçlarını daha da artırdı. Artan bu gelir ihtiyaçlarını geleneksel mali yapı içerisinde müsadere, tağşiş, miri, mubayaa ve ticari tekeller oluşturarak çözmeye çalışılmıştır. Ancak bu uygulamalar başta tarım olmak üzere ticaret sanayi ile ilgili grupları olumsuz bir şekilde etkileyerek üretim faaliyetlerini yavaşlatmıştır (Güran, 2014, 314).

3.4.1. Mali Yönetimin Yeniden Düzenlenmesi

Osmanlı Devleti tanzimat döneminde birçok reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformların başında gelire göre alınmayan vergi sisteminin yerine doğrudan gelirin vergilendirilmesi gelir. Böylece herkes gelirine göre vergi yükümlüsü haline gelecek ve daha sonra sistemli bir mali teşkilat yapısı kurmaktır (Oğlakçı, 2006, 28).

Tanzimat döneminde Osmanlı bürokratları, devletin toprak bütünlüğünü sağlayarak merkezi otoritesinin güçlenmesini ve sağlam bir mali yapının oluşturulmasına bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Bunun içinde idari reformların başarıya ulaşarak mali meselelerin çözüme kavuşması beklenmektedir. Bu dönemde merkezi yönetimin en önemli mali probemi mali kaynakların yetersiz kalmasıydı. Bu problemin çözmenin yolu ise ülke içindeki kaynakları geliştirerek idarenin mali etkinliğini artırmaktı. Bundan dolayı tanzimat döneminin ilk yılları mali yönetimin yeniden düzenlenmesiyle geçmiştir. Mali yönetiminin ilk düzenlenmesinde atılan en önemli adım Maliye Nezareti'nin tüm mali işleri düzenleyen ve bu yapıyı denetleyen bir nezaret olarak kurulmasıdır. Bu nezarete bağlı olarak oluşturulan Maliye Hazinesi daha önce gelir ve giderlerin belirli bölümlerini kontrol ederken bu dönemde tüm devlet gelir ve giderlerini yöneten tek hazine haline gelmiştir. Böylece elde edilen iktisadi kaynakların devlet tarafından yürütülen hizmetlerin ekonomik gelişmeyi ve ülkenin güçlenmesinde adım atılmıştır (Güran, 1998, 79).

Maliye Nezareti'nin görevleri şunlardır (Parlak ve Parlak, 2012, 31):

- Devletin tüm gelir ve giderlerini idare etmek,
- Gelir ve gider ile Duyun-u Umumiye'nin işlemlerinin muhasebesini yaparak savunma ve mülki idarelerin mali yapısını denetim altında tutmak,
- Mali yapıya ait kanun ve tüzükleri hazırlayarak kanunlaşmalarını sağlayarak bunları uygulamak,
- Borçlanmaya ihtiyaç duyulduğunda borçlanma anlaşmalarını düzenleyerek devletin onayı için imzalamak,
- Bütçe ile devletin birimlerine ait ödeneği ayırarak hesap yapmak,

- Devlet memurlarında ve kişilerde kalan zimmetleri almak için devlet adına dava açarak tahsil ettirmek,

- Gelirin nasıl bir şekilde artırılacağını giderlerin karşılanmasına yönelik tasarılar düzenlemek.

Bu dönemde yapılan mali uygulamalardan en önemlisi de vatandaşların vergi karşısında eşit kılınmış ve muafiyetler kaldırılmıştır. Örfi vergilerde kaldırılarak halkın mali gücüne ve servetine göre tek bir vergi ile vergilendirilmesi benimsenmiştir.

Bu çalışmalardan ziyade mali bunalıma çözüm bulmak için, paranın değeriyle oynanarak hazineye gelir sağlanması hedeflenmiştir. Devlet halktan gümüş ve altınları hazinede toplayarak daha yüksek bir değerden piyasaya sürülmüştür. Fakat bu uygulama enflasyonist bir ortama neden olmuştur (Şeker, 2007, 121).

3.4.2. Gelir Gider Düzeni

Tanzimat döneminde hazırlanan bütçelerin en önemli gelir kalemleri: Cizye, aşar, ağnam, resim ve gümrük gelirleridir. Tanzimatın yeniliklerinden bir tanesi de vergi düzeni açısından getirdiği vergilere oldukça basit sade bir şekil kazandırılmasıdır. Devletin önemli kaynağı olan cizye, yetişkin erkek gayri müslim sınıftan alınan bir baş vergisi niteliğindedir. Şer'i vergilerin en önemlisi olan ve toprağın verimine göre alınan öşür devletin gelir kaynaklarını oluşturmuştur. Tarım sektörü ile ilgili diğer önemli kaynak ise küçükbaş hayvanlardan alınan vergilerdir. Bu alanda devletin kaynağı rumeli bölgesinde uygulanan ağnam vergisiydi. Bir diğer önemli gelir kaynağı olan gümrük vergileri, Osmanlı Devleti'nin ticaret merkezlerinde bulunduğu yerlerde eşyalar üzerinden alınan vergilerdir (Güran, 1998, 81).

Devlet gideleri içinde bütçe giderlerinin en önemli bölümünü savunma harcamaları oluşturuyordu. Bu harcamalar içinde Nizamiye ordusu ile Tophane ve Tersane gibi kuruluşların harcamaları yer almaktaydı. Bütçe giderlerini diğer bir harcama olan idari harcamalar oluşturuyordu. İdari birimlerin memur maaşları ile diğer giderleri bu bölümün ana kalemleriydi. Transfer giderler olarak nitelendirilebilecek bir grup giderler de dış borçlarla esham ve evrak-ı nakdiyye şeklindeki iç borçlara ödenecek anapara ve faizleri devlet tarafından elkonulan tımar ve mukaat sahiplerine ödenen tazminatları kapsıyordu (Güran, 1998, 82).

Tanzimat döneminde egzersiz usulü uygulamasına gidilmiştir. Bu usüle göre hazinedeki gelir ve gider hesapları yıllık olarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplar hangi yıl tahakkuk edilmiş ise o yılın bütçe hesaplarına görülmektedir. Böylece bütçedeki açıkların ve fazlalıkların ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. 1841 yılından itibaren her yıl düzenli olarak gelir ve gider hesapları düzenli olarak gösterilmiştir.

Tablo 1: 1841–1861 Yılları Arası Osmanlı Devleti'nin Gelir- Gider Tespitleri(Osmanlı Lira)

Yıllar	Gelirler	Giderler	Bütçe Açığı
1841-1842	562.911.000	567.074.000	- 4.163.000
1846-1847	625.000.000	624.718.145	281.255
1847-1848	653.500.000	668.763.404	-15.263.404
1848-1849	666.230.000	704.816.642	- 38.586.642
1849-1850	710.000.000	798.998.000	- 88.998.000
1850-1851	715.116.013	777.304.276	- 62.188.263
1851-1852	724.400.000	782.576.000	- 58.176.000
1852-1853	772.971.628	794.392.424	- 21.420.796
1853-1854	757.459.671	779.117.205	- 21.657.500
1856-1857	888.053.500	929.362.500	- 41.309.000
1857-1858	1.042.940.000	1.131.580.000	- 88.640.000
1858-1859	1.133.301.500	1.200.665.500	- 67.364.000
1859-1860	1.161.376.000	1.367.198.204	- 205.822.204
1860-1861	1.200.067.485	1.311.636.964	- 111.569.479
1861-1862	1.221.184.160	1.393.407.544	- 172.223.384

Kaynak: Oğlakçı, 2006, 32.

Tablo 1'de görüldüğü gibi bütçe sürekli açık vermiştir. Bütçeler düzenli şekilde hazırlanırken gelirlerde artış sağlanırken giderler kontrol altına alınamamıştır. Bu durum bütçedeki açıkların artışına neden olmuş ve bütçede gelir ve gider dengesi kurulmasını engellemiştir.

Tanzimat döneminde gerçekleştirilen reformlar sayesinde Osmanlı maliyesi kısa vadede istikrar sağlanmıştır. Ancak bu dönemde yapılan savaşlar Osmanlı ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Özellikle Kırım Savaşı Osmanlı maliyesine darbe vurmuştur. O yıl gelirden çok gider gerçekleşmiştir. Bütçe açıklarının artması sonucu devleti dış borçlanma sürecine doğru sürüklemiştir. Osmanlı Devleti'nin borçlanma sürecine girmesiyle birlikte birçok borçlanma anlaşması imzalamıştır. Devletin

gelir gider dengesizliğinin başlaması devleti iç borçlanma ve dış borçlanma kaynaklarına yöneltmiştir. Osmanlı Devleti maliyesini iç ve dış borçlanma sayesinde ayakta tutmuştu. Ancak, kaynakların geri dönüşümü hesaplanmadığından devlet mali iflasa süreklenmiştir (Oğlakçı, 2006, 33).

3.4. Divan-ı Muhasebat

Mali meselelere çözümler üreterek mali alanda çıkan uyuşmazlıkları çözümlemek üzere 1862 yılında Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) kuruldu. Tanzimat Dönemi'nin sonuna kadar faaaliyet gösteren bu kurum 1876 yılında yüksek denetleme kurulu olmuştur. Daha sonra Fransız Sayıştayı örnek alınarak yeniden düzenlenmiş ve bugünkü Sayıştay'ın temelini oluşturmuştur. 1865 yılında Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi adında bir nizamname yayınlanmıştır. Bu nizamnamede kurumun genel görevleri ile teşkilatın nasıl bir yapıda olacağını, temel dairelerden olan Maliye Dairesi'nin temel görevlerini ve Muhakeme dairesi ile Divan Kalemî'nin vazifelerini düzenlemiştir. Kadrosu bir başkan iki yardımcı, on iki üye, iki başkatip ve iki muhasebe görevlisinden oluşuyordu. Görüşülen konular Maliye Nezareti tarafından incelenerek gerekli dairelere gönderilmekteydi (Çakır, 2012, 38).

Osmanlı Devleti'nde tanzimattan önce devlet gelirlerinin toplanmasına ve giderlerin yapılmasına izin verilen hukuki bir dayanak yoktu. Gelir toplama ve gider yapma yetkisi (bütçe hakkı) padişah tarafından kullanılıyordu. Tanzimattan sonra "Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye" adındaki meclis padişahın yasama yetkisini sınırlandırarak halka mali yapı ile ilgili yükümlülükler koyma gücünü de sınırlandırmıştır. Tanzimat döneminde bütçe açıklarını kapatmak için bir yıl önceki giderlere dayanarak gelecek yıla ilişkin öngören bütçeler hazırlanmıştır. Halk temsilcilerinin oluşturduğu Meclis-i Umumi'ye ilk kez bütçe yapma hakkı 1876 tarihli Kanunu-i Esasi ile verilmiştir. Bu kanun tasarısında devlet gelirlerinin toplanarak mali yapıdaki işlemleri incelemek ve denetlemek için Divan-ı Muhasebat kurulması öngörülmüştür (Yılmaz ve Biçer, 2010, 204).

Divan-ı Muhasebatın kurulması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin mali sisteminin değiştiği ve denetim anlayışındaki kurumsal değişikliğe gidilmiştir. Kurumlar toplum içindeki etkileşimi kurarak ortaya çıkan belirsizlikleri giderirler. Osmanlı Mali işlemlerin idareden bağımsız bir yapı tarafından denetlenmesi anlayışına geçerek denetim

kurumundaki değişime geçildiği görölmektedir. Divan-ı Muhasebat kurulması ile birlikte mali denetim mali yapının dışında olan bağımsız uzman kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu denetim gelir ve giderlerin mali işlemlerin yasalara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi için ve mali sistemle ilgili öneriler sunmak amacıyla yapıldı. Zaten Divan-ı Muhasebat'ın kurulması mali alanda uzmanlaşmanın bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır. Mali alanda çalışan kişi ve kurumları denetleyerek görüş ve öneriler hazırlayabilecektir. Bu öneriler toplumsal, siyasi ekonomik ve teknolojik gelişmeleri analiz edip raporlayarak devletin programlarını buna göre geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Parlak ve Parlak, 2012, 34).

Divan-ı Muhasebatın görevleri şu şekilde sıralamak mümkündür(Çakır, 2012, 39):

- Hazineye ait dairelerin gelir kaynakları ile gider harcamalarına ait muhasebe defterlerini incelemek,
- Görevlerini yerine getirmeyen maliye memurlarını görevden alarak Maliye Nezareti'ne bildirmek,
- Maliye memurlarının bütün hesaplarını denetim altına almak
- Maliyeye memur ihtiyacı olduğunda sınav yaparak memuralımı yapmak ve görev yerlerini belirlemek,
- Taşradan gelen ve ilgili dairelerce çözülemeyen dosyaları inceleyerek çözüme kavuşturmak,
- Gelir kaynakları ve gider harcamaları ile ilgili değişiklikler yapmak.

Divan-ı Muhasebat mali sistemle ilgili incelemeler düzenlemeler yaparak sistemin işlemlerine ve gelişmesinde katkıda bulunmuştur. Bu sistemin işleyişini yasalara uygun ve düzgün şekilde yaparak gelir kayıplarını önlemiştir. Aynı zamanda idari ve yargı fonksiyonlarına sahip olarak da görevlendirmiştir (Parlak ve Parlak, 2012, 36).

4. OSMANLI DEVLETİ'NİN BORÇLANMASINA NEDEN OLAN ETKENLER

Borçlanmaya karar veren ülke, iç borçlanma ve dış borçlanma alternatiflerden bir tanesini tercih eder. İç borçlanmaya gidildiğinde mevcut kaynakların artışında değişme olmaz. Bu yüzden ekonomiye ek bir kaynak sağlamak ve yeni ödeme imkanlarına sahip olmak için özellikle dışborçlanmaya gidilir (Dikmen, 2005, 138).

4.1. Borçlanmaya Neden Olan iç Etkenler

Osmanlı devletinin borçlanmaya gitmesindeki iç etkenlerin başında savunma teknolojisindeki gelişmeler ve orduya yapılan harcamalar gelmektedir. Bu harcamaların artması Osmanlı Maliyesi'ne ağır bir yük getirmesiyle beraber gelirler para ile toplanarak tımar düzeninin bozulmasına etki etmiştir. Bu dönemde Savunma harcamaları artmıştır. Diğer bir etken de devletin vergi gelirlerinin toplandığı iltizam usulünün bozulması sonucu devletin en önemli gelir kaynağını kaybetmiştir. Devlette reform çabaları borçlanmaya neden olan etkenlerden biridir. Bu reformlar devletin askeri siyasi ve mali alanlarda olmasıydı. Fakat Avrupalı devletlere verilen tavizlerle birlikte yürümüştür. Üretim yetersizliği, vergilerin düşmesine ve dolayısıyla gelirlerin azalmasına neden olurken, bunun sonucunda da borçlanmaya neden olan diğer bir iç etken doğmuştur (Yıldız, 2011, 321).

Osmanlı devletinde borçlanmaya neden olan iç etkenler mali yapının bozularak borçlanmaya gidilmesi ve bununla birlikte gelir gider dengesinin bozulması bütçe açıkları, ödemeler bilançosu ve dış ticaret bilançosunun sürekli açık vermesine neden olmuştur.

4.1.1. Mali Yapıdaki Bozulma

Düzenli vergi gelirlerinin olmaması, para değerinin sağlanamaması savaşlardaki savunma harcamaları, devlet gelirlerinin sömürülmesi ve bunlara alınan tedbirlerin fayda sağlamaması sonucu maliyede derin ve ağır sarsıntılara neden olmuştur.

Osmanlı ekonomisi 17. ve 18. yüzyıllarda devletin gerek iç dinamikleri gerekse dış konjonktürde meydana gelen değişikliklerle çeşitli mali sorunlar ortaya çıkmıştır. Sorunlar 19. yüzyılın sonlarına doğru daha da artmaya başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu savaşlar sonucu kaybettiği toprakları geri alma politikası izlemiştir.

Savunma teknoloji gelişmelerin gerisinde kalmış, fetihler özellikle Avrupa içerisinde durdurularak asıl gelir kaynağı olan fetih gelirleri ve ganimetlerin yerini mali yük yaratan savaşlar almıştır. Devam eden savaşlar sonucunda kaybedilen topraklar bütçe üzerinde, devlet çalışanlarının artan cari harcamaları ve azalan vergi gelirleri şeklinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Ekonomik sorunların başlaması sonucu borçlanmaya gidilmiştir (Yılmaz B. E., 2014, 36-37). Osmanlı ekonomisinde ve mali yönetiminde bu dönemde meydana gelen olumsuz gelişmeler; savunma harcamaları ve savaş giderlerindeki artış üretim yetersizlikleri, gelir düşüklüğü ve dış ticarete meydana gelen sorunlardır. Osmanlı Devleti'nin bütçe açıklarının artmasıyla, vergi gelirlerini elde etmede de sorunlar yaşamıştır. Vergi gelirlerinin azalması sonucu üretim düşmüştür. Böylece bütçe açıkları sürekli açık vermeye başlamıştır (Şeker, 2007, 119).

Mali bunalımın aşılammaması, ekonomik durumun giderek ağırlaşmasına sebep olmuştur. Bütçe açıklarını kapatmak için paranın tağşiş edilmesi, esham kaimesi çıkarılması iç borçlanma gibi önlemlere rağmen bütçe açık vermeye devam etmiştir. Bütçenin açık vermesinin sebebi ülkenin mali idaresinde ve vergi sisteminde gerekli reformların yapılamamasıdır. Yapısal sorunlara çözüm bulunmadan kısa vadeli önlemler alınarak sadece Darphaneyi kısa süreli doldurmaya yaramış fakat uzun vadede Osmanlı Devleti'ni borçlanmaya sürüklemiştir. Mali teşkilatın zayıf olmasından dolayı vergi kayıplarına yol açarak borçlanmanın önemli bir nedenini oluşturmuştur. Vergi gelirlerinin yaklaşık dörtte birini oluşturan aşar vergisi iltizam usulu ile toplanıyordu. Fakat vergileri toplayan mültezimler zarar edecek korkusuyla devlete verilen ihalelerin, düşük bedeller yaratmasına dolayısıyla vergi gelirlerinin azalmasına yol açmıştır (Yılmaz B. E., 2002, 191).

4.1.2. Ödemeler Dengesi ve Bütçe Açıkları

Osmanlı Devleti'nin dış ticaret açıkları borçlanmaların en önemli nedeni olmuştur. Ticaret anlaşmaları ile dış ticarete en önemli gelir olan gümrük vergileri uygulama hakkını kaybeden Osmanlı devletinin gittikçe artan dış ticaret açıkları dış borçlanma eğilimini gittikçe artırmış ve Osmanlı Maliyesi bunalıma girmiştir (Açba, 2004, 46).

Bir ülkede ödemeler bilançosunda meydana gelen açıklar borçlanmanın nedenlerinden biridir. Dış ticaret açıkları ödemeler bilançosu açığının içinde en önemlisidir. Osmanlı ekonomisinde dış ticarete meydana gelen gelişmeler mali

bunalımda rol oynamıştır. Avrupalı ülkelerle imzalanan ticaret antlaşmaları Osmanlı'nın aleyhine işlemiştir. Avrupalı tüccarlara tanınan ayrıcalıklar, yerli tüccarlara karşıyabancılaridaha üstün bir hale gelmiştir. Hammaddelerin çok ucuz bir şekilde yurt dışına ihraç edilmesi Osmanlı hazinesinin gelir kaybına neden olmuştur. Bunun sonucunda da Osmanlı sanayisi olumsuz şekilde etkilenmiş ve krize yol açmıştır. Bu gelişmelerle beraber Osmanlı ekonomisini geliştirecek olan teknolojik gelişmelerden yararlanacak bir altyapı eksikliği olması üretim yetersizliğine neden olmuştur. Örneğin vergi geliri açısından önemli bir yere sahip olan tarımda teknolojinin kullanılmaması üretim sadece doğal şartlara bağlı kalmıştır. Üretimin yetersizliği beraberinde vergi kayıplarını da getirmiştir. Teknolojiden uzak kalınarak üretimin kayba uğraması sonucu hem ulusal ekonomi hem de bireylerdeki gelir düşüklüğü gerçekleşmiş ve bunun önüne geçilememiştir (Şeker, 2007, 119-120).

Osmanlı Devleti gelir elde edebilmek için Avrupalı ülkelere verdiği tavizler sürekli hale gelerek gerileme döneminde daha da ağırlaşmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin pazarı ucuz üretilen mallarla dolmuş ve bunun sonucunda iç üretim azalmıştır. 1838 yılında İngiltere ile imzalanan ve Batı Avrupa ülkelerine kâr sağlayan ticaret anlaşmaları ile Avrupa sanayilerinde üretilen mallar Osmanlı Devletinin pazarına girmiştir. Osmanlı ekonomisi bu şekilde dış etkilere açılarak piyasası dış mallarla dolmuş ve yerli üreticiler yabancı tüccarlar karşısında rekabet gücünü kaybetmiştir (Yılmaz B. E., 2002, 191). Avrupalı tüccarlar Osmanlı üreticilere karşı verilen ayrıcalıklar sonucu Osmanlı tüccarları ürettikleri malları ihraç edemez hale gelerek ithalatın artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nde dış ticaret açıkları artarak ödemeler bilançosunda bozulmalara zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nin gümrükler üzerindeki denetimini ve yabancılar üzerinde uyguladığı vergileme yetkisini yitirdiği için gelir kaybına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti bütçesi açık vermeye başlamıştır. Bütçe açıklarının Osmanlı Devleti'nde borçlanmayı kaçınılmaz hale getirmiştir (Yıldız, 2011, 322).

4.2. Dış Borçlanmaların Genel Nedenleri

19. yüzyılda siyasal güçmerkezileşmesi çabaları sonucunda, dünya pazarları taşradaki unsurların elinde değil ekonomik bütünleşmeden yana olan merkezi devletin elinde kalmıştır. Bunun sonucunda merkezi bürokrasi taşradaki grupların gücünü

sınırlandırmaya çalışarak Batıdaki devletler arasındaki rekabetten faydalanmış ve kendisi için imkan ve fırsat oluşturmaya çalışmıştır (Yıldız, 2011, 322).

Ekonomiye ek bir gelir sağlamak ve döviz cinsinden yeni ödeme imkanları sağlamak için dış borçlanmaya başvurulur. Genellikle az gelişmiş ülkelerde gelir yetersiz ve tasarruflar çok düşüktür. Tasarruflar yetersiz olduğundan dolayı sermaye birikiminin az olması ve yatırımlarında düşmesine neden olur. Bu yüzden dış borçlanmaya başvurmak zorunluluk arz eder. Dış Borçlanmayı doğuran ekonomik sebepler şunlardır (Dikmen, 2005, 138-139):

- Dış ticaret açığı olduğu zaman ülke dış borçlanmaya gitmek zorunda kalır. İhracat ve ithalat arasındaki fark dış borçlanma ile kapatılmaya çalışılır.

- Dış ticaret bilançosu sürekli açık verdiği zaman dış borçlanma kaçınılmaz hale gelmektedir.

- Dış borçlanma yoluyla sağlanan kaynaklar tüketim ve yatırım harcamalarını artırarak ülkenin yatırımlarının gelişmesini sağlar. Bu yatırımlar ülkeyi büyüme ve geliştirmeye yöneliktir.

- Dış borçlanma ülkedeki kaynakları daha da artırır. Böylece ülkedeki toplam kaynak miktarı çoğalır.

- Ülkelerin döviz darlığı sıkıntısı içinde olmalarından dolayı dış ödeme güçlülüğünün aşılması için dış borçlanmaya gidilir.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda dış borçlanmaya gitmesindeki nedenler sanayileşmede Avrupa ülkelerinin gerisinde kalması ve sermaye yetersizliği olarak özetlenebilir. Fakat dış borçlanmaya gidildiğinde Osmanlı Devletinin ekonomik ve siyasal çöküşüne neden olan etkidir.

Sanayi devrimi ile dünya ticareti gelişmektedir. Ticaretin gelişmesi ile dünya ekonomisinde hiyerarşik yapı oluşmaktadır. Bu yapının en üstünde Avrupa Devletleri ile Amerika Birleşik Devletleri yer almıştır. Bu hiyerarşinin en alt kısımlarında ekonomik geçimini tarımla uğraşan ülkeler oluşturmaktadır. Batı kapitalizmi çevre ülkelere ticaret yoluyla yayılarak sermaye ihracatının önem kazanmasıyla da karşılaşmıştır. Bu sermaye ihtiyacını çevre ülkelere verilen borçlar oluşturmuştur. Sanayi Devrimi ile Batı'da gelişen

üretim kaynaklarına karşın Osmanlı'da sanayileşmede geri kalması sonucu ekonomik gelişmeyi olumsuz etkileyerek daha da dışa bağımlı hale gelmiştir. Avrupadaki devletlerin ellerinde bulunan bol sermayelerini yatıracak karlı alanlar aramaktaydılar. Osmanlı borçlarında buna ortam hazırlamıştır. Avrupalı devletler kendi sermayelerini ve ürettikleri mallarını Osmanlı Devletinde değerlendirme fırsatına girmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin nakit ihtiyacı olduğundan ve Avrupalı devletlerin de elinde olan sermayeleri arasında ekonomik bir taamamlama olmuştur. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti ile Avrupa ülkeleri arasında borç alışverişi başlamıştır (Şeker, 2007, 123).

Tablo 2: Paranın Adet ve Ağırlığının Yıllar İçerisindeki Değişimi

Yıllar	100 Dirhemden Üretilen(Adet)	Akçe (Gram Olarak)
1431	260	1,181
1572	450	0,682
1600	950	0,384
1618-1624-1641	1000	0,307
1685	1250	0,256
1688	1700	0,188
1692	2300	0,139
1696	1900	0,169
1697	1800	0,178
1705	1900	0,169

Kaynak: Oğlakçı, 2006, 21

5. OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇ BORÇLANMA VE GALATA BANKERLERİ

Osmanlı Devleti'nde ilk borçlanma 17. yüzyılın sonlarına kadar iltizam sistemi ile gerçekleşmiştir. İltizam sisteminde vergi gelirlerini tımar düzeni çerçevesinde dolaylı olarak kullanmak yerine doğrudan merkezi hazinede toplama işlemi yapılmıştır. İltizam sistemi vergi toplama aracı olarak kullanılırken zamanla iç borçlanma yöntemine dönmüştür. Bu dönüşümün sebebi Osmanlı Devleti'nin mali yapısının bozulması ve bütçe açıklarının meydana gelmesidir (Oğlakçı, 2006, 48) Osmanlı Devleti bu iltizam sistemine benzer iç borçlanma kaynağı olarak 1695 yılında malikane sistemine geçerek devam etmiştir. Bu iç borçlanma sistemlerinde sözleşme sürelerinin uzatılması ve ödenecek miktarların artırılmasıyla mültezimlerin güçlü sermaye desteğini de zorunlu kılmaktadır. Bu sermayelerini İstanbul'da faaliyet gösteren sarraflardan sağlamışlardır (Pamuk, 2007, 149).

5.1. Osmanlı Devletinde İç Borçlanma Kaynağı Olan Esham Sistemi

Esham kelimesi "pay, hisse" anlamındaki sehmin çoğuludur. Osmanlı hukukunda miras ve vakıfla ilgili metinlerde bu anlamı ile kullanılır. Bir maliye terimi olarak ilk defa, 1775 yılında uygulamaya konularak 1860'lı yıllara kadar mahiyetini değiştirmeden devam eden belirli bir iç borçlanma sistemini ifade eder (Genç, 2014, 184).

Mali bunalım karşısında devletin başvurduğu önlemlerin başında iç borçlanma gelir. Osmanlı düzenini ve maliyesini bozan 1768-1774 yılları arasındaki Osmanlı Rus savaşının bitiminden sonra ağır yenilgi ve savaş tazminatını ödemek zorunda kaldığından dolayı mali bürokrasi esham adı altında yeni bir iç borçlanma düzenini başlattı. Bu yöntem ile devlet elindeki mukataaları (devlet harcamalarından finasman olan kurum) paylara bölerek, her paya düşen yıllık vergi gelirlerini kaydıhayat (ömürboyu) koşuluyla ve peşin ödenen bedel karşılığında özel kişilere satıyordu. Devlet bu vergi kaynağının yıllık gelirini önceden ve kuruş cinsinden belirlemektedir. Belirlenen bu gelirler yani mukataadan elde edilen gelirlerin altı yedi katı tutarı kadar paylara ayrılarak ve payların herbiri, kendilerine yaşamları boyunca her yıl muaccele olarak adlandırılan sabit geliri elde edebilmek peşinat karşılığında alıcılara satılmaktaydı. Vergileri toplama işi devlete aitti. Esham satın alan kişinin ölümü halinde payı tekrar devlete dönüyor ve geri satıya

çıkartıyordu. Böylece devlet malikane sistemine benzer yeni bir iç borçlanma yöntemi geliştirmiş oluyordu (Pamuk, 2007, 169).

Osmanlı Devleti bir iç borçlanma yöntemi olarak malikane sistemini kullanmıştır. Malikane sisteminde devletin herhangi bir kaynaktan vergi toplama hakkını önceden birini verir. Bu vergi toplama süresini ise belirli sürede değil ömür boyu verir. Osmanlı Devleti malikane sistemi ile vergi gelirlerini karşılık göstererek uzun vadeli iç borçlanma imkanı sağlayabilmiştir (Değer ve Anbar, 2010, 32-33).

Esham sistemi malikane sistemine benzemektedir. Fakat malikane sisteminde, malikane sahibi vergi tutarlarını kendisi belirleyerek, masrafları çıkardıktan sonra kalan kısmını kendisine almaktadır. Malikane sistemiyle benzerlikleri olan esham sisteminde elde edilecek gelir kar payı şeklinde ödenerek kişilerin vergi toplama zorluğu dışında hiçbir zararı olmamaktadır. Yani esham sisteminde kişi daha önceden ödemiş olduğu peşinat tutarı kadar sabit getirisi vardır. Bunun sonucunda da devlet bu sistem vergilerini peşin olarak tahsil ederek maliyesine yeni kaynaklar katarak mali yükünü hafifletmektedir (Oğlakçı, 2006, 49).

Esham düzenine geçişin önemli bir nedeni iç borçlanmayı piyasaya egemen olan az sayıda ki büyük sermayedarların yerine çok sayıdaki orta ve küçük sermayedarlara yaymaktır. Fakat devlet kişiler arasındaki alım satıma engel olamadığı için esham sahibinin ölümünden sonra payın mirascılara kalması sonucu bu borçlanma kaynağından yeteri kadar yararlanılamamıştır. Eshamın yürürlükte kaldığı yıllarda mali koşulların biraz düzeldiği zaman devlet bu pahalı yöntemle son vermeye çalışmış. Fakat mali yönetimin bozulduğu devlet ne pahasına olursa olsun borçlanmaya ihtiyaç olduğu dönemlerde ise eshamı genişletme eğilimine girmiştir. Böylece esham sistemi mali koşullara bağlı olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir (Pamuk, 2007, 169).

Osmanlı Devleti esham sistemiyle kısa vadede bütçe açıklarını finanse etmeyi başarmıştır. Fakat zamanla sistemde çıkan olumsuzluklar yüzünden bu sistemi kaldırmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti bu sistemi kaldırdıktan sonra içerde en büyük borçlanma kaynağı olan Galata Bankerleri'nden borç almaya başlamıştır (Oğlakçı, 2006, 50).

5.2. Galata Bankerlerinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devletine Etkileri

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa'daki sanayi devrimi ticaret hayatını geliştirmiş ve anonim ortaklıklar çoğalmıştır. Avrupa'da bu dönemde hisse senetleri ve tahvillere gösterilen ilgi artmıştı. Avrupa'daki bu ilgi Osmanlı Devleti'nde etkilemiş ve Osmanlı'da yaşayan Musevi, Ermeni ve Rum asıllılar bu konu ile ilgilenmeye başlamışlardır. Bunlar yurt dışındaki menkul kıymetlere aracilar vasıtasıyla yatırımlar yaparak sermaye toplamışlardır (Köse, 2001, 246).

5.2.1. Galata Bankerlerinin Ortaya Çıkışı

Eski çağlarda İstanbul'un Batı ile kurulan ticari faaliyetlerinin yürütüldüğü Galata en önemli liman kentlerinden birisi olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra da bu özelliğini devam ettirmiş hatta bu semte Avrupa'dan insanlar yerleşmişlerdi.Orta çağda sarraflar pazaryerlerinde ellerindeki paraları tartmak, bozmak ve değiştirmek gibi işlemlerini yapıyorlardı.. Daha farklı anlamlarda da kullanılıyordu. Örneğin Batı'da banker sözcüğü banka sahibi veya bankacı anlamlarında kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise bunlardan farklı olarak banker terimini büyük sermaye sahibi olan bankacı olmayan kişiler için kullanılmıştır.Galata'nın ticaret merkezine dönüşmesiyle birlikte tüm bankerler buraya yerleşmişlerdir. Bu yüzden buradaki bankerlerin para işleriyle uğraşarak bu semte toplanmalarından dolayı "Galata Bankerleri" denilmektedir. Galata semtinin nüfusu 18. yüzyıla kadar fazla değişiklik yaşanmamıştır. Fakat 19. yüzyıla gelindiğinde bu semte elçiliklerin kurulmasıyla nüfus yapısında değişim yaşanmıştır. Galata semtinde bu dönemde Levanteler topluluğu en parlak günlerini yaşamışlardır. Elçilikler, kiliseler, sinagoglar çevresine yerleşen Levanteler, Rum, Musevi ve Ermeni azınlıklar kentin Batı'lı anlamda burjuvasısını oluşturmuşlardır. Bu azınlıklar kentin hem soyo-kültürel alanda hem de kentin mimari yapısı bakımından da değişmesini etkilemişlerdir. Galata semtinde apartman tipi yerleşim yerleri ile kalabalık iş mekezlerinin oluşmasıyla birlikte 1857 yılında "Altıncı Daire-i Belediye" adıyla belediye kurulmuş ve belediyecilik faaliyetlerini yerine getirmişlerdir (Oğlakçı, 2006, 52-53).

5.2.2. Galata Bankerlerinin İktisadi Etkinlikleri

19. yüzyılın ortalarında, Galata Bankerleri veya Galata sarrafları diye anılan kişiler ve bunların kurdukları bankerlik faaliyetleri Osmanlı mali tarihinde özellikle Türk İslam halkının her tabakasının hayat koşullarını etkilemede büyük rol oynamıştır

(Kazgan, 2014, 23). Galata semtinde varlıklarını sürdüren bu bankerler dünya ticaretinde mali konularda uzmanlaşmış kişiler olarak Osmanlı Devleti'nde uzun süre boyunca iktisadi faaliyetler gösterdiler. Galata semti hem ticaret merkezi hem de Osmanlı Devleti'nin mali ve iktisadi işlerinin yürütülmesinde etkin rol oynaması nedeniyle dikkatleri üzerine çekmişti (Köse, 2001, 246).

Galata bankerleri, Osmanlı Devleti'nin mali işlerinde yoğun rol oynadıklarından dolayı da zaman zaman tepkileri üzerlerine çekmişlerdir. Hatta halk bunlara “Tefeci”, “Sahtekar” ve “Hain” sıfatlarını kullanmıştır (Oğlakçı, 2006, 53). Faiz karşılığı borç veren ve para piyasalarında uzmanlaşan sarraflar 19. yüzyıla gelindiğinde sermayelerinde hızlı bir şekilde yükselme olmuştur. Bu hızlı yükselişin nedeni Osmanlı Devleti'nin mali bunalımı ve ihtiyaçlarıyla yakından ilişkilidir. Osmanlı Devleti'nin 16. Yüzyıldanberi kısa vadeli ihtiyaçların giderilmesi ve iltizam düzeninin finansmanı için sarraflardan yararlanılmıştır (Pamuk, 2007, 174-175). Aynı zamanda yerel sarraflar Galata'daki baş mültazimin görevlendirdiği bir ajan olduğu için vergi toplama ile ilgili yerel işleri de yürütmekteydi. Bu vergi toplama işlerini yürüttüklerinde ihtiyaç olan finansman kaynaklarını Galata'daki büyük bankerler tarafından karşılanılıyordu (Köse, 2001, 247).

Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçları için gerekli olan sarraflar faaliyetlerini devam ettirmeleri önemliydi. Çünkü sarraflar bozulan Osmanlı Maliyesi için devlete doğrudan borç verirdiler. Avrupalı finans çevreleriyle iyi olan ilişkilerinden dolayı Osmanlı Devletine Avrupa piyasalarından kısa vadeli borç bulmaya başladılar. Aynı zamanda bu sarraflar Fransız İhtilali sonucu İstanbul'u terk eden Fransız tüccarlarının yerlerini alarak, poliçe ticaretinin büyük bir bölümünü ele geçirdiler. Bunun sonucunda ülkelerarasında bir bağ kurarak İstanbul'da finans burjuvasının temellerini atmış ve mali sermayelerini büyütmüşlerdir. Bu kesim ilk bankalarını 1840 yılında kurdu ve Galata Bankerleri olarak sıkça anılmaya başladılar (Pamuk, 2007, 175). Güçlenen bu burjiva kesimi açtıkları düzenli ve güçlü okullarda çocuklarına ilk ve orta eğitimi yaptırdıktan sonra Avrupa'ya yüksektahsil için göndermeye başlamışlardı. Okullarında ticari hesap ve bankerlik bilgiler veriliyordu. Bu sebeple 1854 yılından sonra başlayacak olan dış borçlanmanın komisyonculuğunu yapacak olan yeni nesiller yetiştirmişlerdi (Kazgan, 2014, 27).

II. Mahmut dönemindeki ekonomik reformlar Avrupa ülkeleri ve Galata Bankerleri açısından oldukça fayda sağlamıştır. Sanayi devrimini gerçekleştiren ülkelerde

gerekli olan hammadde ihtiyaalarını ve bunların pazarlanması için Galata Bankerleri ile ortak faaliyete girişmişlerdir. Bu dönemde Galata Bankerlerinin aracılığıyla başta İstanbul, İzmir ve Karadeniz limanları olmak üzere Avrupa'dan birçok mal bu limanlara gelmiştir. Getirilen bu mallar gümrük gelirlerini artırarak mali açıdan rahatlatmıştır. Galata Bankerleri Osmanlı Devleti'nin ihracat ve ithalatını kontrol altına almasını sağlamıştır. Galata Bankerleri sağladıkları bu finansmanlar sayesinde zamanla kredi işlerinde de kendilerini göstermişlerdir. Özellikle yerli Rum bankerlerinin krediler ile Batı'dan aldıkları malları yurtiçinde peşin olarak satmışlardır. Bu yöntem ile sermayelerini daha da genişletmişler ve içeride bu malların tüketimini ve pazarlamasını gerçekleştiren kesime birkaç misli ile kredi vermeye başlamışlardır. Sermayelerinin artması sayesinde ürünler daha yetişmeden düşük fiyatlarından satın almışlardır. Bunun sonucunda bankerler piyasada monopson alıcı ve monopol satıcı olarak güçlenmişlerdir (Oğlakçı, 2006, 55).

5.2.3. Galata Bankerlerinin Osmanlı Yönetiminde Etkili Olmaları

Tanzimat'a kadar bankerler Osmanlı Devleti'nde sadece padişah ve saray ile işbirliği içindeydiler. Örneğin III. Mustafa döneminde Irganyan, Uzanartinoğlu, Gelgeloğlu, Bogos ve Tıngiroğlu gibi tanınmış sarraflar da bir araya gelerek Anadolu ve Rumeli kumpanyalarını kurdular ve devlet gelirlerini toplayarak devlet adına ödemeler yapıyorlardı. Aynı şekilde Hazine-i Hassa ve Darphane sarraflığı Ermeni Düzoğullarına verilmişti (Köse, 2001, 246).

19. yüzyılda ise bankerler daha çok vekil vükela ve valiler ile ilişkilerini artırmaya başlamışlardır. Tanzimat ilanı ile birlikte kurulan yeni devlet düzeninde, padişah ve Saray'ın birçok yetkilerini kullanma yetkisini bazı yüksek kademedeki memurlara devrediyordu. Bu durumdan Galata Bankerleri de istifade etmek için bu memurlara yaklaşıyorlardı. Böylece bankerler kendi aralarında bütün vekil ve vükelayı, valileri paylaşmışlardır. Kısa zamanda bu değişim Osmanlı Devleti'nin yönetim kadrosunu sarmıştı. Örneğin iltizam usulu ile vergi toplama mekanizması bankerlerin desteği ile yapılmaktadır. Çünkü valiler iltizam topraklarını alabilmek için peşin yatırılan miktarları bankerler aracılığı ile sağlamaktadırlar. İltizamı alan o yerin valisi başka bir bankere devir etmektedir. Valilerin bu şekilde bankerlerle iş birliği yapması İstanbul'da yaşayan tüketim toplumu hayatını taşraya da bulaşmasına yol açmıştır. Azınlıkların kısa sürede zenginleşmesi ve bankerlere sırtını dayamış vali ve mutasarrıfların olması Anadolu'daki

yaşam tarzını etkilemişlerdir. Yıllardır kapalı ekonomi gelenekleri içinde yaşamış Anadolu kentlerine bir tüketim toplumu modeli oluşturmuşlardı (Kazgan, 2014, 31).

Galata bankerleri idarenin desteği ile aşarın iltizamı için yapılan açık artırmaya katılır ve düşük bir fiyatla o kentin aşar vergisini toplama hakkını elde ederlerdi. Hak sahibi oldukları iltizamları toplamak için halk ve çiftçi üzerinde bir baskı kurarak iltizam bedelenin bazen beş kata kadar aşar toplarlardı. O dönemde Osmanlı Devleti'nin bu drumunu İstanbul'da yaşayan bir tüccarın söylediği gibi, Osmanlı Devleti, adeta memleketin zararı pahasına zenginleşmiş olan üç-beş tefeci ve sarrafın çıkarlarını sağlamak için varlığını sürdürmekteydi (Kazgan, 2014, 32).

Galata Bankerleri'nin yönetiminde etkinlikleri ve varlıkları, Osmanlı Bankası'nın kuruluş ve faaliyetine başlama tarihi olan 4 Şubat 1863'e kadar sürmüştür.

Parisli Banker Mires, Le Constitutionnel adlı gazetede verdiği beyanatında Osmanlı Devleti'nin iç ve dış borçlarını şu şekilde tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Osmanlı İmparatorluğu'nun İç ve Dış Borçları (1860 Yılına Kadar)

Dış Borçlar (Amortisman düşüldükten Sonra)	310 MilyonFrank
Esham-ı Cedide	56 MilyonFrank
Tedavüldeki Kaimeler	14 MilyonFrank
Galata Bankerlerinin Alacakları	127 MilyonFrank
Hazine Tahvilleri	56 MilyonFrank
Esham-ı Mümtaze	15 MilyonFrank
Sergiler (1865'ten başlamak üzere 5 yıl içinde ödenecek tahviller)	86 MilyonFrank
Çeşitli Vekaletlerin Dalgalı Borçları	110 MilyonFrank
Toplam	774 MilyonFrank

Kaynak:Kazgan, 2014, 61.

5.3.Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu ve Yapısı

Bu amaç doğrultusunda bazı teşebbüslerde bulunmuştur. İlk banka kurma işlemi, 1852 yılında 'Bank-ı Osmanî adında bir banka kurmaktı. Fakat bu dönem de Kırım Harbinin başlaması ve hazinenin mali darlık içinde olması sebebiyle bu banka kurulamamıştır.İkincisi ise kurulmasına 1856 yılında izin verilen 'Bank-ı Oryantal' girişimidir. Bu banka sadece ticari işlemler yapacak fakat kâğıt para edemeyecek ve borç karşılığı gayrimenkul alamayacaktı. Bu yüzden bu da başarısızlığa sonuçlanmıştı. Bu girişimlerden olumsuz sonuç alınsan da banka kurma girişimleri devam etmiştir.Daha sonra ise Galata Bankerleri, Fransız ve İngiliz sermayedarlar ticari bir banka kurmak için faaliyete geçtiler. Siyasi ortamın yoğunluğundan yararlanan bir grup İngiliz girişimcinin teklifi kabul edilmiş ve 24 Mayıs 1856 yılında İstanbul'da 'Ottoman Bank' adında bir banka kurulmuştur. Bu banka özel bir ticaret bankası olarak kurulmuş ve Osmanlı Devleti'nin borçlarını ve yapacağı ödemelerde kolaylık sağlamış fakat para piyasalarındaki karışıklıkları önlemede yeterli performansı gösterememiştir (Çakır, 2012, 91).

5.3.1. Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu

Devlet bankasına sahip olmasının gerekçeleri vardı.Bunlardan en önemlisi devlet gelirleri ile giderleri arasındaki dengesizleri giderecek avans ve kısa hazine ve bonolarının düzenlenmesini sağlayacak devlet bankasına ihtiyaç olunması ve dış borçlarının alınmasında ve bunların anapara ve faiz ödemelerinde Batılı alacakların güvendiği bir sistemde banka kurmasıydı (Kazgan, 2014, 66).

Osmanlı Devleti 1850'lerden itibaren Avrupa para piyasalarında tahvil satmaya başlamış olsa da hala Galata Bankerlerinden kısa vadeli borçlar aldırılmayı sürdürüyordu. Dış ticaretin de gelişmesiyle Galata Bankerleri o dönemde büyük kentlerde ki limanların kontrolünü alarak ithalat ve ihracatın finansmanı işlerini sürdürmüştür. Fakat merkezi devletin giderek artan ihtiyaçlarını karşılamada Galata Bankerleri yeterli olunmuyordu. Kısa vadeli kredi gereksinimleri için Osmanlı Devletine daha büyük bir kuruma ihtiyacı vardı (Pamuk, 2007, 235).

Bu ihtiyaçların ortaya çıkması ile Osmanlı Devleti'ni imparatorluk içinde bir banka kurmasına teklifler sunuldu. Bu konuda ilk teklif İngiliz sermayedarlarından gelmiştir Bu teklif kabul edilerek Sultan Birinci Abdülmecid Efendi'nin yönetiminin son

zamanlarında ‘Ottoman Bank’ kuruldu (Yeniay, 1964, 37). Londra’da kurulan bu banka ana büroları İstanbul’da olmak üzere Beyrut, İzmir, Selanik gibi vilayetlerde şubeleri bulunuyordu ve faaliyetlerine başlamıştı. Banka 1863 yılına kadar güven verici bir şekilde faaliyetlerine devam etmiştir. Fuat Paşa Ottoman Bank’ın gösterdiği performansdan dolayı, Osmanlı Maliyesinin en tehlikeli ve ümitsiz alanlarda ne kadar yardımcı olduğunu görmüş ve bu bankanın üstüne para piyasalarındaki karışıklıkları önleyecek bir banka kurulması öngörülmüştür. Ottoman Bankasının kurucuları öncülüğünde “Bank-ı Osmanî Şahane” (Bangué Imperiale Ottomane) yani Osmanlı Bankası 4 Şubat 1863 tarihinde kurulmuştur (Kazgan, 2014, 67).

5.3.2. Osmanlı Bankası’nın İdari Yapısı

Bankanın idari yapısı, Osmanlı Bankası’nın kuruluşu için yapılan anlaşmada bankanın merkezinin İstanbul olacağını ve Osmanlı Devleti’nin izin verdiği sayıda şube ve memur alımları olacaktı. Banka İstanbul’da iki veya üç üyeden oluşan bir müdürlükle birlikte üç üyeden oluşan bir meclis tarafından yönetilecekti. Yönetim kurulunun merkezleri Londra’da ve Paris’te bulunacaktı (Yıldız, 2011, 324).

Asıl yetki Londra ve Paris’te bulunan iki yönetim kurulunun elindeydi. Anlaşmanın yedinci maddesi, bunlara giriştiği işlemlerde bankaya yol göstermek, bu işlemleri kontrol etmek ve denetlemek konusunda tam yetki tanımaktaydı. Elleri böyle bir yetkinin bulunması İstanbul’daki yürütme kurulunun elinde ki her türlü imtiyazları aldığı veya çıkabilecek baskılardan kurtarmaktı. Osmanlı Devleti’nde anonim şirketi ve devlet bankası olan Bank-ı Osmanî-i Şahane ilgili tüm meselerde son karar mercii, Avrupa’da bulunan İngiliz ve Fransız’lardan oluşmuş bu iki kuruldu. Bu kurulda tüm imtiyazları elinde bulundurarak mutlak bir bağımsızlığa sahipti. İmtiyaz akdinin 13. maddesine göre İstanbul’da Osmanlı Devleti’nin mali alandaki bütün işleriyle ve maliye nazırının emriyle hazineden yapılacak ödemelerini yerine getirmekle bu banka yükümlüydü. Ayrıca dış borçların faiz ve itfa bedellerini ödemekle de görevliydi (Yerasimos, 2007, 176).

5.3.3. Osmanlı Bankası’nın Mali Yapısı

Osmanlı Devleti’nin merkez bankası görevini üstlenen Osmanlı Bankası değişik imtiyazlarla donatılmıştır. Banka ibrazında kâğıt para çıkarma imtiyazını sadece kendisine ait olarak elde ediyordu. Osmanlı Hükümeti, imtiyaz süresini 30 yıl olarak

belirlemiştir. Bu süre zarfında hiçbir kâğıt para çıkarmamayı ve bu tür imtiyazdan yararlanacak herhangi bir başka banka kurmamamayı taahhüt ediyordu. Kurumun sermayesi 67.500.000 frank olarak tespit edilmiş ve bu sermayeyi 500 franklık 135.000 hisse senedi yer alıyordu. Bu hisse senetleri satışa çıkarıldı. Satışa çıkarılan hisse senetlerinin 80.000'i İngiliz bankerler tarafından, 50.000'i ise Fransız bankerler tarafından peşin teminatla satın alındı. Kalan 5.000 adedi ise Osmanlı Hükümeti'ne ayrıldı (Yerasimos, 2007, 175).

Bankanın Osmanlı Hükümeti'nin bankası olarak yapacağı en önemli faaliyeti toplam matlup değeri 12.500.000 frankı aşmayacak bir cari hesap açmaktı. Böylece hükümete açılacak kredi, en az 60 ve en çok 90 gün vadeli Hazine bonoları karşılığında gerçekleşecekti. Bu krediye karşılıkdabankanın merkez ve şubelerinin bulunduğu vilayetlerdeki devlet geliri gösterilecekti. O devirde yarısı ödenmiş olan 2.700.000 Osmanlı lirası sermayesine sahip olan bu bankanın büyük işleri yürütecek kapasitede değildi. Bu yüzden 1863 yılında yüzde 6 faizli 400.000.000 frank değerinde tahvilat çıkarılmıştı. Çıkarılan tahvilatın 300.000.000 franklık kısmı % 72'den kalanını ise % 68'den piyasaya sürülmüştü (Kazgan, 2014, 70-71).

5.3.4. Osmanlı Bankasının Faaliyet ve Etkinliği

Kurulan bu yeni banka kredi verme, ticaretle uğraşanların tahvillerini iskonto etme, emanet kabul etme, poliçe alıp satma ve tahvil ihraç etme gibi bankacılık faaliyetlerini yürütüyordu. Bununla birlikte yurt içinde açacağı yeni şubeler aracılığıyla devletin hazine işlemlerini yürütme görevini yerine getirecektir (Çakır, 2012, 92).

Ülke içinde olduğu kadar ülke dışında da dış borçların çözüme ulaşması için hükümetin mali acentası olmuştur. Böylece Osmanlı Bankası hükümetin maliyesini ele geçirmeye başlamıştı. Dışarıdan Osmanlı Devleti'nin itibarı zedelenmiş gibi görünsede halbuki Avrupa'nın Osmanlı ülkesinde yapacakları yatırımların teminatıydı. Böylece Osmanlı Bankası Osmanlı devletinin Avrupa diploması ile uygun çözüm yollarını bulmuştur. Bankanın ilk görevi Osmanlı Devleti'nin mali durumunun ve paranın istikrara kavuşturulması işlerini yapmaktı (Yerasimos, 2007, 176). Kâğıt para basma yetkisi bankaya verildiği için bu süre boyunca Osmanlı Devleti de Kâğıt para basmayacaktır. Hükümet para çıkarma yetkisini Banka'ya vermekle, bağımsız para politikası uygulamadan vazgeçmiştir (Yıldız, 2011, 325).

Osmanlı Bankası Tütün Rejisi'nin kurulmasında etkin olarak kurucular arasında yer almıştı. Yabancı sermaye yatırımcıların yapacakları yatırımlara ortak olarak katılmıştır. Yabancı sermayedarleri özellikle Fransız sermayedarlerin çıkarlarını etkili bir şekilde savunmuştur. Ayrıca banka, Osmanlı ekonomisi ve maliyesinin Avrupa sermayesi tarafından kontrolüne ve yönlendirilmesinde önemli rol oynadı. Bir devlet bankası olarak çalışmasına rağmen, zaman zaman Osmanlı devleti ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. Örneğin Osmanlı Devleti dış borçları ödemelerini durdurduğunu ilan etmişti. Arkasından Rusya ile savaşa başlamıştı. Osmanlı Bankası bu savaş süresi boyunca merkezi devlete borç vermeye yanaşmamıştır. Hükümetin daha önce Osmanlı Bankasına tanıdığı Kâğıt para basma hakkını tanımayarak savaş harcamalarının karşılığını bulabilmek için savaş süresince Kâğıt para basımına girişmiştir (Pamuk, 2007, 235).

Osmanlı Bankası'nın yürüttüğü faaliyetler arasında Osmanlı Parasını Avrupa sermayesi açısından istikrarını sağlamaya çalışmaktı. Bundan dolayı Birinci Dünya Savaşı'na kadar sınırlı miktarda para basmıştır. Fakat Avrupa sermayesi açısından istikrar koşulları yürütülmesi yerine Osmanlı ekonomisini canlandırmayı temel amaç olarak edinerek, belirli dönemlerde para basarak ekonomiyi canlandırması mümkün olabilirdi (Pamuk, 2007, 235).

Ticaret bankası olarak kurulan Osmanlı Bankası verilen imtiyazlar sonucu devlet bankasına dönüşmüştür. Bankaya geniş yetkiler verilmiştir. Osmanlı Devletinin bütün dış borçlanmalarda aktif rol oynamıştır. Mali ve iktisadi girişimlerin hepsinde söz sahibi olmuştur (Çakır, 2012, 93-94).

6. OSMANLI DEVLETİ'NDE DIŞ BORÇLANMALARIN GELİŞİMİ VE İLK DIŞ BORÇLANMALAR

Osmanlı Devleti, gelir kaynağı elde etmek ve bütçe açıklarını kapatmak için, sermaye sahibi Galata bankerlerinden alınan yüksek faizli krediler yoluyla iç borçlanmalara başvurmuştur. Ancak reformlarla birlikte idari yapının ve ordunun modernleştirme çabaları harcamaların daha da artmasına neden olmuş ve iç borçlanmalar giderleri karşılamamıştır. Bu yüzden dış borç alma konusunda baskılar oluşturulmuştur (Özdemir, 2010, 46).

Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca dış borç alma konusuna sıcak bakılmamıştır. Hatta alınacak bir dış borcun cihan imparatorluğu olarak görülen Osmanlı Devleti için onur kırıcı olcağını Şeyhülislam fetvalarında dile getirmiştir. İlk başlarda itibar meselesi yapılarak dış borçlanmaya gidilmemiştir. Fakat bazı devlet adamlarının borç alma eğilimlerine karşı Sultan Abdülmecit borç almaktan yana değildi. Bu nedenle ekonomik dar boğazlarda olduğu halde borç almaya yanaşmıyordu. Devlet sık sık borçlanma konusunu dile getirdiği için II. Mahmut döneminde İngiliz hükümetinden 1milyon sterlin alınması konusunda sözleşme yapılmıştır. Bu sözleşmede borçlanma karşılığında Akdeniz'deki İngiliz filosuna buğday, kereste teslimatı yapılması teklif edilmiştir. Ancak İngiltere'nin bu malların kendisine faydalı olup olmayacağındaki araştırmaları uzun sürmesinden dolayı bu borçlanmanın gerçekleşmemesine neden olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti gelirleri giderleri karşılamadığından dolayı borçlanmaya gidilmiştir (Aysal, 2013, 5).

6.1. Kırım Harbinden Ramazan Kararnamesi'ne Kadar Yapılan Dış Borçlanmalar

1854 yılında Ruslarla başlayan Kırım harbi döneminde ekonomik olarak alınan tedbirler olumsuz etkilenmiştir. Galata bankerlerinden alınan borçlar bu savaşın harcanması için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk dış borçlanması 1854 yılında Kırım savaşının finansmanı için yapıldı. Kırım harbi Osmanlı maliye tarihinde dış borçlanmaların ilki ve nedeni olmuştur.

6.1.1. 1854 Mısır Borçlanması

Osmanlı Devleti dış borç almama konusunda defalarca dirense de Kırım harbiyle bu çabasına daha fazla sürdürememiştir. Savaşın devam ettiği yıllarda, Kırım savaşı için

yapılan harcamaların iç borçlarla karşılanması imkânsız olan bir para ihtiyacı içinde bulunuyordu (Geyik, 2013, 52). Yapılan harcamaların karşılanması için Padişah Abdülmecit 4 Ağustos 1854'te imzaladığı bir fermanla 5.000.000 İngiliz Liralık (5.500.00 Osmanlı Lirasına) istikraz (borç) akdi için anlaşma yapılmasına yetki vermiş. Bunun üzerine 24 Ağustos 1854 tarihinde Londra'da Palmer ve ortağı Paris'te Goldschmind ve diğer ortakları ile Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği M. Ali Paşa arasında bir istikraz sözleşmesi yapılmıştır. Bu sözleşmeye dayanarak Hükümet 3.000.000Sterlinlik istikrazda bulundu. Bu para 33 Osmanlı lirası 30 İngiliz sterlini karşılığına gelmesiyle 3.300.000 Osmanlı lirası tutuyordu. Bu borçlanma Osmanlı Devleti'nin Mısır Eyaleti'nden aldığı yıllık cizye gelirlerini karşılık gösterip Fransız ve İngiliz piyasalarına tahvil ihraç etmek suretiyle dış borçlanmada bulunmuştur. Bu yüzden Mısır borçlanması denilmiştir (Yılmaz F. , 1996, 36).

Mısır borçlanmasının koşulları şunlardır (Özdemir, 2010, 49-50):

- Padişah bu ilk borçlanmaya 3.000.000 İngiliz Sterlini borçlanma izni vermiş fakat borç sözleşmesinde Osmanlı Devleti'ne 2.000.000 Sterlin daha borçlanma zorunluluğu koşulu tanınmıştır.

- Borç 10 Nisan ve 10 Ekim olmak üzere yılda iki taksit halinde ödenecekti.

- 1854 istikrazına 33 yıl itfa süresi, % 80 ihraç fiyatı ve yüzde 6 faiz oranı konuldu. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin alacağı borçtan eline geçen 2.640.000 Osmanlı lirası olmuştur.

1854 borçlanması 3.000.000 sterlindi. Bu miktardan komisyon ve masraflar çıkarıldığında hükümetin eline 2.286.285 İngiliz Lirası geçmişti. Savaş harcamalarına kapatmak amacıyla alınan bu borcun zaten 700.000 İngiliz Lirası bankalara verilen komisyonlar ve % 80 ihraç fiyatı nedeniyle ellerinde tutulmuştu. Elde kalan paranın bir kısmı borçlara verilmiş ve savaş giderlerine de harcamalar yapılmıştır. Ancak bu borçlanma devam etmekte olan Kırım savaşının giderlerini karşılamadı. Bu yüzden Osmanlı Devleti ikinci borçlanmaya gitmek zorunda kaldı (Açba, 2004, 54).

6.1.2. 1855 Borçlanması

1854 yılın yapılan borç Kırım savaşının harcamalarını karşılamamıştır. Bu savaşın bir türlü sona ermemesi Osmanlı Maliyesi' nin düzenini bozmuştur. Bu yüzden Osmanlı

devleti yeni bir borçlanmaya girmiştir. Hükümet tekrar Fransa ve İngiltere ye müracaat ederek 27 Haziran 1855'te istikraz sözleşmesi yapılmıştır. Bu istikraza İngiltere'de yaşayan aile şirketine sahip Yahudi kökenli Rothschild aracılık etmiştir. 5.000.000 sterlinlik bu borçlanma Osmanlı Lirası karşılığı bu rakam 5.500.000 liraya karşılık gelmektedir. Bu sözleşmedeki verilen parayı İngiliz Rothshild firması karşılamıştır. Osmanlı Devleti'ne İngiltere ve Fransa kefil olmuşlardır. 1855 istikrazında alınacak paranın savaş finansmanında kullanılması şartını denetlemek üzere İngiliz ve Fransız hükümetlerini temsil eden bir komisyon sözleşmeye ilave edilmiştir. Alınan borçlara karşı Mısır vergisinden artan para ile İzmir ve Suriye gümrüklerinin gelirleri gösterilmiştir (Yılmaz F. , 1996, 36)

Osmanlı Devleti'nde 1853-1854 yılları arasındaki toplam savaş giderleri 11.200.000 İngiliz lirası tutmuştu. Bütçe açıkları ise bu yıllara kadar 5.800.000 İngiliz lirasıydı. 1855 istikrazı Osmanlı Devleti'nin bütçe açıklarını kapatmaya yetmiyordu. Bu yüzden hükümet çok sayıda tahsil ve hazine senedi çıkararak iç borçlanmayı denedi. 1855 yılı sonunda iç borçlar da artış meydana gelmiş padişah Abdülmecit alacakların borçlarının ödemelerinde ki endişeyi gidermek için giderlerin kısılması ve nizami bir bütçe hazırlanmasını emretmiştir. "Muvazene Nizamnamesi" ile devlet bütçesinin nasıl hazırlanacağı uygulamasının ve denetlemesinin nasıl yapılacağı kesin hükümlere bağlanmıştır (Açba, 2004, 56).

6.1.3. 1858 Borçlanması

Kırım savaşının sona ermesiyle Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali durum daha da kötüleşmiştir. Bu dönemde çıkarılan kaime (İlk Osmanlı Kâğıt Parası) toplamı yaklaşık 6.000.000 liraydı. Bozulan ekonomik yapı nedeniyle olan kaimede yüzde 30 değer kaybı olmuştur. Kaimelerin değerlerinin düşmesiyle ekonomi dar boğaza girmiştir. Bu yüzden kaimeleri piyasadan çekerek bozulan mali durumu düzeltmek için yeni bir borçlanmaya gidildi (Geyik, 2013, 53).

Osmanlı devleti bu maksatla 5.000.000sterlinlik borçlanma için İngiltere'de Dent Palmer ve Ortağına ait bankayla gerçekleştirilen bir borç anlaşması imzalandı. Osmanlı altını ile bu miktar 5.500.000 liraydı. Anlaşma şartları şu şekilde belirlendi (Açba, 2004, 59):

- Banka borçlarının sadece 3.000.000 satın alacak ve kalan parayı alıp almamak kendi isteğine kalacaktı.

- Borca 33 yıl vade faiz yüzde 6, ihraç fiyatı % 80 itfa bedeli %1 konulmuştu.

- Teminat olarak, İstanbul gümrük hasılatı ve oturma (ayakbastı) hasılatı karşılık gösteriliyordu.

Osmanlı Devleti'nin eline geçen miktar 4.056.250 altın lirasıydı. Hükümet bu para ile mevcut kaimelerin tedavülden kaldırılmasına ve bankerler olan borçların ödenmesi için harcıyordu. Bu borçlanmayla piyasada bulunan kaimelerin 35.000.000 liralık miktarını tedavülden kaldırmış ve geriye 800 bin kaime kaldığını ilan etmiştir (Yılmaz F. , 1996, 37).

6.1.4. 1860 Mir'es Borçlanması

Osmanlı Devleti'nde sorunlar artmış ve orduda bulunan askeri birliklerin günlük ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar sıkıntılı duruma düşmüştü. Devletin aldığı borçların faizi 900.000 lira ve Galata Bankerlerinden aldığı 9.000.000 lira borçla birlikte toplam 10.000.000 liraya ihtiyacı vardı Osmanlı Devleti yeni bir borca ihtiyacı vardı (Yeniay, 1964, 32). Osmanlı Devleti amacı ekonomisini düzeltmesi ve Avrupalı alacaklara borçlarının ödeyerek devlet itibarını düşürmemektir.

Bu sıkıntılı süreçten kurtulmak için borç bulmak gerekiyordu. Dış borçlanmadan ziyade iç borçlanma çabasına girildi. Çünkü Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve bankerlerden borç görüşmeleri yaptığında kendisine önerilen Hükümet emlakını rehin göstermek ve satın almak kiralamak gibi mali kontrolü kabullenmek onur kırıcı ağır koşulların olmasından dolayı sonuç alınamamıştır (Özdemir, 2010, 51).

Osmanlı Devleti, İngiltere'nin ağır şartlar karşılığında borç vermesinden dolayı İngiltere'den vazgeçti. Fransız hükümetine başvurdu. Rothschild, Pereire ve Lafitte gibi şirketlerle görüşüldü Fakat bu şirketlerden olumlu cevap alınmadı (Yılmaz F. , 1996, 37).

Nihayet Osmanlı yetkilileri, Demiryolları Genel Sandığı Müdürü olan ancak piyasada kredisi iyi olmayan bankacı Mires'e müracaat etmek zorunda kaldı. 29 Ekim 1860 tarihinde Mirez istikrazı adı altında borç anlaşması imzalandı. Borcun miktarı 400.000.000 frank, faiz oranı yüzde 6, ihraç fiyatı % 53.75 ve vade yılı 36 yıl olacaktı (Açba, 2004, 64).

Bu durumda Hazineye 215.000.000 frangı geçmesi hedefleniyordu. Fakat Mires bu parayı Hükümetin hesabına 18 ayda taksitler halinde ödeyeceğinden dolayı gerçekte faiz oranı % 11'e çıkmıştır. Mires sözleşmede Osmanlı Devleti'ne % 1,5 komisyon, faizi peşin alacak ve karşılıkları ve giderler olarak 51.000.000 frank tutarında fazladan bir yükü daha kabul ettiriyordu. 215.000.000 frank olarak alınan borç kesintiler komisyonlar ve faiz oranlarının düşürülmesiyle ele geçen miktar 164.000.000 frank oluyordu. Bunun sonucunda borcun sadece nihai yükü % 13 olmaktaydı (Kazgan, 2014, 64-65).

Mires aldığı tahvilleri piyasaya çıkardı. İngiltere'de başarı kazanmadı. Sadece Fransa'da 60.000.000 franglık satabilmişti. Mires'in şirketlerindeki yolsuzluk söylentileri borsaları olumsuz şekilde etkilemiştir. Halkın şikayeti ile Mires Fransız hükümeti tarafından tutuklandı. Bu olay yüzünden borçlanma yarım kaldı. İstanbul ve Avrupa'da mali buhranlar meydana geldi (Yeniay, 1964, 34).

İstanbul'daki buhran daha şiddetli oldu. Galata Bankerleri hükümetin süresi dolmuş senetlerini tahsil etmeye çalıştılar. İskonto edilen senetlerin fazla olmasından dolayı Avrupa Borsasındaki Türk kurları düştü. Buhrandan önce 110 kuruşa alınan sterlin buhranın olmasıyla 190 kuruşa alınabiliyordu. Osmanlı Devleti Fransa ve İngiltere'ye müracaatta bulunarak buhrandan kurtulabilmek için yardım istedi. Neticede durum düzeltildi. Osmanlı Devleti'nin 32.000.000 frank borcundan 12.000.000'u ödemiş bulunuyordu. Kalan alacakta kısa sürede verildi. Böylece Mires ile yapılan sözleşmesi feshedildi (Açba, 2004, 65).

6.1.5. 1862 Borçlanması Ve Kâğıt Paranın (Kaime) Kaldırılması

Mires istikrazının başarısızlıkla sonuçlanması sonucu mali açıdan düzenlenmesine gidilen dönme giriliyordu. Bu dönemdeki sorunların başında Galata Bankerlerinin Avrupa'ya çok miktarda para göndermeleri ve bu kaimelerin yeniden tedavüle çıkarılmalarıdır. Bu durumun fiyatların yükselmesine ve iktisadi ve mali durumun bozulmasına neden olmuştur (Velay, 1978, 36).

Piyasada bulunan mevcut kaime miktarı 2.000.000 liraydı. Ödenmesi gereken borçların miktarı da yaklaşık aynı tutardaydı. Hem kaimeleri kaldırmak hem de borçların tasfiyesi için 4.000.000 liraya ihtiyaç duyulmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki toplam borcunun yıllık faiz ve masrafları bütçe gelirlerinin % 16'sı kadardı (Açba, 2004, 71).

Kaimelerin kaldırılması, madeni para ile değiştirilmesi sonucunda büyük bir miktarda dış borç almak gerekiyordu. Bu yüzden borçlanmanın zor olacağından kaimelerin bir kısmını para ile satın alınmış ve diğer kalanın da uzun vadeli borç senedi olan tahvillerle değiştirildi (Yeniay, 1964, 36).

Devletin borçlanma imkânı olduğunu ve borçlanan paranın da kaimelerin kaldırılmasında kullanılacaktı. Bu konu hakkında Londra ve Paris'te ki mali uzmanlara bilgi verilmiştir. 1862 istikrazı Osmanlı Bank ile Londra'daki Devoux ve ortakları şirketleri arasında imzalanmıştır. Osmanlı Hükümetinin ileride Devleti Aliye Bankasının kurularak Osmanlı Bankası'yla bağdaştıracağını dile getirerek Avrupa piyasalarına olumlu bir hava katmış ve bu borç anlaşmasının imzalanmasını sağlamıştır (Açba, 2004, 71).

Osmanlı Hükümetinin Devoux şirketi ile Londra'da yapılan anlaşmanın şartları şu şekildedir (Yılmaz F. , 1996, 38).

- Alınan borcun miktarı 200.000.000 frank yaklaşık 8.000.000 Osmanlı Lirası değerindeydi.
- Borcun faiz oranı yüzde 6, ihraç fiyatı yüzde 68 ve süresi 23 yıl olacaktı.
- Osmanlı Hükümeti faiz ve amortismanlar karşılığında 16.000.000 frank ödeyerek bedel olarak tütün, tuz damga resmi ve temettü gelirleri vergisi karşılık gösterilmiştir.

Osmanlı Devletinin hesabına geçen miktar yaklaşık 6.000.000 Osmanlı lirasıydı. Bu ele geçen miktarla piyasadaki bütün kaimeler toplanarak İstanbul Darphanesinde yakılmış ve kaimelerin tamamı 13 Eylül 1862'de tedavülden kaldırıldı.1862 borçlanması Mires İstikrazına göre başarılı bir mali süreç geçirmiştir. Çıkarılan tahviller değerinden yüksek talipler çıkmıştır. Bunun nedeni Fuat Paşanın mali ıslahat programının Avrupa'daki uzmanların olumlu tepki vermeleriydi. Bu da Devlet-i Aliye Bankasının kurulmakta olduğunun haberi idi (Açba, 2004, 72).

6.1.6. 1863 Borçlanması

Osmanlı Devleti kaimelerin 1862 istikrazı ile tedavülden kaldırarak düşük değerli kâğıt paralardan kurtulmuştur. Ancak maliye yönünden hükümetin önünde iki önemli konu vardı. Bunlardan birincisi; Galata Bankerlerinden alınan kısa vadeli borçların faizleri yükseldiği için hazineyi zor durumda bırakmıştır. İkinci husus da tedavülde değerini kaybetmiş madeni paraların olmasıydı. Beşlik ve altılık adı verilen bu bakır

paraların tedavül değeri % 50'ye kadar düşmüştür. Osmanlı Devleti'nin hazinesine zarar vermekteydi (Yılmaz F. , 1996, 38-39).

Osmanlı Devletinin biriken borçlar ve girdiği faiz yükü nedeniyle ekonomi bozularak mali yapı çıkmaz bir hal alıyordu. Daha Önce aldığı borçların ödeyecek karşılığını bulamayıp ve bu borçlarında faiz ve masraflarının artması borçların ödeme açısından güçlük çekiyordu. Bu nedenle değeri düşük bakır paraların toplanıp kaldırılması ve Galata Bankerlerine olan borçların ödenmesi için hükümet yeniden borçlanmaya karar verdi (Geyik, 2013, 56).

1863 borçlanmasını yeni kurulmuş ve imtiyazlarını yeni almış olan Osmanlı Bankası aracılık etti (Açba, 2004, 73).

Borçlanma 200.000.000 frank olarak alınacak, borcun faizi % 6 ve itfa bedeli % 2 olarak kabul edilecekti. Bu borca karşılık olarak çeşitli vilayetlerin gümrük hasılatı, Bursa ve Edirne'nin harir (ipek) öşürü, Midilli Karesi ve İzmir zeytinyağı öşürü, tuz resmi ve tütün öşürü gösterilmiştir (Öngeoğlu, 1983, 80).

Borçlanılan miktarın Osmanlı parası karşılığı 8.000.000 liraydı. Ele geçen tutar 6.248.000 Osmanlı lirası olmuştur. Borcun ödeme süresi 23 yıl olarak belirlenmiştir. Ele geçen paraların bir kısmı kısa vadeli borç olarak Galata Bankerlerine ödendi. Diğer kalan kısımda değeri düşük olana paraların toplanması için yeterli olunmamıştır (Yılmaz F. , 1996, 39).

6.1.7. 1865 Ağnam İstikrazı" (Koyun Borçlanması)

1865 yılından önce yapılan borçlanmalardan alınan paralar, savaş giderlerine, kaimelerin kaldırılmasına ve Galata Bankerlerinin borçlarının ödenmesi için harcanıyordu.

Ağnam istikrazına gidilmesinin nedeni hazineden para bulunmadığından vadesi gelen dış borçların kupon bedellerini ödeyebilmek için 1865 yılında Osmanlı Bankası, Paris'te bulunan Credit Mobilier ve Societe General ile 250.000.000 franklık bir anlaşma yapıldı (Yılmaz F. , 1996, 42).

Bu borçlanma Osmanlı Lirası karşılığı 6.600.000 liraydı. Borçlanmanın faizi % 6, itfa bedeli % 2,44 ve ihraç fiyatı % 66 olacaktı. Karşılık olarak da Ergani Bakır maden gelirleri ile Ağnam (Koyun) resmi gelirleri gösterilmiştir. Bu karşılığın önemli miktarını ağnam resmi olduğundan "ağnam istikrazı" adı verilmiştir (Yeniay, 1964, 39).

Ağnam istikrazı önceki istikrazlardan farklıdır. Bu borçlanma devletin ihtiyaçlarını karşılanması için yapılmayıp, yalnızca eski borçların taksitini ödemek amacıyla yapılmıştır. Aynı zamanda Osmanlı maliyesinin o dönemdeki durumunu da gösterir. Vade süresi 21 yıl olan bu borçlanma ile öncelikle taksitlerin ödenmesi amaçlanmıştır (Yılmaz F. , 1996, 39).

6.1.8. 1865 I. Tertip Genel Borçları

Vade süresi dolan Galata Bankerlerinin alacakları Osmanlı Maliyesi için ağır bir yükü. Bu borçlara karşılık olarak çıkarılmış tahviller bulunmaktaydı. Dolayısıyla 1865 yılında ikinci defa borçlanmaya gidildi. Bu borçlanma General Credit and Finance ve şirket ortaklarıyla anlaşma imzalandı. Verilecek borç toplamı 900.000.000 franktı. Bu borcun Osmanlı Lirasına karşılığı 40.000.000 lira ve hasılası 20.000.000 lira tutmaktaydı. Bu borcun faiz oranı % 5 itfa bedeli % 1 yıllık ödemeler taksit halinde, ihraç fiyatı % 50 itfa süresi 37 yıl olacaktı (Yılmaz F. , 1996, 40).

Esham-ı Cedide ya da halkın konsolite adını verdiği daha önce ihraç edilmiş borç senetlerinin vadesi daha uzun ve faizi düşük olan senetlerle değiştirilmesi amaçlayan bir borçlanmaydı. Osmanlı Bankası tarafından, Paris, Amsterdam, Londra ve Frankfurt'ta ödemek şartıyla yüz liralık eshamı cedideye tahviline karşılık 121 lirası, 100 liralık eshamı mümtaze için 143 liralık yeni tahvillere karşılık başa baş değiştirilecektir. Karşılığı devletin bütün gelirleriydi (Yeniay, 1964, 40).

Alınan borçların 29.000.000 tahvillerin değiştirilmesine ve 4.000.000'uda hazineye gelir olarak kaydedilmiştir. İhraç edilmek üzere bankalara 7.000.000 rehin verilmiş ve karşılığında avans alınmıştır. Fakat alınan bu avanslar vade süresinde ödenmediği için bankadaki tahviller satışa çıkarılmıştı. Bu yüzden tahvillerin değeri de düşmüştü (Yılmaz F. , 1996, 40).

6.1 9. 1869 Borçlanması

Osmanlı Hükümeti 1869 yılına gelene kadar borcu sürekli borçla ödediği için mali yapı bozularak iflas eşiğine gelmişti. Devletin yayınlamış olduğu bu dönemdeki bütçenin 3.000.000 lira açık ve 5.000.000 liralık da borç görünmekteydi. Vadesi dolan dış borçlar ve Girit'te çıkan isyanla beraber artan masraflar, Osmanlı hazinesini yeniden borçlanmaya zorluyordu (Açba, 2004, 81).

Osmanlı maliyesi bunların içinde olduğu için hükümet 1866 yılında memur maaşlarının yarısını % 10 faizli esham ile ödemiştir. Bu kaynağı Galata bankerlerinden % 9 ve % 15 oranlarından alınan borçla bulmuştur. Bütçe açığı da gittikçe artmıştı (Yeniay, 1964, 41-42). Hükümetin düştüğü bu durumdan kurtulmak için ek imkânların sağlanması gerekiyordu.

1867 yılında Sultan Abdülaziz'in Paris'i ziyareti ve İmparatoriçe Eugenie'nin İstanbul'u ziyaretleri vesilesiyle Osmanlı-Fransız dostluğunu kuvvetlendirmişti. Osmanlı hükümetin 1867 yılında yabancılara mülkiyet hakkını tanıyan kanunu çıkarmasıyla borcun Fransa'dan istemesi konusunda elverişli bir ortam oluşmuştur (Yılmaz F. , 1996, 40).

1869 yılında Paris'te Comptoir Derscomete mali kurumu ile bir borçlanma sözleşmesi yapıldı.

Bu sözleşmede verilecek borç 555.555.500 franktı. Faizi % 6, itfa oranı % 1 ve vade süresi ise 33 yıl olacaktı. Karşılık olarak çeşitli vilayetlerin aşar ve gelirlerinden bir kısmı gösterildi. Bu kurum Osmanlı Devleti'ne net olarak 300.000.000frank ödemiş oldu (Açba, 2004, 81).

6.1.10. 1870 Rumeli Demiryolları Borçlanması

Sultan Abdülaziz, İstanbul-Belgrad ve Selanik ile Avusturya sınırları arasında olmak üzere Avrupa ülkelerine bağlayan 2000 kilometrelik bir demiryolu ağı yapmayı planlıyordu. Bayındırlık Bakanı Davud Paşa'yı mali kurumlarla görüşmesi üzere Avrupa'ya göndermiştir. Davut paşa aradığı mali desteği Belçika'da bulmuştur. Belçika bankerlerinden Boron de Hirsch ile bir anlaşma imzalanmıştır (Çandır, 2010, 29).

Boron Hirsch ile yapılan sözleşmeye göre 2000 kilometrelik demiryolu yapımı için 99 yıllık bir imtiyaz tanınacaktı. Borçlanma tahvilleri Boron Hirsch tarafından % 32 fiyatla satın alınmıştı. İlk defa bu kadar düşük ihraç fiyatlı bir sözleşme yapılmıştır. Bu borçlanma ile birlikte hükümet 34.848.000 Osmanlı Lirası borçlanmış, eline geçen miktar 11.194.920 liraydı. Bu borçlanma %3 faiz oranıyla Mısır vergisi karşılık gösterilmişti. 1841 yılında demiryolları politikacısı Ali Paşa'nın ölümü sonrası yerine Mahmut Nedim Paşa tarafından demiryolu projesi durdurulmuştur. Yeni sözleşme ile 2000 kilometre yerine 1250 kilometre demiryolu inşasına kararlaştırıldı. Ayrıca Boron Hirsch'e verilen 90 yıllık imtiyazını Osmanlı hükümeti geri almış olmaktadır (Yılmaz F. , 1996, 41).

6.1.11. 1871 Borçlanması

1871 yılına gelindiğinde Fransız etkilerinin Osmanlı devletinde sona ermişti. Bu dönemde Osmanlı devleti Fransa'nın siyasi gücünün yerine Rusya'yı, mali nüfuz yerine ise Avusturya devletini tercih etmişti. 1870 yılındaki Almanya ile Fransa arasındaki savaşın etkileri bir yıl sonra kendini göstermişti. Bu savaştan dolayı İstanbul' mali kriz görülmeye başladı. Bundan dolayı altın para piyasadan çekilmiş, borçların faiz ve anaparaları ödenemez durumdaydı. Bu borçları ödeyebilmek için ilk başta Londra'daki bir kredi kurumundan yararlanılan % 15 faizli avansla mümkün olunmuştu (Açba, 2004, 83).

Bu yılın ortalarında tekrar vadesi gelen dış borçların faizleri ve amortismanları artmış, bu borçları ödeyecek fonla bulunamıyordu. Yapılması gereken tekrar yeni bir borçlanma yoluna gitmekti. Almanya ve Fransa arasındaki savaşın sona ermesiyle yapılan barış anlaşmasıyla siyasi yumuşama olmuş ve ardından, Londra'daki Loouis and Sons ve Dent-Palmer ve ortakları ile Credit Genneral Ottoman (Osmanlı İtibari Umumi Müessesesi) arasında bir borç anlaşması yapıldı. Sözleşmeye göre bu kutrumlar Osmanlı devletine faiz oranı % 6, % 1 amortisman bedeli,% 73 ihraç bedeliyle borç vermeyi kararlaştırdılar (Açba, 2004, 84). Verilen borçlara karşılık ise Mısır vergilerin gelirleri gösterildi. Mısır Hidivi'nin bu gelirin tamamının Padişah fermanı üzerine doğrudan İngiltere Bankası'na yatırmayı taahhüt etti (Özdemir, 2010, 60).

6.1.12. 1872 Borçlanması

Osmanlı devleti borçlanmaya başladığı ilk dönemden itibaren borçlanmayı Avrupa'nın çeşitli iş adamlarından ve şirketlerinden yapmıştır. 1865 yılına kadar borç kaynağı olarak İngiltere olarak görülüyordu. Fakat bu dönemden sonra İngiltere'nin Osmanlı devletine karşı izlediği politika sonucu Osmanlı borç piyasasından çekilmiştir. İngiltere'nin izlediği dış politika Süveyş kanalının açılmasıyla Hindistan yolu üzerindeki Mısır'a doğrudan irtibat kurması İngiltere açısından önemli hale gelmişti (Açba, 2004, 84).

İngiltere'nin borç piyasasından çekilmesi sonucu, borç merkezi artık Avusturya olmuştur. Viyana'da Cretittanstalt ve Bankverien Avusturya-Osmanlı şirketi kurulur. Vadesi geçen dış borçların faizi ile genel borçların ödemeleri bu iki şirketten sağlanan 900.000 Osmanlı Lirası avansla ödenebildi (Yeniay, 1964, 47).

Bu dönemin sonunda alınan kısa vadeli avansları geri vermek ve devlet ihtiyaçlarını gidermek için yukarıdaki adları verilen şirketlerle sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre 278.155.000 frank değerinde hazine tahvili çıkarılarak borçlanmada ki faiz oranı % 9 olacaktı. Bu tahvillerin % 98,5 ihraç fiyatlı olacaktı. A B ve C tipi olarak düzenlenerek vade süreleri ve ödemeleri de farklıydı. Bu bankalardan alınan borçlara karşılık Selanik Edirne, Tuna illerinin gelirleri ile Anadolu Ağnam resmi gösterilmiştir (Yılmaz F. , 1996, 42).

6.1.13. 1873 II. Tertip Genel Borçları

1872 sonlarında hazinenin ihtiyaçlarını Osmanlı Bankası ve diğer bankalar karşılıyordu. Bu bankalar bir yandan da devlete ait hisse senetlerin alışverişi ile ilgileniyorlardı. 1865 ve 1875 yılları arası İstanbul'da birçok kredi kurumları vardı. Bu kuruluşların tek gayeleri Osmanlı devletinin yaptığı borçlardan kar elde etmektir. Bundan dolayı menkul kıymetler borsasında canlılık getirmiş ve fiyatlarda bir yükselme olmuştur. Bu yükselme oranları % 10 ile % 50 arasında değişmekteydi. Böyle bir durumdan yararlanmak isteyen Osmanlı devleti 1873 yılında bir yasa ile borçların değişimi işlemine başvurdu (Yılmaz F. , 1996, 43).

Bu yasa ile birlikte 110 liralık hazine tahviline 200 liralık genel borçlanma tahvili karşılık tutulmuş ve 12.238.820 liraya karşılık % 55 oranı ile 22.252.400 Osmanlı Lirası tutarında tahvil ihracı edilmişti. Bu miktar 1865 Kanunu ile Kurulan "Düyunu Umumiye Defter-i Kebir-i" (Genel Borçlar Defteri)'ne II. Tertip genel borç olarak kaydedilmiştir (Özdemir, 2010, 61).

6.1.14. 1874 III. Tertip Genel Borçları

Osmanlı Hükümeti 1874 yılında vadesi dolan dış borçlarını ödemedeki bulunmamıştır. Bu zor durum karşısında hükümet yine de Galata bankerlerinden 75.000.000 ve Paris'te Osmanlı Bankası, Comptoir Escompte ve Austro-Ottoman Bankasında da 1.600.000 sterlin tutarında bir avans alınmıştı. Bu para ile vadesi gelmiş kupon bedelleri ödendi. Bu sırada Osmanlı Bankası'na tanınan imtiyazlar genişletildi ve bankaya devletin hazine işlerini yürütme görevi verildi. Bu anlaşma hükümet murahhası ile Osmanlı Bankası arasında 20 Mayıs 1874 tarihinde yapılmıştı. Banka hükümetle 1.000.000.000 franklık bir borçlanma sözleşmesini 20 Ağustos 1874 yılında sözleşme

imzalanmış ve genel borçlar adı verilmiştir. Genel borçlarının denmesinin nedeni karşılık olarak devletin umumi geliri gösterilmişti (Yeniay, 1964, 50).

Bu borçlanmanın Osmanlı lirası karşılığı 44.000.000 lira tutarında ve faiz oranı % 5 olacaktı. Borçlanmadan hükümetin eline geçen 19.140.000 lira Osmanlı Bankası çıkarılan 375.000.000 miktarını % 43,5 fiyatla satın almıştı. Hükümete karşılık açtığı cari hesaba karşılık 175.000.000 franklık tahvili göstermiştir. Diğer kalan tahvilleri İstanbul ve Londra'da iyi bir fiyatla satılmıştı (Yılmaz F. , 1996, 45)

1874 Borçlanması Osmanlı devletinin çok kötü bir duruma düşmeden önce yaptığı son borçlanma olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 1854 – 1881 yılları arası yaptığı borçları bir tablo halinde verelim.

Tablo4.1854 – 1881 Yılları Arasında Alınan Dış Borçlar

Yıllar	Borç Tutarı (Osmanlı Lirası)	Ortalama İhraç Fiyatı %	Komisyon ve Masraflar	Ele Geçen Net Tutar	Faiz Oranı %
1854	3.300.000	80	725.000	2.575.000	6
1855	5.500.000	102,6	28.000	5.472.000	4
1858	5.500.000	76	1.715.700	3.784.300	6
1860	2.240.942	62,5	840.000	1.400.000	6
1862	8.800.000	68	3.135.500	3.135.500	6
1863	8.800.000	63	3.260.000	5.540.000	6
1865	6.600.000	66	2.533.000	4.067.000	6
1865	40.000.000	50	20.000.000	20.000.000	5
1869	24.444.442	54	11.243.000	13.201.000	6
1870	34.848.000	32	23.650.000	10.698.000	3
1871	6.270.000	73	1.692.600	1.692.600	6
1872	5.302.220	98,5	1.835.000	10.403.000	9
1873	12.612.110	55	5.780.000	6.832.000	5
1873	30.555.558	54	12.373.000	18.177.000	6
1874	44.000.000	43,5	24.860.000	19.140.000	5
TOPLAM	245.202.000	65,21	113.670.800	131.531.200	5,67

Kaynak: Erdoğan Öner 2001; Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, *Maliye Bakanlığı Yayınları, 2001/359, Ankara.*

Komisyon ve diğer giderlerde hesaba katıldığında Osmanlı Devleti'nin hesabına geçen miktar bundan daha da azdı.

6.2. Ramazan Kararnamesi ve Moratoryum İlanı

6.2.1. 1875 Morotoryumu

Osmanlı devleti 1874 yılına kadar çok sayıda iç ve dış borçlanmaya başvurmuştur. Hükümetin yaptığı dış borçlardan eline 127.000.000 geçtiği halde, 239.000.000 liraya yakın borçlanmıştır. Bunun 127.000.000 liradan komisyonlarda düşürüldüğünde hükümetin eline geçen para miktarı daha azalır durumu gelmişti (Yeniay, 1964, 52).

1874-1875 yılları arasında bütçe gelirleri ise 22.000.000 milyon lira olarak gözükmekteydi. 1863 yılında bütçe gelirlerinin % 17'si dış borçların ödenmesine ayrılırken, 1875'te ise % 59 çıkmıştı. Bu dönemlerde yapılan bütçeler de gerçeği yansıtmıyordu. Örneğin aşar geliri 9.000.000'dan fazla gösterilmişti. Fakat bu vergi ancak meşrutiyet döneminde bu rakama ulaşmıştı. Bunun gibi devletin diğer gelirleri de yanlış tahminlerde yapılmış amaç alacaklılara karşı devletin mali yapısının iyi olduğunu göstermekti (Açba, 2004, 89).

Dış borçların faiz oranı % 6 olarak görünse de tahvillerin ihraç bedellerinin düşük olmasından dolayı gerçekte ki faiz oranı % 12 seviyesindeydi. Kar oranlarının bu kadar yüksek olması sebebiyle yurt içindeki ve dışındaki sermayedarların ilgileri fazlaydı. Avrupa devletlerin öyle ilgileri vardı ki bütçelerini hazırlarken Osmanlı devletinden alacakları faizi de bir gelir kaynağı olarak hesaplıyorlardı (Çandır, 2010, 35).

Osmanlı Devleti bu dönemde sadece mali durumdan sıkıntıda değildi. Siyasi yönden de sıkıntılar yaşamaktaydı. Hersek'te 1875 Nisan'ında isyan çıkmış ve bu isyan Bosna'ya doğru yayıldı. Osmanlı devletinin isyanı bastırmaya çalışırken vadesi dolmuş borçların da ödenmesi gerekiyordu. Borcu ödeyecek kaynak olmadığından borçlanmaya gidildi. Bu Temmuz borç kuponları için Osmanlı Bankası 800.000 İngiliz Lirası bir avans verdi. Bununla birlikte Ekim ayında ödenmesi gereken borç taksitleri için vadesinden beş gün önce Galata Bankerlerinden ayda % 1,5 faizle 2.784.000 Osmanlı Lirası kısa vadeli borç alındı (Yerasimos, 2007, 214).

6.2.2. Ramazan Kararnamesi

Dünya ekonomisi ile sürekli bir etkileşim içinde olan Osmanlı devletini bu durum yabancı finans kaynaklarına bağımlı hale getirmişti. 1873 yılında meydana gelen borsa krizi Osmanlı ekonomisine gelen sermaye ihracı kesilmiştir. Osmanlı devletinin izlediği mali politikalar olumlu gitmemiştir. Düzenli vergi gelirlerini toplayamaması, düzenli bir bütçe uygulayamaması, toprak kayıplarının olması, ordu masraflarının artması ve borcu borçla ödeme gibi nedenlerde dolayı Osmanlı Hükümetinin artık borçlarını ödeyemez hale gelmişti (Özdemir, 2010, 69).

Mali yapıda meydana gelen bu ağır koşullar karşısında Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, Ekim 1875’de bu durumu borçların faiz oranlarının yarıya indirmekle mali yapının düzeleceği hakkında plan hazırladı. Bu plana göre, yılda ödenen 14.000.000 lira borçtan yarısı tasarruf edilecek ve bu payın 5.000.000 lirası ile bütçeye kaynak olup kalan 2.000.000 lirası da savunma harcamalarına ayrılacaktı (Açba, 2004, 91).

Nedim Paşa’nın hazırladığı bu plan bütçenin dengeye kavuşturacağını ve tekrar güven sağlanmasına inanılarak kabul edilmiş olan 6 Ekim 1875 tarihli Ramazan Kararnamesinin esasları aşağıdaki gibidir (Yeniay, 1964, 54):

- Osmanlı Devleti’nin bütün iç ve dış borçlarının faiz ve itfaları 5 yıl için yarıya indirilecektir.

- Kupon bedellerinin yarısı nakit ödenecek kalan yarısı da % 5 faiz oranlı tahviller ile ödeme yapılacaktır.

- Bu tahvillerin karşılık olarak; Gümrük gelirleri, tuz gelirleri, Mısır vergisi gösterilecekti. Eğer bunlar yetmezse Ağnam gelirleri, karşılık olarak sunulmuştur.

- Beş yıl geçtikten sonra % 5 faiz oranı olan tahvillerle ödenmezse, ilk gelen dış borcun mühleti yeniden uzatılacaktır.

-Karşılık olarak gösterilen gelirlerden kalan kısmını tahvillerin itfasında kullanılacaktır.

Bunların sonucunda anapara ve faiz borçlarının yarıya indirilmesi kararına, Avrupa ülkeleri özellikle İngiltere ve Fransa’nın mali uzmanları tepki göstererek itirazda bulundular. Bu dönemde tahvillerin çoğu Avrupa borsalarında satılmıştı. Avrupa

gazeteleri “Türkler bizi dolandırdı” yazıları yazarak Osmanlı aleyhinde yıpratma kampanyasını başlattılar (Özdemir, 2010, 71).

Avrupa ülkeleri bu gelişmelerden rahatsız olarak vatandaşlarının haklarını güvence altına almak için Osmanlı Devleti üzerine mali egemenlik kurmak için kendilerince ödeme planları getirdiler. Osmanlı Devleti bu ödeme planlarını kabul etmemiştir (Yılmaz F. , 1996, 50).

Kurulan bu sistem çok uzun sürmedi. 1876 Martında vadesi dolmuş ödenmesi gereken borç kuponları ödenemedi. Diğer kupon bedellerinin ödenmesi de ertelendi. Bu gelişmeler sonucu Osmanlı Hükümeti 1876 Nisanında bütün borçların ödemesini tamamen durdurmak zorunda kalarak devletin mali iflası kabul edildi (Özdemir, 2010, 71).

6.2.3. 1877 Milli Savunma Borçlanması

Siyasal durumun kötüleşmesi ve Rusya ile yapılan savaşın sonucunda ordu ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Osmanlı Devleti 1854 ve 1871 tahvillerinin değiştirilmesi için 1877 yılında borçlanmaya gidildi. Osmanlı Bankası ve Londra’da Glayn Mills, Currie ve ortakları aracılığıyla, çıkarılan tahviller piyasa sürüldü. Osmanlı-Rus harbinin olması sonucu Fransız ve İngiltere öncülüğündeki tahvil sahipleri adına yapılan girişimler başarısız olundu. Rusya’nın savaşı kazanacağı endişesi tahvil sahiplerini paniğe sokmuştu. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlıklarına başvurarak alacaklarına karşı gösterilen teminatların ellerinden alınmamasını Rusya’nın Osmanlı topraklarını aldığı takdirde borcun bir kısmının üstlenmesine dâhil maddelerin sözleşmeye eklenmesini istediler (Açba, 2004, 96).

Tahvillere karşılık Mısır vergisinin, Hidiv tarafından doğrudan Londra’daki bankaya ödeyeceğine dair teminat verildiği halde bu borçlanma teşebbüs Londra ve Paris Piyasalarında beklenen ilgiyi görmedi. Satışa çıkarılan tahvillere kimse talip olmadı. Osmanlı Bankası bu tahvilleri 9 Temmuz 1878 tarihinde % 5 faizli % 52 ihraç bedeli üzerinden tamamen satın aldı. Borçlanılan miktar 5.500.000 Osmanlı lirasıydı. Ele geçen miktar ise 2 860.000 Osmanlı Lirasıydı (Yılmaz F. , 1996, 50).

6.2.4. Berlin Konferansı

Osmanlı-Rus Harbi 3 Mart 1878 tarihinde sona ermişti. Bu savaş sonunda Osmanlı Devleti Önemli vergi kaynakları olan topraklarını kaybetmiş ve devlete ağır

savaş tazminatı da yüklenmiştir. Bu gelişme Avrupalı alacakları endişeye soktu. İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin Rusya'nın Balkanlara doğru yayılmasını endişeyle karşılamalarının müdahaleleri ile Berlin Kongresinin toplanmasına karar verildi (Çandır, 2010, 43).

Berlin Kongresine, Fransız, İngiliz ve İtalyan tahvil sahiplerini temsil etmek amacıyla kurulan bir heyet ile İstanbul bankaları aynı bildiriye sunmuşlardır. Bildiride şu hususlar yer almaktaydı (Yeniay, 1964, 60):

- Osmanlı Devleti'ni daha fazla zorlamamak için, borçların bir kısmını Osmanlı Devletinden ayrılan topraklara yüklemek,

- Kendi alacaklarının teminatı için Osmanlı Maliyesine müdahaleyi bir planca gerçekleştirmek,

Bu konferansın sonunda Rusya'ya ödenen tazminat 60.000.000 liraya düşürülmüştür. Avrupalı alacaklılar açısından bazı teminatlar dışında bir şey elde edilmedi. Devlet borçlarının kalan bir kısmı Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ'a aktarıldı.

6.2.5. Rüsüm-u Sitte İdaresi (Altı Vergi idaresi)

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan Kıbrıs'ın geçici devrine ilişkin fermanının İngiltere'ye teslimi için, İngiltere'nin yoğun baskılar sonucu teslim edilmiştir. İngilizler 1879 yılında donanmalarıyla birlikte İstanbul'da gösteriler yapmaya başlamışlardı. Böyle yapmalarındaki amaç Osmanlı Devletinin reformlarına devam etmesi için korku vermektir. Bu sırada Sait Paşa Sadrazamlığa ve İbrahim Efendi de Maliye Bakanlığına atandı (Açba, 2004, 98).

Başta Osmanlı Bankası olmak üzere İstanbul Bankerleri hükümetle kısa vadeli alacaklarının sağlam bir esasa bağlamak için hükümete yaptıkları başvuru olumlu karşılanmıştır. Aralarında 22 Kasım 1879 tarihli bir sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre (Yeniay, 1964, 61):

- Bir miktar ödeme yapıldıktan sonra geriye kalan borçların toplamı 8.725.000 lira tutmaktaydı. Bu borç 10 yılda ödenip, her yılın ödemeleri, anapara, faiz ve amortisman olarak toplam 1.100.000 lira olacaktı. Her yıla ait taksitlerde üçer aylık parçalara ayrılarak ödenecekti.

- Bu borca teminat olarak Osmanlı Devleti tütün, tuz, pul müskirat, bazı yerlerin ipek öşrünü ve balık avı resminin gelirlerini gösterdi.

- Bir komisyon tutulacak bu altı kalem geliri yönetecekti. Bu gelirlerden 1.100.000 lira çıktıktan sonra geri kalan kısmı hükümete verilip iç ve dış borçların ödenmesinde tahsile edilecekti. Eğer Osmanlı Devleti 10 yıldan önce bu borcun tamamını öderse sözleşme kendiliğinden feshedilmiş olacaktı.

Osmanlı Devleti'nin bu süreçte ihale ettiği gelir 6 tane olduğundan dolayı bu idareye 'Rüsum-u Sitte' (altı vergi) İdaresi denilmiştir. Rüsum-u Sitte İdaresi'nde 5714 görevli çalışmaktaydı Bu görevlilerden sadece 130'u Müslüman Türk idi. Bunlara verilen ücretler, Osmanlı Devlet teşkilatının üst kademe ortalamasından daha yüksekti (Yılmaz F., 1996, 51-52).

Rüsum-u Sitte İdaresi iyi yöneltildiğinde devlet gelirleri çok iyi şekilde artacaktı. Özellikle tütün kaçakçılara karşı verilen mücadelede bunların daha da etkili olmalarını engellemiştir. Üreticiler bu yeni idareden memnun olmuşlardır. Yukarıda adı geçen altı kalem olan ürünlerin piyasası canlanmış ve üreticiler tarım alanı için yeni topraklar açmaya teşvik etmişti. Avrupa'dan ithal edilen hastalıklı ipek tohumlarının kullanılması önlenmişti ve kısa zamanda Bursa ve çevresindeki yerlerde ipekçilik gelişmeye başlanmıştır. Bu idarenin başarısı Avrupa devletlerini tedirgin etmişti. Bu altı gelir kaynağının verimli olması bunları şaşırtmıştı. Bu yüzden Avrupalı tahvil sahipleri sokaklara çıkarak İngiltere ve Fransa'da mitingler yapmışlardır. Berlin konferansında kendilerine öncelik verildiği halde, Osmanlı devletinin içerideki alacaklara böyle bir anlaşma yapmasına karşı çıkmışlardı. Hükümetlerinin bu konuda girişim yapmaları için baskı uygulamışlardır (Açba, 2004, 99).

Osmanlı Devleti bu baskılara karşı Rüsum-ı Sitte Yönetimi ile yapılan sözleşmenin 13. maddesinde alacaklıların alacağına öncelik hakkının olduğu ve gelirlerinin devredilmesinin mümkün olmadığını bildirmiştir. Böyle tutum sergilenmesinin nedeni Avrupalı alacaklara mültezimlik hakkı verildiği takdirde bunlara karşı aciz duruma düşmek ve devamlı toprak isteyen küçük devletlerin, batılı devletler tarafından desteklenmesi ve egemenlik hakkının kaybedilmesiydi. Başta Sultan Abdülhamit Han olmak üzere bazı devlet adamları böyle bir idare kurumu yabancılar tarafından kurulması taraftarı değillerdi. Nitekim yabancıların alacaklarına karşı aşağıdaki teklifler sunulmuştur (Çandır, 2010, 47):

- Taraflar arasında anlaşma gerçekleştikten sonra Avrupalı delegeler Rüsümü Sitte idaresinin yerine alacak ve işlemlerin aynı şekilde yürütüleceği bir banka gösterilecektir. Bu yönetim üzerinde denetim hakkı Osmanlı Devleti'nin olacaktır.

- Mevcutta % 8 olan gümrük resmi, artırılması halinde elde edilecek gelir Osmanlı Devletinin borçlarının faizi ve anaparasının ödenmesinde kullanılacaktır.

- Halen alınmakta olan temettü vergisi patent vergisi haline dönüştürülürse artan tahsilat fazlası Doğu Rumeli gelirleri, Kıbrıs Adası gelirleri, Bulgaristan emaneti vergisi ve devlet gelirlerinde zamanla ortaya çıkacak artışın bir kısmı.

Avrupalı alacakların ellerinde önemli değerlerde tahvil olması sebebiyle yukarıda sunulan tekliflerden memnun olmamışlardı. Anlaşılma yapılması durumunda ellerinde bulunan tahvillerin değerlerinin daha da artacağı ve kendileri için önemli bir kazanç olacaktır. Bununla birlikte bu teklifler uygulandığında Osmanlı devletinin artan vergilerinin karşılığında, kısa vadeli avans ve hazine bonolarıyla yabancıların borç verme imkânlarının devam edeceğini düşünülmekteydi (Açba, 2004, 102).

7. EKONOMİK VESAYETE GEÇİŞ VE DÜYUN- U UMUMİYE İDARESİ'NİN KURULUŞU

1880 yılının son döneminde başlayan görüşmelerde delagasyon ve alternatif proje görüşmeleri 1881 yılının Eylül ayında Avrupalı alacaklıların Osmanlı hükümeti temsilcileriyle masaya oturmaları ile sonuçlanmıştır. Eylül ayında başlayan toplantılar aralık ayına kadar sürmüştür. 20 Aralık 1881'de imzalanan "Muharrem Kararnamesi" ile Osmanlı devletinin ekonomik vesayet altına gireceği bir döneme girmiştir(Çandır, 2010, 47).

7.1. Muharrem Kararnamesi Projesi

Yayınlandığı gün hicri takvimle 1299 yılının 28 Muharrem-ine (20 Aralık 1881) rastladığından "Muharrem Kararnamesi" adını almıştır. Muharrem Kararnamesi, Osmanlı devletinin bütün iç ve dış borçlarıyla ilgiliydi. Kararnamenin hükümleri borçlardaki indirimler ve borçlar için ödenecek gelirler yer almaktaydı (Yerasimos, 2007, 281).

7.1.1. Borçların İndirimleri

Muharrem Kararnamesinde, borçların anapara ve faiz oranlarında indirimlerin yapılması yer alıyordu. Osmanlı devleti borçlarını ödeyecek yeterli gelirlere sahip değildi. Yapılan anlaşmada ki amaç bu borçlara karşılık gelir bularak borçları yarıya indirmektir. Muharrem Kararnamesi Rus savaş tazminatı ve dalgalı borçlar dışında Osmanlı Devletinin tüm iç ve dış borçlarıyla ilgiliydi (Yeniay, 1964, 65).

Kararnamenin yayınlanmasıyla borçlar yarıya indirildi. Yayınlandığı tarihte Osmanlı devletinin toplam borç miktarı 239.000.000liraydı. Bu borcun 125.300.000 lirası indirildi. Borçların yıllık anapara ve faiz miktarlarının toplam 13.200.000 lirayı da yarısının (7.600.000 milyon lira) indirilmiş oldu. Bu indirimler sonucu Osmanlı devletinin yıllık% 66 olan borç yükü yarıya indirilmiş oluyordu. İndirilen bu borçlar üç bölüme ayrılıyordu. İlk bölümü piyasadaki karşılığı olan borçlar, ikincisi ise Ramazan Kararnamesinde tedavülde çekilen tahviller karşılığında verilen yeni tahvilleriydi. Son bölümü ise faiz karşılığı verilen geçici kâğıtlar yer alıyordu (Açba, 2004, 104).

Ramazan Kararnamesiyle birlikte eski borçların miktarlarında indirimler yapılmıştır. Faiz ve masraflarının ödenemediği borçlarda ise miktarlarında yükseltme yapılmıştır. Borç tahvilleri birleştirilerek A.B.C.D tertiplerinde birleştirilerek eski

eshamlar alınarak yerlerine yenilerini vermişlerdir. Böylelikle devlet borçlarının birleştirilmesi ve değiştirilmesi işlemleri gerçekleşmiştir. Bu birleştirilme sonucu 237.138.819 Osmanlı Lirası tutarındaki borç miktarı 141.505.309 Osmanlı Lirasına indirilerek hazine bundan 95. 633.510 Osmanlı Liralık bir artı değer sağlamıştır (Yılmaz F. , 1996, 53).

7.1.2. Borçlara Ayrılan Kaynaklar

Osmanlı devleti 1879 yılında Rüsümü Sitte idaresine, Galata bankerlerine olunan 8,72 milyon liralık borcun faiz ve amortisman karşılığı olarak, damga, müsrikat, İstanbul bölgesi balık avı resimleri ile bazı illerin ipek öşrü10 senelik süreyle verildi. Muharrem kararnamesi ile Rüsümü Sitte idaresi feshedilmiş bankerlerin alacaklarına karşılık 8.000.000 liralık % 5 faiz oranlı tahviller çıkarılmış ve bu idaredeki gelir kaynakları Düyunu Umumiye idaresine devredilmiştir (Eldem, 1994, 184).

Osmanlı Hükümeti yukarıdaki Rüsümü Sitte idaresine devredilen kaynaklar dışında Muharrem Kararnamesi'nde borçların ödenmesinde ayrılan kaynaklar şunlardır (Yerasimos, 2007, 282):

- Kıbrıs adası gelirlerinin fazlası ayrılacaktır (Eğer bu gelir kaynağı hükümetin eline geçmezse hükümet 130 bin liralık teminat gösterecektir).

- Bulgaristan vergisi yerine tütün öşürleri üzerinden 100.000Osmanlı Lirası teminat gösterilecektir.

- Ticaret anlaşmalarının yenilenmesi halinde gümrük vergilerinden meydana gelecek gelir fazlası.

- Uygulanacak gelir vergisi genişletmelerinden elde edilecek gelir fazlası.

- İspirtonun gümrük rüsumatı dışında pul ve ispirto resimleri,

- Şarkı Rumeli vergisi ve gelecekte bu vergiye yapılan zamlar,

- İstanbul ve çevresindeki vilayetlerin balık avı vergisi,

- Düyun-u Umumiye'den Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın paylarına isabet edip Osmanlı Hükümetine gelen paralar.

Yukarıda saydığımız gelir kaynakları borçların tahsillerinde kullanılarak Muharrem Kararnamesi projesi için önemli gelir kaynakları olmuştur.

Tablo 5.Muharrem Kararnamesinden Sonra Osmanlı Borçları (Osmanlı Lirası)

Yıllar	1881'de Henüz Ödenmemiş Resulmal (anapara)	Mürettebat (faiz vs)	Muharrem Kararnamesi ile kabul edilen resülmal	Muharrem Kararnamesinden sonra mürettebat (kabul olunan)
1858	4.053.225	4.053.225	3.789.848	
1862	5.407.490	704.000	4.112.411	
1860	1.808.730	152.000	1.148.621	
1863/64	5.618.250	704.000	4.371.050	
1872	5.302.220	477.199	4.745.482	
1865	4.437.950	556.930	3.212.784	1.463.474
1869	22.715.00	1.711.110	14.174.160	
1873	29.916.414	2.138.883	16.528.818	
Eshamı Umumiye	95.917.096	4.795.854	48.365.255	
İkramiyeli Tahvilat	34.652.640	1.231.649	15.635.848	
Ramazan Tahvilatı	1.939.558	96.977	117.080.957	
Tahvilat-ımümtaze 1881 Galata Bankerleri Borcu	8.169.986	1.100.000	8.169.966	590.000
TOPLAM	219938.55	14.054.507	125.250.943	2.053.474
1854 İstikrazı	1.925.660	108.917	1.925.660	108.917
1855 İstikrazı	4.196.720	275.000	4.196.720	275.000
1871 İstikrazı	5.783.140	241.453	5.783.140	251.453
1877 İstikrazı	5.294.740	302.500	5.294.740	302.500
TOPLAM	17.200.260	937.870	17.270.260	937.870
GENEL TOPLAM	237.128.814	14.992.377	142.451.20	3 2.991.344

Kaynak: Yerasimos, 2007, 283

Yukarıda verilen tabloda 1858 yılından Tahvilatı mümtaze 1881 Galata Bankerleri borcuna kadar verilen miktarlar muharrem kararnamesine giren borçlardır. 1854 1855 1871 1877 istikrazları ise muharrem kararnamesine girmeyen borç miktarlarıdır.

7.2. Duyun-u Umumiye İdaresinin Kuruluşu

Osmanlı devleti, 1875 yılları ortalarına gelindiğinde borçlarındaki anapara ve faiz oranlarının yarıya indirilmesi sonucu Osmanlı maliyesine rahat bir nefes aldırılmıştı. Fakat 1876'da siyasi açıdan sıkıntılar yaşanması ve Ruslarla savaş olasılığı ödemelerin tamamen durdurulmasına neden oldu. Sonunda Rusya ile 1877 senesinde savaş yapıldı ve

olumsuz siyasal gelişmeler ile önemli toprak kayıpları oldu. Batılı alacaklar endişeye düşerek alacakları için Rüsümü Sitte idaresine benzer bir kuruluşun kurulması için yoğun bir baskı kurmuşlardı (Açba, 2004, 103).

Sultan II. Abdulhamit tarafından çıkarılmış bir kararname ile Rüsüm-u Sitte idaresi yerine Osmanlı Devletinin dış borçlarını idare etmek üzere 1881’de Düyun-u Umumiye İdaresinin kurulması ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır.

Tablo 6. Düyun-u Umumiye ’ye Kadar Alınan Borçların Kullanım Yerleri

Yıllar	Borç Tutarı (Osmanlı Lirası)	Ele Geçen Net Tutar	Eski Borçların Ödemesi	Askeri Harcama- lar	Hazine Harcama- ları	Diğer Harcama- lar
1854	3.300.000	2.575.000	277.000	2.267.00		31.000
1855	5.500.000	5.472.000	54.000	5.418.00		
1858	5.500.000	3.784.300	72.200		3.531.00	181.100
1860	2.240.000	1.400.000	891.000	509.000		
1862	8.800.000	5.664.500	2.982.500	2.455.00	25.300	201.700
1863	8.800.000	5.540.000	4.658.000	198.000	684.000	
1865	6.600.000	4.067.000	4.067.000			
1865	40.000.00	20.000.00	20.000.00			
1869	24.444.44	13.201.00	9.898.000		3.303.00	
1870	34.848.00	10.698.00			10.698.0	
1871	6.270.000	4.577.400	4.577.400			
1872	5.302.220	10.403.00	10.403.00			
1873	12.612.11	6.832.000	6.832.000			
1873	30.555.55	18.177.00	18.177.00			
1874	44.000.00	19.140.00	19.140.00			
TOPLA	245.202.0	131.531.2	102.029.1	10.847.0	18.241.3	413.800

Kaynak: Öner, Erdoğan. 2001. Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğuve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, *Maliye Bakanlığı Yayınları, 2001/359, Ankara*

7.2.1. Düyun-u Umumiye İdaresinin Yapısı ve Görevleri

Merkezi İstanbul’da olan Düyun-u Umumiye İdaresi 7 üyeden oluşacaktı. Yabancı alacakları temsil eden 5 ülke temsilcisi ile Galata Bankerlerini ve Osmanlı hükümetini temsil eden birer üye olmak üzere toplam 7 üye temsil edecekti. Yabancı ülke temsilcileri,

biri İngiliz ve Hollandalı borç verenler, biri Fransız, biri Alman, biri Avusturya, biri İtalya tahvil sahiplerini temsil ediyordu. Üyelik süresi 5 yıldır ve üyeler yeniden seçilme hakkına sahipti (Özdemir, 2010, 76-77).

Bu idarenin her yıl hazırlayacağı bütçe, her altı ayda bir hesap çıkarılacak ve her yılsonunda da bir bilanço çıkarılarak Maliye Nazırına takdim edilecektir. Bu bütçeyi hükümet onayladıktan sonra Hükümetin genel bütçesi olacaktır. Osmanlı Devleti'ne ait bir komiser ve birçok müfettiş yönetim kurulu toplantılarında yer alıp bütçeyi kontrol edecektir. Komiserin maaşını Meclis, müfettişlerinin maaşını ise hükümet tarafından verilirdi (Yeniay, 1964, 75).

Bu İdare'nin görevi, zor durumda olan ve iyi bir şekilde yönetilemeyen mali işleri düzeltmek ve Osmanlı gelirlerini toplayıp, borçlarını alacaklara karşı garanti altına alarak düzenli bir şekilde ödemeler yapmak. Diğer taraftan da uluslararası mali bir gözetim ve denetim kurulu olarak faaliyetlerde bulunmaktır (Özdemir, 2010, 79).

7.2.2. Duyun-u Umumiye İdaresinin Yararları

Osmanlı Devlet yapısı içinde yaklaşık yarım yüzyıl faaliyet gösteren Duyun-u Umumiye İdaresinin ülkeye olumlu katkıları olmuştur. Bu idare bir devlet dairesi gibi faaliyetlerde bulunmuştur.

Duyun-u Umumiye İdaresinin katkıları şu şekildedir (Gürsoy, 1984, 37-48):

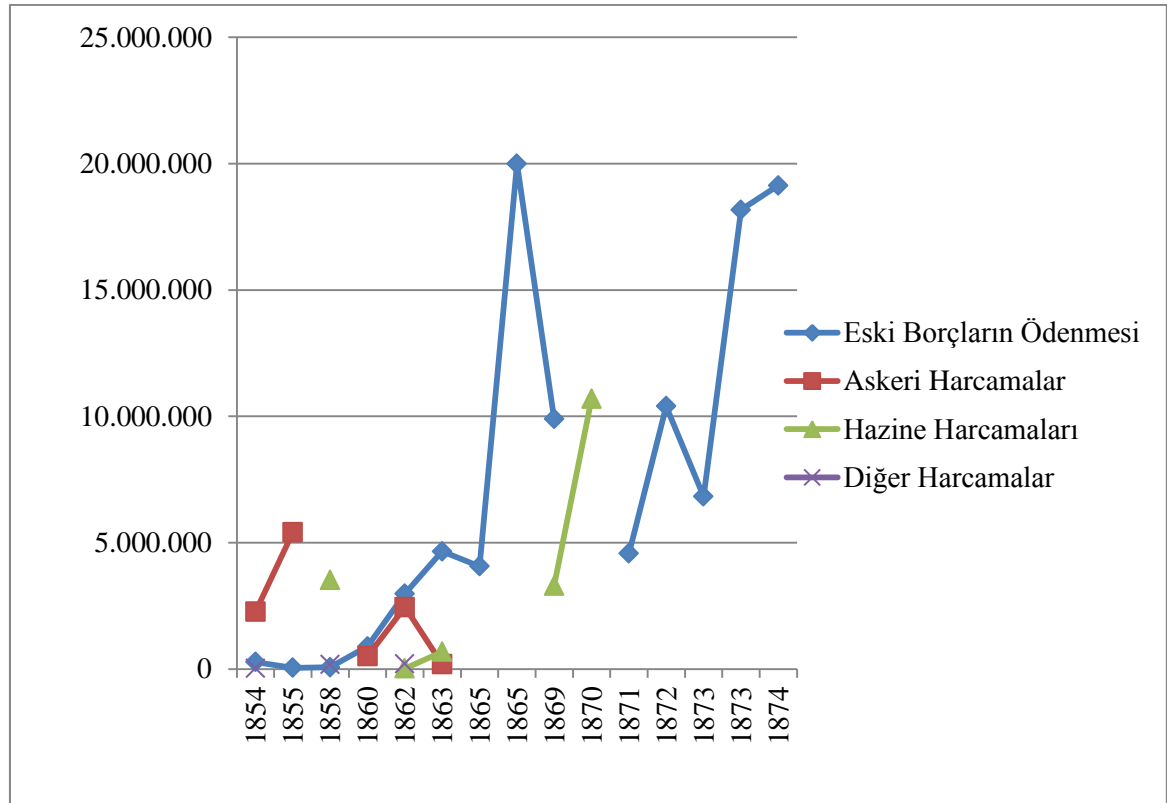
- Borcunu ödemeyen iflas durumuna gelen devletin mali itibarının yeniden düzlemesine yardımcı olmak,
- Osmanlı devletinin eskiden olduğu gibi tekrar zengin Batı ülkelerin para ve sermaye piyasalarına açılmasına aracılık etmesidir.
- Eski Osmanlı Borçlarının konsolidasyonu işlemi (kısa vadeli borçlar uzun vadeye çevrilmiş) yapılarak borç toplamında yüzde 45 azalmalar olmuştur.
- Etkin bir kamu yönetimi örneği göstermiştir. İyi bir teftiş, denetim sistemiyle her memurun kontrolü sağlanmıştır. Başarılı olmayan memurlar işten uzaklaştırılmış ve başarılı olanlar da ödüllendirilmiştir.
- Bu İdare'nin getirdiği yeni teknik ve uygulamalarla, Devlet muhasebe kayıtlarının düzeltilmesine katkıda bulunmuştur. Böylece Devlet gelir ve gider hesaplarının kayda geçirilip denetlenmesine etkinlik getirmiştir.

- Ayrıca bu İdare'nin o dönemde bütçe uygulamalarını gösteren zamanlı ve iltizamlı yayınlar yaparak hesap vermeyi prensip edinmişti.

- Duyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı Devleti'nin zengin Avrupa devletleriyle olan iktisadi ve mali ilişkilerinin düzelmesinde katkıda bulunmuştur. Bunun sonucunda da siyasi ilişkilerinde düzelmesine yardımcı olmuştur.

Duyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı Devletine, ipekçilik, tuz ve tütün gibi birçok çeşitli sektörlerde kurduğu işletmelerle modern tesisler kazandırmıştır. Bu tesisler sayesinde üretim artmış, yeni istihdam alanları açılmıştır. Bununla birlikte köylülere kurduğu çiftlikler sayesinde üretim usulleri gelişmiş ve üretim teşvik edilerek daha çok kazanmasını sağlamıştır. Böylece ekonomiye güç katarak borçların zamanında ödenmesini sağlamıştı. Duyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı Maliyesine plan ve proje anlayışını getirmiştir (Kartopu, 2012, 38).

Şekil 1. 1854'ten 1875'e Kadar Alınan Borçların Kullanım Hareketliliği

Kaynak: Öner, Erdoğan. 2001. Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğuve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, *Maliye Bakanlığı Yayınları*, 2001/359, Ankara

8. DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ’NİN KURULUŞUNDAN I. DÜNYA SAVAŞI’NA KADAR YAPILAN DIŞ BORÇLANMALAR

Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin maliyesinde normal borçlanmaların dışında konsolidasyon, konversiyon, kilometre teminatları karşılığı borçlanma ve borçların birleştirilmesi adımlar atılmıştır. Bununla birlikte Yahudilerin Filistin’de verilecek toprak karşılığı Osmanlı borçlar üzerinden pazarlık yapmaları ve Osmanlı Devleti’nin taviz vermemesi gibi gelişmeler yaşanmıştır.

8.1. 1886 Gümrükler Borçlanması (Borçların Konsolidasyonu)

Osmanlı Maliyesi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Muharrem Kararnamesi’nin imzalanmasının ardından Osmanlı Bankası’ndan avanslar almıştır. Alınan avansların birikmesi sonucu dalgalı borç miktarı önemli miktarlara ulaşmıştı. Bu yüzden Osmanlı Hükümeti biriken kısa vadeli borçların sürelerini uzatmak için 29 Mayıs 1886 yılında Gümrükler Borçlanması anlaması imzalanmıştır. Anlaşma Osmanlı Bankası ile yapıldı (Yeniay, 1964, 79).

Osmanlı Bankası’nın verdiği avansların miktarı 5 yıl içerisinde 4.500.000 liraya ulaşmıştır. Bunun üzerine yeni borçlanma anlaşması yapılarak vade süresi uzatıldı. Yeni borçlanmanın anaparası 6.500.000 olarak belirlendi. Bu miktarın 4.500.000 lira tutarını Hazineye aktarılmadan Osmanlı Bankası’ndan alınan kısa vadeli avanslara tahsil edilecektir. Kalan 2.000.000 lirası ise hazineye aktarıldı. Bu borçlanmanın faizi yüzde 5 ve itfa bedeli ise % 1 olarak yapılmıştır. Tahvillerin ödemeleri için yılda iki taksit olarak 13 Ocak ve 13 Temmuz tarihlerinde yapılacaktır. Bu borçlanmaya ilişkin tahviller halka satılmayıp Osmanlı Bankası tarafından alınmıştır (Yılmaz F. , 1996, 58).

Bu borçlanmaya Osmanlı Devleti’nin karşılık gösterdiği gümrük gelirlerinden yıllık 390.000lira tahsis elde etmiştir. Karşılık olarak Bursa, Beyrut, Edirne, İzmir, Selanik Vilayetlerinin Gümrük gelirlerinin gösterilmesinden dolayı bu borçlanmaya “Gümrükler Borçlanması” denilmiştir (Özdemir, 2010, 86)

8.2. 1888 Demiryolu Borçlanması

Alman Deutsche Bank ile Osmanlı Devleti arasında yapılan sözleşme gereği 1871 yılında devlet tarafından yapılmakta olan 92 kilometrelik, Haydarpaşa-İzmit yolunun

Ankara'ya kadar uzatılması sağlanacaktır. Yapılacak yeni demiryolu ile Haydarpaşa'dan Ankara'ya 577 kilometre uzunluğunda olacaktır (Yılmaz F. , 1996, 58).

Bu demiryolunun yapı için yapılan borçlanmanın miktarı 6 milyon Fransız Frangı olup ihale süresi 99 yıldır. Borçlanmaya karşılık ise Ankara, İzmir, Kütahya ve Ertuğrul Vilayetlerinin öşür gelirleri gösterilmiştir. Demiryolunun yapımı için Haydarpaşa-İzmit arası 10.300 Frank kilometre garantisi ve Ankara'ya kadar 15.000 frank garanti verilmiştir. Bu demiryolu hattının masrafları 15.000 frankı aştığında artanın yüzde 25'i Duyun-u Umumiye ye aktarılacaktır. Eğer eksik kalır ise fark devlet hazinesi ödeyecekti (Çandır, 2010, 56).

8.3. 1888 Sayd-ı Mahi (Balıkavı) Borçlanması

Bu dönemde Osmanlı Hükümeti askeri alanda ıslahatları daha da genişletmek için dönemin en güçlü ordu donanımına sahip Almanya Ordusundan faydalanmak için çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı subayları Almanya Ordusuna gönderilerek burada eğitim almaları sağlanmıştır. Osmanlı Ordusunda yer alan Alman subaylar ise ıslahatlara katkıda bulunmuşlardır. Osmanlı Ordusu ile Alman subayların bu şekilde ilişki kurmaları sonucu Osmanlı Hükümeti ordu donanması için gerekli olan ihtiyaçlarını Almanya'dan karşılamıştı. Böylelikle bu dönemde Almanya'nın en çok ihracat yaptığı ülke Osmanlı Devleti olmuştu (Çandır, 2010, 56).

Hükümetin Almanya'dan satın aldığı mühimmat ve askeri malzemenin bedelini ödemek için 3 Ekim 1888'de Deutsche Bank'la 30.000.000 marklık bir anlaşma yapıldı. Bu borçlanma için 75.000 tahvil ayrılmış ve her bir tahvilin değeri 400 mark olarak belirlenmişti. Bu tahvillerin faiz oranı % 5, amortisman bedeli % 2, ihraç fiyatı yüzde 70 olacaktı. Taksit ödeme miktarı da her yıl Deutsche Bank'a 2.100.000 mark ödenecekti. Borçlanılan miktar 1.617.647 Osmanlı Altın Lirası, ele geçen miktar ise 1.132.352 altın lirası idi. Karşılık olarak ise Duyunu Umumiye İdaresi dışındaki İpek (harir) öşrü, ruhsatname resimleri, sayd-ı mahi (balık avı), damga pulu tömbeki resmi gelirleri gösterilmiştir. Yapılan ödeme miktarının çoğunluğu balık avı resmi ile karşılandığı için bu borçlanmaya "Sayd-ı Mahi Borçlanması" ismi verilmiştir (Yeniay, 1964, 80).

8.4. 1890 Tebdil (Değiştirme) Borçlanması

Muharrem Kararnamesi'ne göre borçların ödenmesi belli bir sıraya tabiydi. Ancak 1890 yılına kadar(A) tertibi borçlar itfa'dan faydalanmış, diğerleri (B,C,D) faydalanamamıştı. Diğer tertiplerin de itfa'dan faydalanması için yeni bir anlaşma yapıldı (Açba, 2004, 124).

Osmanlı Devleti ile Osmanlı Bankası arasında 30 Nisan 1890 tarihinde imzalanan sözleşmeye göre yüzde 5 faiz gelirine sahip mümtaz tahvillerin, % 5 faiz gelirli tahvillerle değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu değiştirme işleminden sonra ortaya çıkan 159.000 liralık tasarruf ile Duyun-ı Mübeddele-i Muvahhade Eshamı'nın itfası sağlanmıştır (Yılmaz F. , 1996, 59).

8.5. 1890 Borçlanması (Osmaniye İstikrazı)

Dalgalı borçların sürelerini uzatmak için yani kısa vadeli borca dönüştürülmesi için Osmanlı Bankası Hükümet hesabına 4.999.500 liralık (4.545.000 sterlin) tahvil çıkarmıştır. Faizi oranı yüzde 4 olacak olan tahvillerin itfa bedeli altı ayda1/2'dir. Vadesi ise 41 yıl olarak belirlenmiştir. Tahviller Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak çıkarılmıştır. Bedelleri 22 Türk lirası,500 frank, 20 sterlin,400 mark üzerinden ihraç edildi. Karşılık olarak Bursa, Karahisar, Karesi, Yozgat ve Kayseri aşarından sağlanacak 232.000 gümrük gelirlerinden 80 bin lira gösterildi. Borç alınan fonların önemli miktarını Hükümet kısa vadeli borçların konsolidasyonunda kullanıldı. 1.372.500 sterlin miktarındaki kısmı ise Osmanlı Bankası tarafından %76 ihraç bedeli ile satın alındı. Kalan 900.000 sterlinlik tahvil, hükümet istediği gibi kullanmak üzere hazineye aktardı (Açba, 2004, 122).

8.6. 1891 Borçlanması (Borçların Konversiyonu)

Osmanlı Hükümeti ile Londra'daki Rothschild ve ortakları ve Paris'teki Rothschild kardeşler firması arasında konversiyon (değiştirme) amaçlı bir borçlanmaya gidilmesi için 5 Mart 1891'de imzalanmıştır. Bu değişim işlemi yüzde 4 faiz oranlı, 6.316.920 sterlin tutarındaki borcun, 5.685.228 sterlin tutan safi hasılasının 4.285.630 sterlinlik büyük bir kısmı 1877 tarihli borçlanmasından % 5 henüz ödemesi yapılmamış tahvillerle değiştirilmiş. Kalan 1.399.598 sterlinlik kısmı, o günkü rayiç bedeline göre

2.663.000 liraya (safi 2.397.000 lira) denk gelmekte, ek borç olarak kullanırlıyordu (Özdemir, 2010, 88).

Borcun karşılığı eski eshamın karşılığı olan Mısır vergisi gösterilmiştir. Yıllık faiz ve amortisman bedellerinin ödenmesi Mısır Hıdivi üstlenmiştir. Anlaşmaya göre Rotschild firmasına 1854, 1855, 1871, borçlanmalarındaki değişim işleminde öncelik tanınmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin borcu borçla kapattığını ve çıkarları doğrultusunda hareket eden yabancı mali kuruluşlar bu tür işlemlerde büyük karlar elde etmişlerdir. Buna karşılık Osmanlı Mali yapısı gittikçe kötüleşmiş ve dışa bağımlı hale gelmiştir (Yılmaz F. , 1996, 60).

8.7. 1893 Tömbeki Borçlanması

Tömbeki adında olan şirket vergi veren ticari ve yabancı sermayedarların girişimi ile 1891'de kurulmuş olan bir ortaklıktı. Tömbeki şirketi Osmanlı Devletine yıllık 40.000 lira vergi veriyordu. Hükümet, bütçe açığını finanse etmek amacıyla, 8 Mayıs 1893'de Tömbeki Şirketi adına şirket müdürü olan Vikont G.de Zoghhep ile 1.000.000 sözleşme imzalamıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı % 4, itfa bedeli % 1 ve vadesi 41 yıl olarak belirlenmiştir. Piyasaya 22 Osmanlı lirası, 20 sterlin, 400 mark ve 500 frank değerinde tahviller çıkarılmıştır (Yeniay, 1964, 83-84). Karşılık olarak Tömbeki şirketinden sağlanan gelir olarak gösterilmiştir. Tömbeki şirketinin Yemen, Bağdat ve Basra gümrüklerine ithal edeceği Tömbekiden kilo başına 2 kuruş resim gösterilmiştir. Eğer tahsis edilen gelirler borcu ödeyemezse, kalan kısmı Osmanlı Devleti'nin umumi gelirlerinden karşılanacaktır. Bununla beraber anlaşma gereğince hükümet bu tahvillerin bedelini, başa baş altın ödemek kaydıyla 13.01.1895 tarihinden itibaren tedavülden kaldırma hakkına sahip olacaktır. Bu tahvillerin tamamı bankerler tarafından % 70 ihraç bedeli üzerinden satın alınmıştır (Açba, 2004, 123).

8.8. 1894 Şark Demiryolu Borçlanması

Bu borçlanma Rumeli Demiryolu imtiyazını alan Şark Demiryolları Şirketiyle yapılmıştır. Bu anlaşma 1881 yılında, Rumeli Demiryolu şirketinden 23.000.000 franklık avansın ödenmesi için yapılmıştı. Bu avansı kapatmak için Hükümet ile Deutsche Bank ve 'Bank Internatiole arasında yapılan sözleşme gereği 40.000.000 franklık bir borçlanma yapılmıştır. Borçlanmanın faiz oranı % 4, amortisman oranı % 35 ve itfa süresi 64 yıl

olacaktı. Borçlara karşılık olarak Şark Demiryolu Şirketi'nin her yıl kilometre başına hazineye ödediği 1500 frank olacaktı. İhraç fiyatı % 73,5 olan tahvillerin tamamını borcu veren firmalar almışlardır (Çandır, 2010, 59).

Sultan II. Abdülhamit döneminde demiryollarının yapımı için yoğun çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri 1892 yılında İstanbul- Selanik birleştirme yapımını 99 yıllık imtiyaz karşılığında bir Fransız firmaya verilmiştir. Bu hat 510,5 kilometre uzunluğunda olup 1896 'da bitirilmiştir. Diğeri ise 1893 yılında Eskişehir-Konya hattı 99 yıllık bir imtiyazla 1897 yılında tamamlanmıştır (Yılmaz F. , 1996, 60)

8.9. 1894 Borçlanması (Borçların Değişimi)

Osmanlı Devleti 1854 ve 1871 borç tahvillerinin yenilenebilmesi için 1891'de yapılan sözleşme hükümlerine uyacaktır. Bununla birlikte Osmanlı Bankası, Londra ve Paris'te bulunan Rotschild kardeşler firması ile 16 Mayıs 1894 tarihinde bir anlaşma yapmıştır. Yeni tahviller 8.212.340 Sterling, faiz oranı % 3,5 olan her biri 20 sterlin değerinde çıkarılmıştır. Piyasa sunulan yeni tahvillerin ihraç fiyatı yüzde 91 ve borçlanmanın vadesi 61 yıl olmuştur. Amortisman bedeli başa baştır Borçlanmanın karşılığı 9.033.574 Osmanlı Lirasıydı. Ele geçen miktar ise 8.220.522 lira olmuştur. Bu değişme işleminden sonra yeni satılan tahviller eskilerini ödemiştir. Son olarak hükümetin elinde 526.779 sterlin miktar kalmıştır. Kalan miktarın kullanımı ise kamu ihtiyaçlarına ayrılmıştır. Karşılık olarak Mısır vergisi gösterilmiştir (Açba, 2004, 125) .

8.10. 1896 Borçlanması

1896 yılı önemli siyasal gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Girit İsyanı ve Ermeni sorunu baş göstermiştir. Osmanlı Hükümeti Girit İsyanının bastırılması için gereken masraflar ve Ermeni sorunuyla ilgili masrafları karşılamak için paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat hazinede yeterli miktarda para bulunmadığı için yeniden borçlanmaya gidilecektir. Diğer taraftan da aynı yılda Osmanlı Bankasına 750.000 lira ve Rumeli demiryolu için verilen kilometre garantisi için 828.733 lira ödeme yapmak zorundaydı (Yeniay, 1964, 86).

Osmanlı Hükümeti ile Osmanlı Bankası arasında borç anlaşması yapıldı. Yapılan anlaşmaya sonucu 3.272.720 liralık borç para sağlandı. Faiz oranı % 5, amortisman oranı % 0,5 ve vadesi 49 yıl olarak belirlenmiştir. Çıkarılan tahvillerin karşılıkları 22 lira, 405

mark, 20 sterlin veya 550 frank değerindeydi. Yapılan bu borçlanmaya karşılık olarak, Aydın, Selanik, Hüdavendigâr vilayetlerinin ağnam vergileri; Bursa, Karahisar ve Karesi vilayetlerinin hububat dışındaki aşar tahsilatı ve İzmir, Biga, Saruhan, Menteşe, Denizli Sancakları Afyon, palamut, zeytinyağı aşarı gösterilmiştir. İhraç bedeli % 85 olan bu tahvillerin tamamını Osmanlı Bankası satın almıştır (Çandır, 2010, 61).

8.11. 1898 Avansı

1878 Ayastefanos Antlaşması gereği Rusya'ya her yıl ödenmekte olan ve yıllık taksitleri 350.000 lira tutan savaş tazminatının ödenebilmesi için 29 Haziran 1898 tarihinde Osmanlı Hükümeti Osmanlı Bankası'ndan 300.000 lira tutarında avans alınmıştır. Borcun karşılığında Aydın, Kosova, Suriye, Halep, Bağdat, Basra ve Yanya vilayetlerinin öşür vergisi fazlası gösterilmiştir (Yılmaz F. , 1996, 61).

8.12. 1902 Gümrük Borçlanması (Borçların Değişimi)

Osmanlı Devleti 1886 yılında Osmanlı Bankasından Gümrükler borçlanması ile almış olduğu tahvillerinin yenileriyle değiştirilmesine karar verdi. Gümrük borçlanmasına ait olan % 5 faizli tahvillerin % 4 faizli yeni tahvillerle değiştirilerek yeni borçlanmaya gidildi. Çıkarılan tahvillerin nominal değeri 8.600.000 olup faiz oranı % 4, yeni eshamın tamamının % 0,5 amortisman oranı ve % 80 ihraç fiyatıyla Osmanlı Bankası tarafından satın alınıyordu. Ele geçen miktar 6.880.016 lira olmuştur. Borca karşılık olarak 1886 borçlanmasını teminat olarak gösterilen 390.000 liralık gelir gösteriliyordu (Geyik, 2013, 69).

8.13. 1903 Bağdat Demiryolu Borçlanması (I.Tertip)

Bağdat Demiryolu inşasının Konya-Bağdat arasındaki bölümün yapılabilmesi için hazırlanan bir projeydi. Bu projenin finansmanı için Osmanlı Hükümeti'nin borçlanması gerekiyordu.

Bu borçlanma 5 Mart 1903 Osmanlı Hükümeti ile Deutsche Bank arasında 2.376.000 liralık miktarda yapıldı. Borcun vade süresi 98 yıl, faiz oranı % 4 ve itfa bedeli ise % 0.08 olarak belirlendi. Birinci tertip olmak üzere, 108.000 tahvil ihraç edildi. Karşılık olarak Konya, Urfa, Halep sancakları öşrünün bir kısmı gösterilmiştir. Eğer bu aşarlar yeterli olmazsa, kalan kısmı diğer aşarlardan karşılanacaktı. Hasılatlar Düyun-u

Umumiye idaresince tahsil edilip ve Deutsche Bank'a ödenmesi kararlaştırıldı (Açba, 2004, 127).

8.14. 1903 Sayd-ı Mahi Tahvil-i Düyunu (Borçların Değişimi)

Osmanlı Hükümeti 1888 yılında yapmış olduğu Sayd-ı Mahi borçlanmasına ait % 5 faizli tahvillerin % 4 faizli yeni tahvillere değiştirilmesi sebebiyle yeni bir borçlanmaya gidilmiştir. Deutsche Bank ile borç anlaşması imzalanmıştır. Deutsche Bank'tan 2.640.000 Osmanlı lirası borç alınmıştır. % 4 olarak çıkarılan yeni eshamın amortisman oranı % 0,5, ihraç bedeli % 81,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu eshamın tamamını Deutsche Bank tarafından satın alınmıştır. Bu borçlanmada Osmanlı devleti'nin eline geçen miktar, 2.112.000 Osmanlı lirası olmuştur. Borçlanmaya karşılık olarak, Düyun-u idaresi dışında bırakılan balık avı resmi (sayd-ı mahi), kara avı tezkereleri, deniz avı tezkereleri, tömbeki beyyiesi ve ipek öşrü gösterilmiştir (Çandır, 2010, 62-63).

8.15. 1903 Dış Borçların Birleştirilmesi (Tevhid-i Düyunu)

Osmanlı Hükümeti ile Düyun-u Umumiye İdaresi arasında yapılan anlaşma gereği Muharrem Kararnamesi İle çıkarılan B, C, D tahvillerinin piyasadan toplanarak, bu tahvillerin birleştirilmesi ve değiştirilmesi yapılacaktır. Bu anlaşma gereği piyasa değeri her biri için 22 Osmanlı Lirası yani 20 İngiliz sterlini,500 Fransız frangı olan yeni eshamlar çıkarılacak bunların faiz oranları % 4 olarak belirlenmiştir. Amortisman bedelleri ise % 0,45 olacak ve eski karşılıklar geçerli sayılacaktır. Bu işlemin gerçekleşmesi sonucu hem hükümet hem de hamiller için yararlı olmuştur (Yılmaz F. , 1996, 62).

1903 yılındaki borçların değiştirilmesi ve birleştirilmesi işlemleri Osmanlı Hükümetine olumlu katkılar sağlamıştır. Çünkü bu işlemler sonucunda borçların güvenceleri ve gelirlerinden doğacak fazlalar Osmanlı Hükümeti ve Düyun-u Umumiye Yönetimi arasında paylaşılacaktır. Bu paylaşıma göre, fazla gelirin % 75'i hükümete geri verilecek, kalan %25 kısmı borçların ödenmesinde kullanılacaktır. Bunun sonucunda yapılan borçların anapara tutarında 43.179.427 lira tutarında düşme gerçekleşmiştir (Geyik, 2013, 71).

8.16. 1904 Borçlanması

Osmanlı Hükümeti borçların birleştirilmesi ve değiştirilmesi işlemlerinden 3 gün sonra ayın 17 Eylül 1903 tarihinde yeni bir borçlanma sözleşmesi imzalamıştır. Bu anlaşma Osmanlı Bankası ile Fransız Comptoir National d'Escompte ve Fransız bankalardan oluşan bir grup ile yapılmıştır. Bu borca ilişkin tahviller 1904 yılında ihraç edildiği için borçlanmanın adı 1904 borçlanması olmuştur (Açba, 2004, 133).

Alınan borç 2.750.000 Osmanlı lirasıdır. Borçlanmanın faiz bedeli olarak % 4 belirlenmiştir. Amortisman oranı ise % 0,5 ve % 80 ihraç fiyatı uygulanarak 125.000 tahvil işlem görmüştür. Bu anlaşmada Osmanlı Hükümetinin eline geçen miktarın bir kısmını daha önce Osmanlı Bankası'nda alınan avansa verilmiştir. Kalan kısmını ise devletin zaruri ihtiyaçları için kullanılmıştır. Alınan borca karşı olarak da Düyun-u Umumiye idaresine bırakılan gelirlerden Osmanlı Hükümeti'nin payına düşen 252.000 lira gösterilmiştir (Yeniay, 1964, 97).

8.17. 1901–1905 Borçlanması

Osmanlı Hükümeti ile Osmanlı Bankası arasında 1901 yılında bir borç sözleşmesi imzalanmıştır. Bu dönemde tahviller basılmasına rağmen satışa çıkarılmamıştır. 4 yıl sonra tekrar banka ile sözleşme yapılmış ve bu borçlanma gerçekleştirilmiştir. Yani anlaşma hayata geçirilmiş, bu yüzden bu borçlanmaya 1901–1905 borçlanması denilmiştir.

Anlaşmaya göre % 4 faizli bu borca karşılık olarak Düyun-ı Umumiye idaresinin öşre yaptığı % 0,5 zam sonucu Menteşe, Antep, Cuma, Rakka, Ünye ve Terme öşrü gösterilmiştir. Anlaşma sonucu alınan borcu miktarı 5.336.664 Osmanlı lirasıdır. Borçlanmanın amortisman oranı %0,5, ihraç fiyatı ise % 81 olmuştur (Yılmaz F. , 1996, 63).

8.18. 1905 Askeri Teçhizat Borçlanması

Osmanlı Devleti 1904 yılında Almanya'dan askeri mühimmat alımı için anlaşma yapılmıştı. 1905 yılına gelindiğinde alınan mühimmatın bedeli ödenmesi gerekmiş ancak Anadolu Şimendiferleri ile Alman Deutsche Bank'a yapılması gereken borçların vadesi dolmuştu. Bu iki borcun ödemeleri birleşince mali yapı zor duruma girmiştir. Bunun üzerine Deutsche Bank'la bir 17 Nisan 1905 tarihinde borç sözleşmesi yapılmıştır.

Yapılan anlaşmaya göre 2.640.00 lira borç para alınacaktır. Bu borca faiz oranı % 4, itfa bedeli yüzde 0,5 ve vade süresi 56 yıl olacaktır. Ordunun ihtiyaçları için sağlanan bu istikraz anlaşmasının askeri teçhizat istikrazı denilmiştir. Alınan borca karşılık, Duyun-ı Umumiye İdaresinin tahsil etmekte olduğu askeri teçhizat resmi ile askeri teçhizat sandığına gümrük idarelerince verilen pay gösterilmiştir. Çıkarılan tahvillerin tamamını Alman Deutche Bank tarafından %81 ihraç fiyatıyla satın alınmıştır (Açba, 2004, 134).

8.19. 1906 Tahvil-i Duyun (Borçların Değiştirilmesi)

Bu dönemde borçlanmaya gidilmesindeki sebebi 1890 Tahvilat-ı Mümtaze borçlanmasının yeniden yapılandırılmasıdır. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Duyun-ı Umumiye İdaresi ve Osmanlı Bankası arasında görüşme yapmıştır. Görüşmeler sonucu uzlaşma sağlanmış ve bazı vilayetlerin aşar gelirlerine karşılık gösterilerek Tedavüle çıkarılan 9.537.000 lira tutarındaki eshamınfaiz oranı %4 olarak belirlenmiştir. Karşılıkları ve amortisman yüzdeleri bakımından mümtaz tahvillerle farkı olmadığından, değiştirme işlemi sonucunda piyasada 1890 tarihli borç tahvili kalmadı. Osmanlı Devleti'nin elinde kalan tahviller % 87,5 ihraç bedeli Osmanlı Bankası satın almıştır. Bu işlemden sonra hükümetin eline geçen net hâsıla 1.397.971 lira olmuştur(Özdemir, 2010, 91).

8.20. 1908 Bağdat Demiryolu II. Ve III. Tertip Borçlanmaları

Sultan II. Abdülhamit döneminde demiryolu ulaşım projeleri önem kazanmıştı. Bu dönemde de demiryolu inşaatları için en önemli proje Bağdat Berlin Demiryoludur. Planlanan proje Haydarpaşa'dan başlayarak Bağdat'a uzanan demiryolunda Bulgurlu-Halep arasında yer alan 840 kilometrelik kısmını tamamlamaktı. Fakat bu demiryolu inşaatı yapımında garanti edilen miktarın bir türlü ödemesi yapılamamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Duyun-ı Umumiye İdaresi, Alman Deutche Bank idarecileri ve Bağdat Demiryolu şirketi arasında görüşmeler yapılarak, II. ve III. Tertip borçlanma sözleşmesi yapılmıştır (Çandır, 2010, 65).

Anlaşmaya göre 9.998.000 Osmanlı Lirası miktarında borçlanma yapılmıştır. Faiz oranı yüzde 4, amortisman oranı % 0.087 olan bu borcun vadesi 97,5 yıl olarak belirlenmiştir. Borcun ihraç olunacak tahvillerin tamamı teminat olarak Bağdat Demiryolu Şirketi'ne verilmiştir. Borca karşılık olarak da Düyun-u Umumiye

idaresine bırakılan gelirlerden artan Bulgurlu, Halep, Tellihabeş- Habeş gelirlerinden hükümete düşen gelirler gösterilmiştir (Yılmaz F. , 1996, 64).

8.21. 1908 Borçlanması

Şimdiye kadar ki bahsettiğimiz borçlanmalar Sultan II. Abdülhamit dönemine ait borçlanmalardır. Bundan sonraki yapılacak olan borçlanmalar ise II. Meşrutiyet dönemine aittir. Bu dönemde, yenilikler yapmak ve bütçe açıklarının giderilmesi için borçlanmaya gidilmiştir. Ayrıcavadesi gelen borçların ödenebilmesi ve bütçeyi rahatlatmak için Osmanlı Bankası ile görüşmeler yapılmıştır (Çandır, 2010, 66).

Osmanlı Devleti bütçeyi düzeltmek ve alınan avansların konsolidasyona tabi tutulması için 19 Eylül 1908 tarihinde Osmanlı Bankası ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre 4.711.124 lira tutarında tahvil ihraç edildi. Bu miktara % 4 faiz oranı ile % 0,5 itfa bedeli uygulandı. Bubu borçlanmaya karşılık, Duvun İdaresi tarafından toplanan aşar ve ağnam vergilerinden Osmanlı Hazinesinin payına düşen 40.000 lira ile gümrük genel hasılatından 180.000 lira idi. Tahvillerin 50.000 tanesi avanslar karşılığı Osmanlı Bankasına verildi. Kalan tahviller ise % 85 ihraç fiyatıyla Osmanlı Bankasına satıldı. Osmanlı Bankası tahvillerin hepsini yüzde 85 ihraç fiyatıyla alarak Londra ve Paris'te yüzde 90 ihraç fiyatıyla halka satıldı (Yeniay, 1964, 103).

8.22. 1909 Borçlanması

Osmanlı Devleti bütçe açıklarını kapatmak için 1909 yılında yeni bir borç anlaşması yaptı. Osmanlı Bankası ile yapılan bu anlaşmada 7.000.000 lira borç alınmıştır. Borcun faiz oranı % 4 olarak belirlenmiş ve İtfa bedeli ise % 1 olmuştur. Hükümetin eline geçen miktar 6.0002.503 lira idi. Yapılan borca karşılık olarak öşür ve ağnam vergilerinin 350.000 liralık miktarı gösterilmiştir. Osmanlı Bankası borçlanılan tahvillerin hepsini % 86 ihraç bedeli üzerinden satın almıştır (Yılmaz F. , 1996, 65).

8.23. 1910 Soma – Bandırma Demiryolu Borçlanması

Bandırma demiryolunun Alaşehir-Afyonkarahisar hattı için Osmanlı hükümeti yapımçı firmaya 22 Osmanlı lirası değerinde 77.832 tahvil vermeyi taahhüt etmiştir. Bunun üzerine taraflar 3 Aralık 1910 yılında sözleşme imzalamışlardır. Anlaşmaya göre, faiz oranı % 4, amortisman oranı yüzde 0,167 ve vadesi 82 yıl olarak, 1.712.304 liralık

tahvil ihraç edilmiştir. Borçlanmaya karşılık olarak demiryolu gelirlerinden elde edilen miktarın hükümete düşen payı gösterilmiştir (Yeniay, 1964, 104-105).

8.24. 1911 Borçlanmaları; Hudeyde-Sana İstikrazı ve Gümrük Borçlanması

1911 yılında iki önemli borçlanma anlaşması yapılmıştır. Bunlardan biri Hudeyde-Sana demiryolu hattını üstlene şirket ile yapıldı. Anlaşmaya göre 1.09.020 lira tutarında borç alınıyordu. Bu borcun faizi yüzde 4, amortisman oranı yüzde 0.098 ve geri ödeme süresi 95 yıl olarak belirlenmiştir. Tahvilleri anlaşmayı yapan şirket % 84 ihraç fiyatı ile satın almıştır. Borca karşılık olarak da Hudeyde gümrük gelirleri gösterilmiştir (Açba, 2004, 137).

Bu dönemdeki diğer borçlanma ise Osmanlı Hükümetinin 8.000.000 lira olan bütçe açığı kapatmak için Alman Deutche Bank yetkilileri ile yaptığı anlaşmadır. Bu anlaşma ile Deutche Bank'tan 7.040.000 lira miktarında borç alınıyor. Borcun faiz oranı %4 ve amortismanı% 1 olarak belirlenmiştir. Karşılık olarak İstanbul gümrük gelirlerinin hasılasından ayrılan yılda 550.000 lira gösterilmiştir. Tahviller borcu verenler tarafından %84 ihraç fiyatıyla satın alınıyordu. Karşılık olarak İstanbul gümrük gelirleri gösterildiği için Gümrük Borçlanması denilmiştir (Açba, 2004, 135).

8.25. 1913 Borçlanmaları Konya Ovası Sulaması ve Doklar Borçlanması

Osmanlı Devleti 1913 yılında Konya ovasının sulama projesinin finansmanı ve İstanbul tersanesinin iyileştirilmesi için iki ayrı borç sözleşmesi yapıldı. Konya ovasının sulaması için Osmanlı Devleti ile Anadolu Demiryolu Şirketi arasında anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre Osmanlı Devleti, 818.970 lira tutarındaki yapım masrafını, faiz oranı % 5, amortisman bedeli % 1,5 ve 35 yılda ödeyecektir. Borca karşılık olarak, projenin tamamlanmasıyla sulanan arazinin aşar gelirinin fazlası ile Düyun-u Umumiye İdaresine bırakılmış olan aşar gelirinin fazlasından 25.000 lirası gösteriliyordu. Bu borçlanmanın en önemli özelliği ilk defa üretime dayalı olarak borçlanmıştır. Çünkü borçlanma bir projenin hayata geçilmesi için yapılmıştır (Geyik, 2013, 74).

Aynı dönemde Osmanlı Devleti, İstanbul Tersanesinin iyileştirilmesi için ikinci defa borçlanmaya gitmiştir. Bu iyileştirme işini yapmak için bir şirket kurmuştur. Gerekli olan sermayeyi de Sivas vilayetini aşarının bir bölümü karşılık gösteriliyordu. Bunda ortak olarak W.G. Armstrong Whitworths and Company Limited Vickers şirketleri

bulunmuştur. Bu şirket için gerekli olan 1.485.000 lira tutarında borç alınmıyordu. 30 yıl süreli olan bu şirket sermayeyi toplamak için faiz oranı % 5,5 amortisman oranı % 1,5 olan 1.435.000 lira değerinde tahvil çıkarıyordu. Çıkarılan tahvillerin tamamını yabancı ortaklar tarafından alınmıştır. Borca karşılık olarak da Sivas Vilayeti aşarından 88.550 lirası ayrılıyordu (Yeniay, 1964, 107).

8.26. 1914 Borçlanması

Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının masraflarını karşılamak için mahalli bankalardan ve imtiyazlı şirketlerde 33.000.000 liralık tutarda avans almıştı. Alınan bu miktarı ödemek ve bütçe açıklarını kapatmak için hükümet 22 ve 13.000.000iki parça halinde 35.000.000 liralık bir borçlanmaya gitmiştir.Yapılan bu borç, Osmanlı Bankası aracılığı ile Fransız şirketlerden 22.000.000 lira tutarında anlaşma yapılmıştır. İhraç fiyatı% 88,3 ile çıkarılan tahviller Osmanlı Bankası'na devredilmiştir. Faiz oranı % 5, amortisman oranı % 2 olan borç 48 yılda geri ödenecekti. Bu borçlanmada hükümetin eline geçen miktar 19.525.000 lira olmuştur. Karşılık olarak Düyun-u idaresi gelir fazlaları, Trabzon gümrük gelirleri ile öşür iane payları gösterilmiştir (Yılmaz F. , 1996, 66).

Paris piyasasında satışa çıkarılan tahviller üçte ikisi satıldıktan sonra I. Dünya Harbi başladığı için elde kalan üçte birlik bölümü ise Osmanlı Bankası ile Parisli sermayedarların elinde kalmıştır (Çandır, 2010, 69).

Tablo 7. Düyun-u Umumiye 'den Sonraki Dış Borçlar

Yıllar	Borç Tutarı (Osmanlı Lirası)	Ortalama ihraç Fiyatı %	Komisyon ve Masraflar	Ele Geçen Net Tutar	Faiz Oranı %
1886	6.500.000	100		6.500.000	5
1888	263.160	100		263.160	
1888	1.550.000 5	77	470.000	1.080.000	4
1890	4.999.500	76	1.199.880	3.799.620	4
1890	8.160.000	75	2.154.000	6.006.000	4
1891	6.951.000	90	223.000	6.728.000	4
1893	1.000.000	70	300.000	700.000	4
1894	9.033.500	91	578.300	8.455.200	3,5
1896	3.272.700	85	490.900	2.781.800	5
1902	8.600.000	80	1.720.000	6.880.000	4
1903	2.376.600		297.000	2.079.600	4
1903	2.666.500	81,5	137.200	2.529.300	4
1904	2.750.000	80	288.750	2.461.250	4
1905	5.306.664	81	552.835	4.753.829	4
1905	2.640.000	81	600.749	2.039.251	4
1906	9.537.000	87	1.239.810	8.297.190	4
1908	9.987.000		1.498.200	8.488.800	4
1908	4.711.124	85	706.668	4.004.456	4
1909	7.000.004	86	980.000	6.020.004	4
1910	1.712.304	100		1.712.304	4
1911	1.000.000	84		1.000.000	4
1911	7.040.000	84	1.126.400	5.913.600	4
1913	818.970	100		818.970	5
1913	1.485.000	100		1.485.000	5,5
1914	22.000.000	88,8	2.475.000	19.525.000	5
Toplam	133.121.026	85,7	17.504.992	115.616.034	4,24

Kaynak: Öner, Erdoğan. 2001. Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğuve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, *Maliye Bakanlığı Yayınları*, 2001/359, Ankara

9. I. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR ALINAN DIŞ BORÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir ülke borçlanmaya gittiği zaman ekonomik büyümede katkıda bulunması ile ilgili bir yargıda bulunmak zordur. Borcu alan ülke, eğer aldığı payı yatırım, altyapı ve tasarruf eksikliği için harcıyorsa bu noktada olumlu sonuçlar ortaya çıkar. Çünkü bu borçlanmadan sağlanan gelir üretken, verimli, ihracat ve yatırımlar için kullanıldığı için ülkeye gelecekte borcu geri ödeme imkânı sunar. Fakat ülkenin girdiği borç yükü geri ödeme kapasitesini karşılamıyorsa bir şeylerin yanlış yapıldığını ortaya koyar. Alman borçların doğru yerlerde kullanılmadığı ve ülke kaynaklarının daha da azalarak bu borçlanmanın getirdiği maliyete ayrılmasına neden olacağı söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin girdiği borçlanma sürecine genel olarak baktığımızda 1854 yılından I. Dünya savaşı dönemine kadar 347.372.040 liralık dış borçlanmada bulunmuştur. Bu borçlanan miktarın ancak yüzde 64, 12'sine denk gelen 222.754.219 liralık kısmı safi hâsıla olarak devletin hazinesine girmiştir (Geyik, 2013, 75)

Daha başlangıçta 124.617.821 lirası amortisman ve komisyon gideri olarak borç kaydedilmiştir. Başka adlarla alınan gider karşılıkları ve ödenen faizlerin ise bu rakama ilave edildiğinde Osmanlı Devleti'nin % 34'lük bir oranda ilave borç yükü altına girmiş oluyordu.

Osmanlı Devleti'nin aldığı borç miktarının daha fazla miktarda borçlu olmasının nedeni şunlardır (Geyik, 2013, 75-76):

- Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin kötüleşmesi ve mali durumunun bunalım geçirmesi sonucu, piyasaların ve yabancı yatırımcıların Osmanlı ekonomisine güvensizlikleri söz konusuydu.

- Piyasalarda ki bu olumsuzluklar, devletin elindeki tahvillerin nominal değerlerinin altında satılması ve gerçek faiz oranlarının daha da yükselerek borç yükünün artmasına neden oluyordu.

- Amortisman ve komisyon giderlerinin ve vadesi gelen borçların ödenmesine ayrılan miktarın fazla olması sebebiyle, zaruri ihtiyaçlar için yapılan borçlanmalar ele geçmeden kesintilere uğruyordu. Bunun sonucunda da alınan borcun büyük bir çoğunluğundan faydalanmadan borç maliyeti artmış oluyordu.

- Alınan borçlar üretim alanı için kullanılmıyordu. Borçlanma daha çok askeri harcamalar, bütçe açıklarının kapatılması ve eski borçların ödenmesi gibi büyük kısmı bunlara yatırıldığı için verimli ve üretken alanlarda kullanılmıyordu.

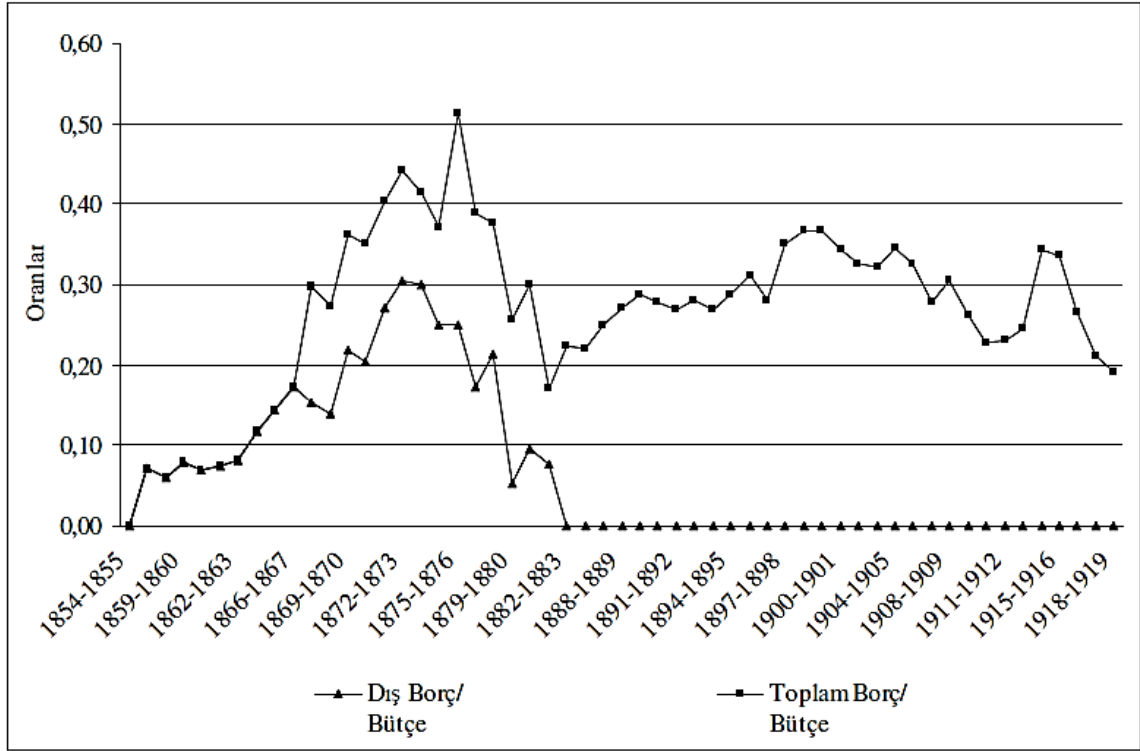
Yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti izlediği borçlanma politikaları üretim ve yatırım için kullanmamıştır. Özellikle yabancı sermayedarlara genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'ne yatırım, üretim veya ihracat yoluyla ticari kar sağlamak verdikleri borcun faiz kazancı sağlama yoluna gitmişlerdir. Çünkü yabancı sermayedarlar yatırımın riskli olduğu gerekçesi ile daha çok yüksek getirili faizle borç verme yöntemlerinden yararlandılar. Bu da Osmanlı Devleti'nin ekonomisini ve mali yapısının düzenini bozmuştur. Üretim ve verimlilik olmayınca alınan borçların da miktarları hep artmıştır.

Duyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşu ile borçlanma da izlenen yolda değişiklikler olmuştur. Tahvillerin yetkisi ihraç yetkisi Duyun-u Umumiye İdaresinin sahibi olduğu Osmanlı Bankasına ait olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti sıkıntılı bir süreçten geçmiştir. İtalya'nın, Afrika'da elimizde son kalan Trablusgarp topraklarına saldırarak Osmanlı Devleti'ni ekonomik açıdan zor duruma bırakmıştır. Diğer taraftan da Yunanistan ve Bulgaristan'ın Panslavizm politikası ile Osmanlı Devleti'nin Rumeli'den çıkarılması fikrini ortaya çıkarmışlardır. Bu durumların sonucunda Osmanlı Devleti Trablusgarp ve I. Balkan savaşlarına girmiştir. Mali açıdan zor durumda olan Osmanlı Maliyesi daha da darboğaza girmiştir. Bu dönemde de Osmanlı Devleti tahviller çıkarmak zorunda kalmış ve borçlanmanın son itfa tarihi 1913 yılı olmuştur (Çandır, 2010, 70).

Bir bütün olarak Osmanlı Devleti dış borçlanmasına bakıldığında borçlanmaların nedeni uzun yıllar boyunca verilen bütçe açıklarıdır. Fetihlerin durması, yapılan savaşların getirdiği mali yük ve vergi gelirlerinin düzenli bir şekilde toplanamayarak bütçeye aktarılamaması gibi sebepler de borçlanmaya itmiştir (Şeker, 2007, 122).

Osmanlı Devleti bu dönemdeki borçlanmaları genellikle mali durumunu düzeltmek için yapıyordu. Fakat Osmanlı Devleti ilk kez 1903-1914 dönemleri arasında borç harcamalarını demiryolları yapımı şeklinde yatırım alanlara yöneltti. Özellikle Sultan Abdülhamit döneminde alınan borçlar demiryolları yapımına aktararak kilometrelerce yol yapılmıştı.

Şekil 2. 1854'ten 1923'e Kadar Borç ve Bütçe Hareketliliği

Kaynak: Öner, Erdoğan. 2001. Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğuve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, *Maliye Bakanlığı Yayınları*, 2001/359, Ankara

9.1. Dış Borçların Kullanıldıkları Alanlar

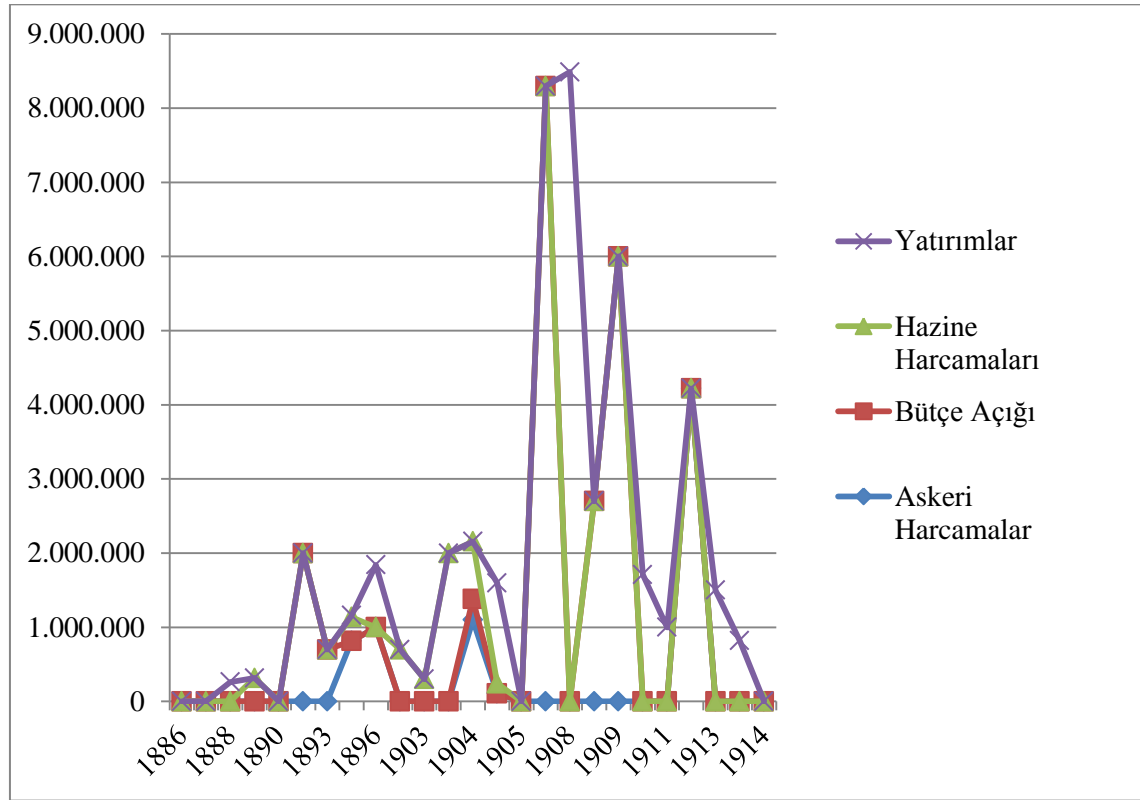
Osmanlı Devleti dış borçlanmalardan genel olarak devletin yararına kullanmadığını söyleyebiliriz. Alınan borçlar yatırımlarda kullanılmayıp günü kurtarma mantığı ile hareket edilmiştir. Vadesi gelen borçların ise tekrar borç yapılarak ödenmiştir. Kısacası borcu borçla ödenmiştir. Dış borçların kullanıldıkları alanlar şu şekildedir (Yılmaz F. , 1996, 69).

- % 50'si emisyon zararlarıdır.
- % 14'ü demiryolu yapımı için kullanılmıştır.
- % 12'si hazineye kalmıştır.
- % 10'u dış borç e faizleri için kullanılmıştır.
- % 5'i saray giderleri olarak harcanmıştır.

- % 5'i borç faizleri için kullanılmıştır
- % 2'si donanma ihtiyaçlarına ayrılmıştır.
- % 2'si borçlanmaların komisyon ücreti, tahvil basımları, sigorta ve diğer giderler için kullanılmıştır.

Bu verilerden anlaşıldığı gibi alınan borçlar, yatırımlardan çok cari harcamalar için kullanılmıştır. Alınan borcun zaten % 50 düzeylerdeki ihraç fiyatları, alınan borçların yarısını daha ele geçmeden gitmiştir. El geçen miktar ise yatırımlar yapılmadığı ve ekonomiyi düzeltecek alanlarda kullanılmadığı için Osmanlı Devleti'nin maliyesinin daha çok bozulmasına sebep olmuştur.

Şekil.3. 1886'dan 1914'e Kadar Alınan Borçların Kullanım Yerlerinin Hareketliliği

Kaynak: Öner, Erdoğan. 2001. Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, *Maliye Bakanlığı Yayınları*, 2001/359, Ankara

Alınan borçların faizleri mevcut piyasa şartlarına göre çok yüksektir. Avrupalı sermayedarlar, kendi ülkelerindeki düşük faizli yatırımlar yerine, daha fazla gelir getiren

bu tür borç verme eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü olumsuz durum karşısında Avrupalı devletler borçlanmayı teşvik eder bir politika izleyerek sermayedarları daha çok kazanmaları için Osmanlı İmparatorluğunu kısıka altına almıştı (Çandır, 2010, 78).

İlk dönemlerde yapılan dış borçlanmalarda tahvil ihraç fiyatları oldukça küçüktür. Bu yüzden borçlanmalarda ele geçen miktar, borçlanılan miktara göre % 67 civarında kalmıştır. Bunun yanında hesaplanan borç miktarı için çıkarılacak tahvillerin belli bir miktarını çıkarıp çıkarmamak konusunda borç veren ülke ve sermayedarlara seçim hakkı tanınmıştır.

Alınan borçlar için karşılık olarak devlet gelirleri gösterilmiştir. Duyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşu ile birlikte devletin gelirlerinde önemli ölçüde azalmalar oldu. Karşılık olarak gösterilen gelirlerde azaldığından dolayı borç anlaşması yapılan ülkelere ticari ayrıcalıklar sağlanmıştır. Bu durumun devletin çöküşünde önemli bir etken olmuştur. Genel olarak bütün borç sözleşmelerinde, ek sözleşmelerle, borç veren ülkelere mali ve ekonomik ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu yapılan sözleşmeler mali kapitülasyonlar alanında gelişmelere sebep olmuştur. Duyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşu ile ekonomik açıdan kayıplar olmasıyla Osmanlı Devleti egemenlik haklarından bir kısmından da feragat etmek zorunda kalmıştır. Alınan borçların verimlilikte ve yatırımlarda kullanılmayıp cari harcamalara ayrılması, devletin dış ödemeler dengesini olumsuz şekilde etkileyerek mali yapıda bozulmaya neden olmuştur. Osmanlı Devleti eski borçların faiz ve amortisman bedellerini ödemek için çoğunlukla yeni bir iç borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır. Böyle bir durumun içine girdiği için mali yapının bozulması ve siyasi alanda sıkıntılı durumlara düşmesi ile Osmanlı Devleti hızla çöküntüye doğru gitmiştir (Yılmaz F. , 1996, 69-70).

Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma politikasında başarısız olmasının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Geyik, 2013, 76-77):

- Alınan borçların büyük çoğunluğu bütçe açıklarının kapatılmasına ve saray masraflarının karşılanmasına kullanılmasıydı. Bunun sonucunda elde kalan çok az miktar, Rumeli, Anadolu, Bağdat, Soma-Bandırma demiryolları inşaatına Konya ovası sulama ve tersane yapı gibi üretim işlerine harcanmaktaydı.

- Kalan miktar bunları karşılamada yetmiyordu. Bu yüzden bu üretimde pek verimli olunmuyordu.

- Borçların faiz oranları mevcut piyasaya göre çok yüksek ve ihraç fiyatları da çok düşüktü.

- Borçlara karşılık yalnız devlet itibarı yeterli olmamıştır. Borçların ödenmesini belirli gelirler tahsil edilmiştir (gümrük gelirleri, tuz vergiler gibi).

- Borç alınan ülkelere mali, iktisadi ve adli imtiyazlar verilmiştir.

- Dış borçlara ait anapara, faiz ve amortisman gibi ödemeler Osmanlı Maliyesini tamamen kötüleşmesine neden oluyordu.

9.2. Osmanlı Borçlar Üzerinden Filistin Meselesine Taviz Verilmemesi ve Sultan II. Abdülhamit Han'ın İzlediği Politikalar

Sultan II. Abdülhamit tahta çıktığı dönemdeki olaylarda çok sıkıntılı süreçler denk gelmiştir. Balkan devletlerinin Panslavist politikaların bir neticesi olarak meydana gelen isyanlar Osmanlı Devleti'ni meşgul etmekteydi. Böyle bir durumun ortaya çıkması hem toprak kaybı hem de mali iflası sürüklemekteydi. Bununla beraber Rusya ile savaş yapılarak, kaybedilen savaşla birlikte ödenecek tazminat mali iflası getirmiştir (Çandır, 2010, 71).

II. Abdülhamit döneminde yapılan borçlanmalar daha önceki yapılanlara göre daha mütevazı olduğu gibi, israf niteliğinden çok uzak ve mali olarak da daha miktarlarda olduğu görülmektedir. Yapılan borçların bir kısmını dalgalı borçların tasfiyesine, diğer bir kısmı da bütçe açığının kapatılmasına kullanılmıştır. Bununla beraber, demiryolu yatırımı, askeri ihtiyaçlarının giderilmesi gibi hususlarda da borçlanmaya gidilmiştir. Borçların çoğunun Duyun-u Umumiye İdaresi'nin garantisi altında olduğu için ödemeler konusunda sıkıntı yaşanmamıştır. İdarenin garantisi altında olmayan borçlar için ise sağlam gelir kaynaklarının karşılık gösterilmesi aynı zamanda vadesi gelen borçların ödenmesine önem verilmiştir. Bu durumda Osmanlı Devletinin mali piyasalarda itibarı değeri korunmuştur. Bunun diğer önemli bir sonucu ise, öncekilere göre bu devirde alınan borçların faiz oranlarının oldukça düşük olmasıdır (Yılmaz F. , 1996, 72).

Faiz oranlarında meydana gelen düşüş ile birlikte borç alınan ülkelerin de değiştikleri görülmektedir. Borç alınan ülkeler önceleri İngiltere ve Fransa iken daha

sonraları Avusturya ile Almanya olmuştur. Borçlanılan ülkelerin değişmesinin nedeni Alman nüfuzunun önemli ölçüde artmasıdır. Bunun yanında II. Abdülhamit'in İngiliz yönetiminin Ortadoğu'daki politik oyunları için Almanya'yı karşı güç olarak kullanmak istemesi gelir. Dış sebebi olarak da endüstri devrimini geç başlatmış olan Almanya'nın dünya siyasi yapısında kendi nüfuz bölgesini teşkil etme isteği gelmektedir. Gerçekten de Alman emperyalizmi önemli ölçüde güç kazanmış ve Almanlar İngiltere'nin ekonomik kaynaklarındaki hâkimiyeti ele geçirerek kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla uluslararası önemli girişimlerde ulunmuşlardır. Bunun son neticesi I. Dünya Savaşı olmuştur (Çandır, 2010, 72).

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali sıkıntılı durumdan faydalanmak isteyenler birtakım tavizler koparma peşinde koşmuşlardır. Bunun en önemli örneği II. Abdülhamit döneminde Filistin Sorunu ve Yahudi meselesi gelmektedir. Avrupa Devletleri, verdikleri borçları karşılığında Osmanlı Devleti'ndeki azınlıkları lehine birtakım tavizler koparmak için uğraşmışlardır (Yılmaz F. , 1996, 68).

1829 Edirne Anlaşması'yla bağımsız bir Yunan devletinin kurulması, Osmanlı Devleti'nin bünyesindeki diğer azınlıklar da bir devlet kurma telaşına girmişlerdir. Bu azınlıklar içinde yer alan Yahudiler de Filistin'de bağımsız bir devlet kurmanın hayaline kapılmışlardı.

II. Abdülhamit döneminde Yahudilerin Filistin'e geri dönüş istekleri artmıştır. Çünkü o dönemde Osmanlı Devleti ekonomik olarak zor süreçten geçiyordu. 1881 yılında yabancıların borçlarını tahsil etmek amacıyla kurulan Duyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı Devleti'nin tüm gelirlerini kontrol altına alarak el koyuyordu. Yahudiler Osmanlı Devleti'nin bu zor durumda olduğunun yani mali krizin içinde bulunduğunun farkındaydılar. Sultan II. Abdülhamit Han'a dış borçların ödenmesi konusunda yardım teklif ettiler. Defalarca İstanbul'a gelen, Avrupa'daki Osmanlı bonoların ödenmesi için yardım edecekleri önerisinde bulunanların başında Avusturyalı Theodore Herzl gelmekteydi (Çandır, 2010, 73).

Siyasal siyonizmin önde gelen Doktor Theodore Herz Filistin'de bir Yahudi devleti kurabilmek için Ortadoğu ve dünya politikalarında yeni düzenlemelere gidilmesi gerektiğini ortaya sürmüştür. Bu düzenlemeleri başlatmadan önce kendisine, maddi ve manevi destek sağlayacak bir alt yapı kurmak üzere 1897'de birinci Siyonist kongresini

toplamaştır. Kongrede Siyonist hareketin amaçları, araçları ve bunları yürütecek bir heyeti ortaya çıkarmıştır (Açba, 2004, 128).

Herzl 1886 ile 1892 yılları arasında birçok defa İstanbul'u ziyaret etti. Fakat çabaları her defasında boşa kalmıştır. Osmanlı yöneticilerinden ve Sultan II. Abdülhamit'in kendisinden herhangi cevap alamadı.

Herzl'in Osmanlı padişahı ile ilk teması Yahudi Kongresi öncesi Haziran 1896 yılında olmuştur. Herzl, yürüttüğü politikayı ikna ettiği Polonyalı Kont Philipp Newlinski-Kont, Sultan Abdülhamit'in Avrupa'daki hafiyelerinden biridir. Newlinski'nin aracılığı ile Filistin toprakları karşılığında Osmanlı hükümetine 20.000.000 Sterling vereceğini söyler. Fakat Padişah "Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira vatan bana değil, millete aittir. Bırakalım Museviler milyonlarını saklasınlar, benim imparatorluğum parçalandığı zaman, onlar Filistin'i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade etmem" diyerek bu cömert teklifi elinin tersiyle itmiştir. Sultan Abdülhamit'in cevabı oldukça net ve açıktı. Hiçbir surette, Filistin'de Yahudi yerleşim merkezleri oluşturulamazdı (Öke, 1982, 301).

Avrupa basını üzerinde önemli bir etkiye sahip olan Yahudiler mevcut imkânlarıyla padişahı ikna edebileceklerini zannediyorlardı. Ermenilerin Osmanlı yönetimini karalamaya yönelik faaliyetlerde bulunarak dışarıdan büyük güçlerin desteğini kazanmaya çalışmaktaydı. Yahudilerin Avrupa basınında yer alan Osmanlı aleyhine çıkan yazıları durdurabileceklerini, bunun karşılığında ise Filistin'de yerleşme hakkına sahip olabileceklerini umuyorlardı. Bir diğer durum ise Yahudi bankerler Avrupa mali piyasalarında söz sahibidirler idi. Osmanlı Devleti'nin aldığı borç bonolarının çoğu Avrupalıların elindeydi. Hükümetin bu bonoları tekrar almanın yegâne yolu ise Yahudilerin yardımına başvurmaktan geçmekteydi. Kısacası Filistin toprakları karşılığında tüm Yahudi mali kaynakları ve basın organları Osmanlı Devletinin lehine olacaktı (Çandır, 2010, 74).

Herzl, ortaya çıkan bu durumlar sonucunda Osmanlılarla Ermeni tethiş örgütleri arasında arabuluculuk yapmayı teklif etmişti. Herzl Padişaha ilk önerileri içinde maddi destek vardı ama kesin çizgileri belli değildi. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali ve iktisadi darboğaz içindeki durumuna yardım desteklerini sunmak için bizzat padişahla görüşüp pazarlıklar etme peşindeydi. Musevi bankerlerinden bu konu ile ilgili önemli destekleri vardı. Bu yüzden padişahla doğrudan görüşmek için bir aracı gerekiyordu.

Çünkü Newslinki ölmüştü. Bunun üzerine Musevi asıllı Profesör Arminius Vamberyi beş bin altın karşılığı aracı olarak devreye soktu (Açba, 2004, 129).

Girişimler sonucu Herzl 19 Mayıs 1901’de padişahla görüşme fırsatı elde etti. Herzl görüşmede, Osmanlı Devleti’nin zengin kaynaklara sahip olduğunu, demiryolları projeleri ile Almanya’nın Reji idaresiyle Fransızların Türkiye’nin çıkarlarını düşünmeden kendi menfaatlerini düşündüklerini bahsetti. Kısacası Osmanlı topraklarının tüm zenginlikleri Almanlar, Fransızlar ve İngilizler tarafından sömürülmekteydi. Sözlerinin devamında Osmanlı Devleti’ni Batılı devletlerin ekonomik sömürgesinden kurtarmanın tek yolunun Filistin’de Yahudi yerleşim merkezlerinin kurulmasına izin vermekten geçmekteydi. Herzl’idinledikten sonra padişah Osmanlı borçlarının konsolidasyonu için bir plan hazırlanmasını söyledi. Herzl, bir ay sonra gönderdiği mektupta; belli bir zaman içinde Musevi bankerlerin Avrupa borsasındaki bütün Osmanlı tahvillerini toplayabileceklerini ve tarım, endüstri ve ticaretin geliştirilmesi için Osmanlı-Yahudi Şirketi’nin kurulmasını Filistin’de Yahudi yerleşim merkezlerinin kurulması şartını öneriyordu. Padişah bu teklifi de reddetmiştir (Öke, 1982, 54).

5 Şubat 1902 tarihinde, II. Abdülhamit Herzl’i acilen İstanbul’a çağırdı. Osmanlı İmparatorluğu’nun kapılarının Yahudilere açmaya hazır olduğunu söyledi ama bazı şartları vardı.

- Ülkeye gelecek Osmanlı İmparatorluğu’nun kapılarının Yahudilere açmaya hazır olduğunu söyledi ama bazı şartları vardı.

- Ülkeye gelecek olan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğuna gelmeden önce “Osmanlı Uyuşunu” kabul edeceklerdi.

- Filistin toprakları hariç Yahudi halkı istedikleri yere yerleşebilecekti.

Yahudiler bu şartları kabul ettikleri takdirde, Yahudi bankerler Osmanlı borçlarını yeniden yapılandırabileceklerdi. Karşılığında ise Yahudi bankerler madenleri işletme hakkına sahip olabilecekti. Mevcut madenler ve yeni maden ocakları Yahudiler tarafından işletilebilecekti. Fakat anlaşmanın şartları her iki tarafı da memnun etmemişti. Herzl’e göre, Sultanın verdiği ayrıcalıklar Yahudi halkı ikna etmek için yeterli değildi (Çandır, 2010, 75).

Aynı yılın Temmuz ayında Londra’da Sultan Abdülhamit Han Herzl’e bir haber yollar. Haberde; Osmanlı borçlarının tasfiyesi için Fransızlarla anlaşma yapılacağını,

fakat Museviler daha iyi koşullar önerirlerse anlaşmanın kendilerine dönebileceğini bildirir. Haberi alan Herzl geniş bir plan yaparak İstanbul'a gelir. Öncelikle ödenmemiş borçların faiz tutarı olan 1.500.000 Sterlingi sağlamaya söz verdiklerini belirtir. Bununla beraber Musevi bankerler birleşerek konsorsiyum oluşturacaklar ve 30.000.000 Sterling tutarındaki Osmanlı tahvillerini borsadan toplayacaklardı. Herzl, Sultan Abdülhamit'in Filistin konusundaki hassasiyetini bildiği için bu sefer Hayfa dahil olmak üzere Akka sancağının verilmesini istedi. Ancak, Sadrazam Said Paşa kısa bir süre sonra Herzl'e Fransa ile borçların Konsolidasyonu konusunda anlaşmaya varıldığını haber verir (Açba, 2004, 129).

Fakat Herzl de bu planın da kabul olmayacağını tahmin edebiliyordu. Çünkü II. Abdülhamit Yahudi merkezli yerleşimi konusunda oldukça hassastı. Yahudilerin yerleşim yeri konusunda çok ısrarcı olması ve toprak istemesi sonucunda, dış borçların yeniden düzenlenmesi için Fransa'ya verildi.

Aslında, II. Abdülhamit borçların yeniden düzenlenmesi görevini Fransızlar yerine Yahudi bankerlere vermek istiyordu. Çünkü Fransa, Osman Devletine verdiği borçlardan dolayı devlet üzerinde baskı oluşturabilirdi. Fakat Abdülhamit'in Filistin konusundaki hassasiyeti bu görevin Fransa'ya verilmesinde önemli rol oynamıştı. Fakat yer altındaki maden kaynaklarının işletilmesi hakkını Yahudilere verilmişti. Çünkü Osmanlı Devleti'nin teknolojisi bu yeraltı kaynaklarının işletilebilmesi için yeterli donanımına sahip değildi. Bu dönemde Osmanlı halkı arasında yabancı düşmanlığı oldukça yaygındı. Osmanlı vatandaşları yabancı tüccar ve zanaatkarlarına karşı şüphe ile bakıyor ve madenlerin yönetiminin yabancı insanlara verilmesini hoş karşılamıyordu (Çandır, 2010, 76).

Sultan II. Abdülhamit Han, konu devlet harcamaları olduğunda çok dikkatli ve duyarlı davranmıştır. Dış borçların ödenmesi, bütçe açıklarının kapatılması, askeri ihtiyaçların giderilmesi ve demiryollarının yapılmasını sağlamak zorundaydı. Bunların yapılabilmesi için gerekli kaynaklara ihtiyaç vardı. Fakat tüm gelir kaynakları Duyun-ı Umumiye İdaresinin kontrolü altındaydı. Bu idare bir taraftan da Batılı devletlerin tahsil merkezi gibiydi ve vergiler üzerindeki hâkimiyeti tartışılmazdı. II. Abdülhamit'in asıl endişesi, vadesi gelen dış borçların ödenmemesi halinde askeri bir yaptırıma maruz kalmaktı. Bu endişesinden hiç de haksız değildi. Örneğin 1882 yılında Mısır, borçlarını ödeyememesinden dolayı işgal edilmişti. Aynı şekilde Avrupalı devletler bir kez daha

aynı sebebi işgallerini meşrulaştırmak için kullanırlardı. Bu endişe, II. Abdülhamit'i hiç Theodore Herzl'le işbirliği yapmaya yöneltti. Yahudilerden gelecek ekonomik yardım dış borçların etkisini biraz olsun azaltabilirdi. Aslında II. Abdülhamit ve Herzl pek anlaşacak bir yapı da değillerdi. Fakat her ikisinin de birbirinden beklentileri farklıydı. II. Abdülhamit hiçbir zaman Herzl'i Siyonizm hareketinin temsilcisi olarak tanımadı. Ona göre Herzl, Osmanlı Devleti için borçlarının ödenmesinde faydası dokunabilecek alelade birisiydi. II. Abdülhamit Yahudi bankerlere borç olmanın Batılı büyük güçlere borçlu olmaktan daha iyi olduğunu düşünüyordu. Çünkü büyük güçler Duyun-u Umumiye borçları bahane ederek sık sık devletin iç işlerine karışıyordu ve en kısa zamanda bu idareden kurtulmalıydı. Yahudiler herhangi bir devletin himayesi altında ve bir devlete bağlı değillerdi. Bu yüzden Yahudi bankerlere borçlu olmak Osmanlı Devleti açısından bir tehdit oluşturamazdı (Çandır, 2010, 75-76).

10. I. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE DIŞ BORÇLAR MESELESİ

10.1. Savaşın Finansmanı Sorunu

Osmanlı Devleti I. Dünya savaşına gireceği zaman bu büyük savaşı finanse edebilecek bir bütçeye sahip değildi. Bu dönemdeki mali bütçesi 34 milyon altın liraydı. Bu bütçenin zaten 20 milyon liralık kısmı devletin cari harcamalarına ve ordu ihtiyaçlarına ayrılmıştı. Harbiye Nezareti bütçesi 6 milyon liraydı. Jandarmanınki 2 milyon, Bahriye Nezareti Bütçesi 1.300.000 dolaylarındaydı. Üç bütçenin toplamı 9.500.000 liraya yaklaşıyordu. Bu miktarla seferberliğe çıkmak, 800.000 kişilik bir ordunun ihtiyaçlarını karşılamak ve askeri cepheye sevk etmek imkânsızdı. Savaşın etkisiyle devlet gelirlerinde 7-8 milyon lira dolaylarında bir düşüş bekleniyordu. Kısacası Osmanlı Hükümetinin olağan bütçesinin savaşı finanse etmesi beklenemezdi (Yılmaz F. , 1996, 72).

Savaşın finansmanı konusunda çözüm arayışı içinde olan İttihat ve Terakki yönetimi Almanya ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda Almanya ile Osmanlı Devleti arasında 5.000.000 lira tutarında bir borçlanma anlaşması yapılmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı ise % 6 olmuştur. Almanya Osmanlı Devleti'ne verdiği borcun karşılığında sadece faiz oranını değil savaşa kendisinin yanında girmesini de istemiştir. Bu borçlanma alındıktan sonra savaşın finansmanı için Enver Paşa ile Maliye Nazırı Cavid Bey arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Enver Paşa, Duyun-ı Umumiye ye ödenmesi gereken parayı ödememeyi teklif etmiştir. Maliye Nazırı Cavid ise Bey borçların ödenmesinin Devletin namusu olduğunu belirtir. Seferberlik ilanından Maliyenin haberdar edilmemesi sorun olmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ile Maliye Nazırı Cavid Bey görevinden istifa eder. Onun yerine Dâhiliye Nazırı Talat Paşa vekâlet etmiştir (Akyıldız, 2003, 309).

Osmanlı Devleti savaş için kaynak oluşturabilmek için yeni arayışlara girmiştir. Bu arayışların başında Müslim ve gayrimüslim vatandaşlardan askerlik vazifesinden muaf olanlardan 30 altın tutarında bedel alınmasına kararlaştırılmıştır. Memur maaşlarının yarısının peşin yarısının da dâhili borçlanma olarak yapılmış ve diğer ödemelerertelenmiştir. Ordunun ihtiyaçları için gerekli malzemelerin temini için “tekâlif-i harbiye” adıyla ve bedeli ileride ödenmek üzere el konulması gibi tedbirler yer almaktadır (Çandır, 2010, 83).

Osmanlı Devleti savaşa gireceği ilk dönemde ordunun ihtiyaçları için gereken paranın 500.000 lira olacağı tahmin edilmiştir. Zamanın ilerlemesiyle savaşında geniş alanlara yayılınca tahmin edilen miktarı aşan ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanamaması için gereken para aylık 3.000.000 liraya ulaşmıştır. Osmanlı Devleti düştüğü sıkıntıyı aşmak için Osmanlı Bankası yetkilileri ile görüşmeler başlatmıştır. Görüşmelerde Almanya'dan sağlanacak 5.000.000 altın karşılığı piyasaya 15.000.000 liralık banknot çıkarılarak kendilerine verilmesi önerisini sunmuşlardır. Fakat Paris'te bulunan yönetim kurulu onay vermemiştir. Bankanın bu tutumunun sebebi bankanın en büyük hissedarı İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşıyor olmasıdır. Osmanlı Bankasının bu tutumu karşısında Hükümet Bankaya el koymayı düşünmüştür. Eski Maliye Nazırı Cavid Beyin muhalefeti neticesi bu fikirden vazgeçilmiştir. Osmanlı Devleti için tek çözüm, dış finansman kaynakları bulmak ya da emisyon mekanizmasıyla savaşı finanse etmektir (Çandır, 2010, 83).

10.2. Kâğıt Para Çıkarılması Sorunu

Kâğıt para emisyonu için gerekli altının sağlanması amacıyla Maliye Eski Nazırı Cavid Bey başkanlığında bir heyet önce Viyana ardından Berlin'e gitmiştir. Heyet görüşmeler sonucu gerekli altını sağlamış, 27 Mart 1915 günlü bir İrade ile Maliye Nezareti Almanya ve Avusturya dan 150.000.000 frank almaya yetkili kılmıştır. Diğer yandan da 12 Nisan 1915 tarihli bir geçici yasa ile Düyun-u Umumiye İdaresi'ne tamamını altın 150.000.000 frank ödenerek, karşılığında 6.583.094 liralık kâğıt para çıkarılması kararlaştırılmıştı. Daha sonra 3 Temmuz 1915 tarihinde, maliye nezareti, Düyun-u Umumiye ile kâğıt para ihracı üzerine bir anlaşma imzalanmıştı. Sözleşme gereği çıkarılacak kâğıt paraların karşılığı Berlin'de ve Viyana'da tamamen İdareye devredilecektir. Düyun-u yönetimi ise barış sözleşmesi imzalanışından 6 ay sonra kâğıt paraların karşılıklarını altın olarak hamillerine ödemeye taahhüt edecekti (Yılmaz F. , 1996, 75)

1915 Temmuzunda tedavüle çıkarılan ilk tertip kaimelerin karşılıkları yüzde yüz altın para karşılığı oluşu ve Düyun-u Umumiye tarafından savaş sonrası hamiline altın olarak ödenmesi taahhüt edildiği için başa baş olarak tedavül görmüştü. Savaş giderlerinin gittikçe artması Osmanlı Devleti bu dönemde Almanya'dan toplam 175.000.000 altın mark borç almıştı. Bununla beraber askeri ihtiyaçlar için Alman firmalarına 150.000.000 mark borçlanmıştı. Alman Hükümeti Osmanlı Devleti ile yeni bir

borç akdine girmek istemiyordu. Osmanlı Devleti'nden kâğıt para emisyonunu artırmasını ister ve karşılığında altın para vermekten kaçınmıştır (Yılmaz F. , 1996, 76).

Osmanlı askerinin barınma yeme ve giyim ihtiyacı için paraya gereksinim vardı. Savaşın başlaması ile çıkarılan Tekâlif-i Harbiyye ile yeni vergilerin halk arsında olumlu karşılanmamıştır. Osmanlı Devleti mali yapıda düştüğü sıkıntıdan dolayı savaşın artık bu şartlar altında sürdürülemeyeceğini Almanya hükümetine söyleyerek borç talebinde bulunmuştur. Alman hükümetinin sunduğu formülle çıkarılacak ikinci tertip 6.000.000 liralık kaimeye karşılık Alman Hazine tahvilleri karşılık gösterildi. Karşılığında ise tahvillerin altın olarak ödenmeliydi. Duyunu Umumiye İdaresi ile yapılan görüşmeler sonucunda Almanya'dan alınan 7.902.000 liralık tahvilin tamamı idareye verildi. Almanya'dan alınan 6.000.000 liralık avans artırılarak 7.240.000 liraya yükseltildi. Bunları sonucunda Almanya dan 2.359.000 lira daha alınarak basılacak kaime miktarı toplam 9.599.000 liraya ulaşmıştır (Akyıldız, 2003, 322).

Hükümet 29 Aralık 1915 tarihinde bir yasa ile bir ve beş liralık kâğıt paraların ortalarından ikiye bölünerek her birinin yarım ve iki buçuk lira değerle tedavül görmesini kararlaştırdı. Çıkarılan yeni kaimeler 1 liranın 1/8 oranına sahiptir. Bu durum kaime hukukunda geçerlidir.

Osmanlı Hükümeti savaş giderleri nedeniyle bir kez daha avans almak için Almanya'ya Başvurdu. 4 Ocak 1916 tarihli bir kanun ile Almanya'dan sağlanacak hazine tahvili karşılığında kaime çıkarılması kararlaştırılmıştır. Alınan 3. tertip avansın miktarı 11.700.400 liradır. 3. Tertip kâğıt paranın vadesi ve diğer koşulları ikinci tertibinki ile aynıydı. Piyasada mevcut bulunana ufak para ihtiyacını karşılamak adına 5 kuruş,20 kuruş, çeyrek, yarım ve 1 lira olarak basılması için karar alınmıştır. Ufak paradan kasıt halkın elindeki madeni parayı kâğıt para üstü ödemek için kullanmamak istemiyordu. Yani esnaf artık sekizde bir liralık kâğıt parayı bozup karşılığında madeni para vermek istemiyordu (Yılmaz F. , 1996, 77).

Osmanlı Hükümeti Savaş yıllarında müttefiklerinden aldığı borca karşılık olarak 161.000.000 Lira tutarında kaimeleri piyasaya sürmüştür. Çıkarılan kâğıt paralar ile Osmanlı Devleti savaştan dolayı ihtiyaç olduğu askeri malzemeleri, teçhizat, kömür, tahıl, makine ve Bağdat Demiryolu inşaatı için harcanmıştır. Piyasaya aktarılan kâğıt paraların toplamı 7 tertipten oluşmaktaydı. Bunların içinde sadece altın para sağlanmış geri kalanları için Alman Hazine Bonoları karşılık gösterilmiştir. Piyasaya 1915 yılında

7.900.000, 1916 yılında 45.800.000, 1917 yılında 124.100.000, 1918 Ekim ayı itibarı ile de 161.000.000'a ulaşmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti Alman Hükümetine toplam 235.053.344 lira borçlanmıştır. Osmanlı Devletine hazinesine 148.581.400 liralık kısmı aktarılmıştır. Diğer kısmı ise altın, gümüş, Alman Markı ve Türk Lirası olarak ödemeler yapılmıştır. Alman Hükümetinden alınan avanslar yetersiz kalınca diğer bir müttefik olan Avusturya dan da bir miktar borç para alınmıştır (Akyıldız, 2003, 324).

Osmanlı Devleti savaş dönemi boyunca yaptığı harcamalar sürekli artmıştır. Bu harcamalara kaynak bulmak için piyasaya sürekli olarak kâğıt para emisyonları yapmıştır. Dördüncü tertip Ocak 1917 tarihli bir yasa ile gerçekleşmişti. Osmanlı Hükümeti Almanya'dan 38.781.400 lira tutarında borç anlaşmasına varılmıştır. Bu borcun 35.981.400 lira tutarındaki kısmının hazine bonosu olarak alınıp Duyun-ı Umumiye İdaresine yatırılmasına kararlaştırılmıştır. Karşılığında ise kâğıt para çıkarmasında yetkili kılınyordu. Böylece bu avansla birlikte dördüncü tertip ile birlikte Osmanlı Devletinin borçlanması 65.981.400 liraya yükselmişti.

Ancak Osmanlı hükümetinin dördüncü olarak çıkardığı kâğıt paranın 5.000.000lirasını Almanya'nın emrine tahsis etmek zorunda kalacaktı. Bu dönemde hep Almanya'dan borç alınıyordu. Almanya'nın da Osmanlı Devletinden böyle bir kredi talebinde bulunması, uluslararası darboğazda karşılaştığı ödeme güçlüğündendi (Yılmaz F. , 1996, 79) .

Savaşın getirdiği mali zorluklar Osmanlı Hükümeti tarafından Almanya'dan borçlanılmaya devam edilmiştir. Beşinci tertip olarak 32.000.000 lira tutarında bir avans 17 Şubat 1917 tarihinde çıkarılan bir yasa ile Almanya'dan alınmış ve piyasaya tekrar kâğıt para sunulmuştu. Bu sürülen kâğıt paraların enflasyon sıkıntısına sebep olduğunu Maliye idarecileri fark etmiştir. Bu yüzden artık Kâğıt paraların piyasaya sürülmesi yerine alınan bonoların doğrudan halka sunulması ile gelir elde edilmesi görüşü hâkim olmuştur (Çandır, 2010, 88).

10.3. Dâhili İstikraz (İç Borçlanma) Meselesi

Almanya'nın 1918 başlarında Osmanlı Devleti'nin kâğıt para çıkarma konusunda doyum noktasına geldiğini söylemişti. Artık altın karşılıklı hazine bonosu vererek borç sözleşmesi imzalanmaya sıcak bakmıyordu. Almanya daha önce borç alımları sırasında

Osmanlı hükümetini sürekli olarak iç borçlanmaya girmesini öneriyordu. Fakat hükümet yetkilileri böyle bir girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasından endişeleniyorlardı. Özellikle savaş döneminde mali bir yenilginin iç ve dış kamuoyuna doğuracağı kaygı ve güvensizlik ittihatçı hükümeti böyle bir girişimden engellemiştir. Almanya'nın yumuşatıcı tavırları ve baskıları Osmanlı hükümetinin iç borçlanmaya gitmesini ikna etmiştir. Anapara ve faiz ödemeleri için ihtiyaç olan altın Almanya ile imzalanan 28 Ocak 1918 tarihinde borç sözleşmesiyle sağlanmıştı (Yılmaz F. , 1996, 80).

Daha sonra 3 Nisan 1918 tarihinde %5 faizli ve %1 amortisman oranına sahip istikraz-ı dâhili kanunu çıkarılmıştı. Çıkarılan bu kanun gereği yapılacak iç borçlanmanın koşulları ve ihraç şartları için hem Duyun-ı Umumiye İdaresi ve Osmanlı Bankası ile 30 Nisan 1918 tarihinde sözleşme imzalandı (Çandır, 2010, 89).

Devletin bütün imkânlarıyla propaganda yapılarak halk istikraza teşvik edilmeye çalışılmıştır. Gazete, dergiler, reklamlar, filmler yoluyla dâhili istikraz teşvik edilerek, buna kaydolmanın bir vatandaşlık görevi olduğu vurgulanıyordu.

Tüm bu girişimler sonunda iç borçlanma politikası başarıya ulaşmıştır. Osmanlı Devleti 18.000.000lira karşılığı borç tahvili satarak 1918 yılı bütçe açığı bu borçlanma ile karşılanmıştı. Fakat yine de Osmanlı Devleti savaşta yenik düşmeden önce hükümet, bir kez daha kâğıt para basacak, devletin yedi tertipte toplanan kâğıt para arzı 161.018.633 lirayı bulacaktı (Yılmaz F. , 1996, 80).

10.4. Savaş Döneminde Milli Bankacılık

1863 yılında İngiliz ve Fransız sermayeleriyle kurulan Osmanlı Bankası, bir devlet bankası rolünü üstleniyordu. Bu durum, sarrafları ve bu dönem kadar para kazanmış olan Galata bankerlerini memnun etmemişti. Osmanlı Bankası önce ticaret bankası olarak kurulmuş daha sonra geniş yetkilerle donatılmıştı. Nitekim 1875 sözleşmesi hissedarlar genel kuruluna sunulurken, bankaya tanınan ayrıcalıklar dünyada benzeri olmadığı övgü ile belirtilmişti.

Fakat I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Bankası'nın gösterdiği zorluklardan dolayı Türk Maliyecilerini, iktisatçı ve düşünürlerini milli bir banka kurma yönünde teşvik ediyordu. Bu yüzden bununla ilgili çeşitli yayınlar yapılmaya başlandı. Ancak Osmanlı Bankası ayrıcalığını 1935 yılına kadar sürdürmüştür. Babıali banka ile sözleşmesini feshederek, uluslararası mali çevrelerde kapitülasyonların kaldırılışının

ortaya çıkardığı kaygıları daha da artırmak istemiyordu. Kurulacak olan milli banka zamanla devlet bankasına dönüştürülerek aynı zamanda Osmanlı Bankası'nın fonksiyonunu yürütecekti (Yılmaz F. , 1996, 81).

Bu amaç doğrultunda 4.000.000 lira sermaye ile 1917 yılında “İtibar-ı Milli Bankası” kuruldu. Bankanın yönetim merkezi İstanbul da olacaktı. Eski maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey, İstanbul Mebusu Meclis-i Mebusan reis vekili, Duyun-u Umumiye Osmanlı Dainler vekili Hüseyin Cahit Bey, Selanik tüccarından Tevfik Bey tarafından kurulmuştu. Bu dönemde Hüseyin Cahit, gazetesi Tanin’de banka lehine yazılar yazmaya başladı. Bu tavır diğer gazeteciler de sergiledi. Gazetelerde yayınlanan makalelerde, milli bankanın zorunluluğundan, iktisadi bağımsızlık için milli bankanın öneminden bahsedilmekteydi. İktisadi cihad’ın başlangıcı sayılan banka hisselerinden 200 tanesini bizzat Sultan Reşad alarak banka hissedarı olmuştu. Bankaya devlet bankası statüsü tanımak için her türlü resim ve harçtan muaf tutulmuş, damga resmi ödememesi kararlaştırılmıştı (Yılmaz F. , 1996, 82).

Bankanın çalışan memurlarının Osmanlı uyuğunda olması koşulunu getirmişti. Bankanın normal işlemleri yanında devlet işletmelerinde de pay sahibi olmasına çalışacaktı.

11. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NDEN GELEN DIŞ BORÇLARI KABULLENMESİ VE TASFİYE DÖNEMİ

11.1. 1914-1923 Dönemi Ve Osmanlı Borçlarının Tasfiyesi

Osmanlı Hükümeti 1903'den itibaren Muharrem Kararnamesi dışında kalan borç taksitlerini 1914 yılına kadar olumsuz siyasi gelişmelerin olmasına rağmen düzenli bir şekilde borcunu ödeyebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1914 yılına kadar borçlarının toplamı 104.212.000 Osmanlı Lirasına ulaşmıştı. Bu borcun önemli miktarı da Düyun-u Umumiye İdaresinin yönetimi altındaydı. Yıllık ödemesi gereken borç miktarı ise 13.000.00 Osmanlı Lirasıydı. Osmanlı Bütçesi ise aynı dönemde 30.000.000 civarlarında olduğu düşünülürse borç servis rasyonunun % 43'e ulaştığı ortaya çıkar (Açba, 2004, 137).

1914 yılına gelindiğinde Osmanlı Hükümeti'nin itfa edilemeyen toplam borcu 198.000.000 Osmanlı Lirasıdır. Bu borçlar içinde dış borçlar dışında kısa vadeli avanslarında önemli bir yeri vardı. Osmanlı Hükümeti muntazam borçların ve kısa vadeli avansların tasfiyesi için 1914 yılının Nisanında Paris'te 800.000.000 franklık bir borç anlaşması yapmıştır. Fakat I. Dünya savaşının olması nedeniyle bu anlaşılan miktarın sadece 500.000.000 franklık kısmı tahsil olunabilmişti (Açba, 2004, 138).

1914'de başlayan I. Dünya savaşı sonunda 1920 yılında imzalanan Sevr Antlaşmasına göre Türkiye'de "Uluslararası Mali Kontrol İdaresi" kurulmuştur. Düyun-u Umumiye İdaresinden de Alman ve Avusturyalı alacaklıları temsil eden üyeler çıkartılarak sadece İngiliz, Fransız Ve İtalyan temsilcileri kalmıştır. Uluslararası Mali Kontrol Komisyonuna tanınan geniş yetkiler şu şekildeydi (Çandır, 2010, 94):

- Osmanlı Devleti'nin çıkardığı bütçe tasarısı önce bu komisyon tarafından incelenip, daha sonra Osmanlı meclisine gönderilecektir.
- Düyun-u Umumiye İdaresi dışında bırakılmış bütün gelir kaynakları bu komisyona verilmiştir.
- Yerli ve yabancı şirketlere ayrıcalıklı haklar verilmesinde bu komisyonun onayı zorunlu tutulmuştur.
- Yapılacak olan iç ve dış borçlanmalarda komisyona veto yetkisi verilmiştir.

Kısacası Sevr Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakkı tamamen uluslararası mali bir komisyonun eline bırakılmıştı.

11.1.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Borçları Kabullemesi

Türkiye'nin dış borçlarının toplamı, Lozan anlaşmasında belirlenen verilere göre 1914 yılında 143.241.757 liraydı. Bu borcun faizli ve ödenmemiş miktarı ise 9.024.158 liraydı. Yani savaşın gölgesinde Türkiye'nin dış borçları toplamı 152.256.915 lirayı buluyordu. Kurtuluş savaşı ile birlikte Ankara hükümeti ele geçirdiği bölgelerin gelirlerini kendi bütçesinde topluyordu. Bu durumu Düyunu Umumiye Yönetimi Osmanlı Hükümetine rahatsız olduğunu iletiyordu. Fakat Osmanlı hükümeti bu durum karşısında hiçbir şey yapamıyordu. Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi yeni hükümetin vergi koyma ve toplama hakkının olduğunu ilan etmiştir. Bununla birlikte geçmişteki tüm anlaşmaların geçerli olmayacağını bildiriyordu. Böylelikle Düyunu Umumiye İdaresindeki gelirler Ankara Hükümetine geçiyordu (Geyik, 2013, 87).

Yapılan barış anlaşması yeni bir statüye bağlanıyordu. T.B.M.M. Hükümeti, Mudanya antlaşmasından sonra 21 Kasım 1922 tarihinde, hükümetin dışişleri başkanına Lozan Konferansında İmparatorluğa ait borçlar çıkarılıyordu. Konferansta borç konusunda uzun tartışmalar olmuştur. Türkiye Hükümeti, Osmanlı Devleti Genel Borçlarının (Düyun-u Umumiye' nin) Trablusgarp Savaşı ve Balkan savaşları (1912-1913)sonucunda Osmanlı Devletinin topraklarından pay alan Balkan Devletleri ile Asya'da ortaya çıkan yeni devletler arasında aldıkları toprakların o dönemdeki ortalama gelir oranlarına bölüşülmesini kabul edilmişti. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti'nin borçlarını onun mirasına oturan bütün devletler arasında adil bir şekilde paylaştırılmıştı.

Paylaştırma şu şekilde gerçekleşmişti (Geyik, 2013, 88):

- Türkiye Hükümeti,
- Balkan savaşları (1912/13) sonucu Osmanlı imparatorluğundan toprak alan devletler,
- Anlaşmada gösterilen, daha önce imparatorluğa ait adalarla, 1 Ağustos 1914 tarihinde henüz Osmanlı idaresinde iken yeni devletin sınırları dışında kalan Trakya topraklarını alan devletler,
- Osmanlı devletine ait olan Asya toprakları üzerinde yeni kurulmakta olan devletler.

11.1.2. Borçların Paylaştırılması Sonucu Türkiye'ye Düşen Borç Miktarı

Yapılan görüşmelerde taraflar arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklar borçların anaparası mı ya da faizlerinin paylaştırılacağı konusundaydı. Türkiye Hükümetinin karşısındaki taraf, paylaşımın faiz üzerinden olmasını talep etmiştir. Türk heyeti ise paylaşımın anapara üzerinden olmasını gerektiğini savunuyordu. Ancak tartışma Türk heyeti lehinde sonuçlandı. Paylaşma anapara üzerinden gerçekleşmişti. Toplam borçların miktarları borçların 17Ekim 1912 tarihinden önce ve sonra alınan borçlar olacağı şeklinde anlaşmaya varılmıştı. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nin borçlarından bu tarihten önceki borçların % 62.25'i, bu tarihten sonraki borçların da % 76,54' ü Türkiye'ye bırakılıp, geri kalan miktarın diğer devletler tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştı (Geyik, 2013, 88-89).

Lozan Antlaşması ile bağımsızlıklarını kazanan 14 ülke arasında paylaştırılması kararlaştırılan miktar 129.604.910 liraydı. Bu toplam borç tutarından Türkiye Cumhuriyeti'ne düşen miktar ise 84.597.495 lira oluyordu. Fakat bu miktara ödenmemiş taksitler ve avanslar dâhil edilince, toplam Osmanlı borcu 161.603.833 liraya çıkmıştır. Bu yükselen yeni miktar içinde Türkiye'nin payı 105.559.623 lira olarak hesap edilmişti (Yılmaz F. , 2007, 233-234).

11.2. 1928 Paris Sözleşmesi ve Borçların Ödenmeye Başlanması

Yıllık taksitler ve bunların hangi para ile ödeneceği konular 1928 yılında yapılan anlaşma ile çözüme bağlandı. Bu anlaşmada temel ilke olarak, tahvilin üzerinde yazılı olan para ve en kuvvetli başka bir para lehine alacaklılara tercih hakkı tanınması ilkesi kabul görüldü. Duyunu Umumiye İdaresinin himayesi altındaki gelirler, Paris sözleşmesiyle birlikte hepsi Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiyordu. 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması ile hukuken Muharrem Kararnamesi ve onun devamı olan Düyun-u Umumiye İdaresi, kaldırılmıştır. Türkiye maliyesinin bağımsızlığına gölge düşüren bu kurumlar tamamen varlıkları sona ermiştir (Çandır, 2010, 89).

Paris Anlaşmasına göre yapılacak ödemeler de 1926-1936 döneminde yıllık 2.000.000 altın lira, 1936-1942 döneminde 2.380.000 altın lira, 1942-1947 dönemlerinde 2.780.000 altın lira, 1947-1952 dönemimde 3.180.000 altın lira, 1952-55 yıllarında 3.400.000 altın lira olarak belirlenmişti (Yeniay, 1964, 146).

Paris antlaşmasıyla taksit ödemeleri altın para ya da sterlinle ödenecekti. Ancak 1929 yılında Dünya Buhranı yaşanmasına rağmen ilk yıl Türkiye Cumhuriyeti amortisman hariç 1.435.000 sterlinlik bir ödeme yapabildiği. Fakat daha sonraki ödemeleri gerçekleştiriyordu.

11.3. 1933'den Sonra Osmanlı Borçlarının Tasfiyesi

1929 yılında ortaya çıkan dünya iktisadi krizi nedeniyle Türkiye Hükümeti borçlarını ödemede güçlük çekmiştir. Türkiye'nin iktisadi durumu olumsuz yönde gelişme gösteriyordu. Bu yüzden mevcut anlaşma koşullarında ödemelerde sıkıntılar yaşamıştır. Getirilen kambiyo kontrol rejimi sonucunda Türk parasıyla yapılan ödeme ile yabancı paralar arasında yapılan ödemeler arasında büyük farklar vardı. Bunun neticesinde Türkiye Hükümeti borçların vadesinin uzatılması, yıllık taksitlerinin azaltılması ve borcun bir kısmının Türk Lirası olarak ödenmesine dair komisyona başvuruda bulunmuştur. Yapılan uzun görüşmeler sonucu 1933 yılında imzalanan Paris anlaşması ile yıllık taksitler yeniden planlanıyor taksitlerde esas olarak, değeri altınla tanımlanmış Fransız Frangı ile ödenmesi kararlaştırılıyor. Ödemelerin vadesi konusu da karara bağlanmış ve vadesi 30 yıldan 50 yıla çıkarılmıştır. Bu anlaşmayla, Türkiye'nin 107.500.000 liralık olan borcu 6,6.000.000 altın liraya indirilmiştir. 1928 anlaşmasına göre çok yüksek olan ve her dönemde yükselen yıllık ödemeleri yerine, değişmeyen 700.000 altın liralık bir tutar kabul edilmişti (Çandır, 2010, 95).

Türkiye Hükümeti 1933, 1934 ve 1935 yıllarında ödemeler düzenli olarak yapmıştı. 1936 yılına gelindiğinde sermaye piyasalarında baş gösteren döviz sıkıntısı sebebiyle ödemeler konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Alacaklıların çoğunluğunu teşkil eden Fransa ile görüşmeler yapılmış ve sonrasında 5 yıllık yeni bir ödeme planı üzerinde anlaşma sağlanmıştı (Yeniay, 1964, 193-194).

Fransız Frangı'nın 1936 yılındadeğer kaybetmesi nedeniyle ana borç 79.000.000 liraya 1937 yılında ise 53,6.000.000 liraya düşmüştü. 1943 yılına gelindiğinde ise borç miktarı 23.000.000 lira dolaylarındaydı. 1933 yapılan Paris sözleşmesine dayanarak 1943-1944 yılı sonunda borçlar vaktinden önce ödenmeye başlanmıştı (Geyik, 2013, 90).

Türkiye Hükümeti II. Dünya Savaşına katılmamıştı. Bu yüzden savaş ekonomisine para ayırmamıştır. Bunun sonucunda da hazinede biriken dövizle borçların tamamının ödenmesi konusunda Türkiye Dış Borçlar Komisyonu'na başvurulmuştur. Komisyon ile

yapılan görüşmeler neticesinde 25.05.1954 tarihi itibarı ile 100 yıllık bir zamanı kapsayan Osmanlı Devleti'nin dış borç meselesi son bulmuştur (Açba, 2004, 140).

SONUÇ

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da başlayan teknolojik gelişmelere ayak uyduramadığından çağın gerisinde kalmıştır. Aynı dönemde ekonomik ve mali alanda gelişmeye ihtiyaç duysa da Avrupa'daki gelişmeleri dikkate almıyordu. Sanayileşme sonrasında üretimin artmasıyla Avrupa da pazar ihtiyacı artmıştır. Bu yüzden batılı devletler ekonomik ve mali alanda daha da güçlenmeleri için kendilerinden güçsüz durumda olan Osmanlı Devleti'ni önce sanayi daha sonra finans kapitalinin egemenliği altına alarak sömürge haline getirmişlerdir.

19. yüzyılın ortalarında mali yapıdaki bozulmalardan dolayı Osmanlı Devleti gelir kaybına uğramış, bu durumu düzeltmek için reformlar yapılsa da olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Osmanlı Devleti ekonomik ihtiyaçlarını vergilerden sağlayamayınca borçlanma gereği duymuştur. Bu borçlanma ihtiyacını ilk olarak Galata Bankerlerinden yüksek faizli borç alarak sağlamaya çalışmış ancak mali durumunu düzeltemeyince dış borçlanmaya gitmiştir. Alınan borçlar, verimli ve üretken yatırımlar için kullanılmamış daha çok cari tüketim harcamaları ile çeşitli cephelerde açılan savaş ve asker ihtiyaçları için kullanılmıştır. Eldeki finansal kaynaklar hızlı bir şekilde tüketilerek devleti ağır şartlar ve yüksek oranlı faizli borçların içine sokulmuştur. Borçlanmaların tahvillerle yapılması ve bu tahvillerin de ihraç fiyatları çok düşük olması borçlanma maliyetini daha da artırmıştır. Bu yüzden komisyon ücretleri ve diğer giderlerin de yüksek olması borçlanmanın maliyetli olmasına neden oluyordu. Borçlanma sonrası elde edilen gelirler ise borçlanılan tutarın çok altında kalıyordu. Bazı borçlanmalar, vadesi gelmiş borçlanmaların ödemelerinde kullanılınca hem borç yükü hem de borçlanmanın maliyeti artıyordu. Dolayısıyla alınan borçların verimsiz kullanılması sonucu Osmanlı Devleti dış borçlarının yıllık masraflarını karşılayamaz duruma geliyordu.

Osmanlı Devleti dış borçlanmaya gitgide bağımlı hale gelmekteydi. Bundan dolayı Kapitalist Avrupa'nın hırslı ve aşırı sermaye birikimi gayreti Osmanlı Devleti'ni dış borca sevk ederek, sömürge ve pazar haline dönüştürmüştür. Diğer taraftan Osmanlıların Batı Avrupa'ya verdiği tavizler merkezi devletin ve ülkenin sosyal yapısında büyük etkileşime sebep olmuştur. Kendisine ait bankası olmayan Osmanlı Devleti, merkez bankasının fonksiyonlarını 1863 ve 1875 yılında imtiyaznameleri ile İngiltere ve Fransa destekli olarak Osmanlı Bankası'na vermiştir. Diğer taraftan

Ekonomik yapının bankacılığı etkilemesi, dış ticarete etkin olan yabancı bankaların hakim olmasına sebep olmuştur. Osmanlı ekonomisinde aktif rol alan İngiltere ve Fransa Osmanlı Bankası'ndaki bu hâkimiyetlerini Osmanlı Devleti'ne karşı baskı ve içişlerine müdahale ederek kullanmışlardır. Avrupa için Osmanlı Bankası kapitalizmin en gözde kurumuydu.

Avrupalı devletlerinin Osmanlı Devleti'nin ekonomisinde etkilerinin giderek artması Osmanlı idaresini zor durumda bırakmıştır. Dış borçlanma süreçlerinde Osmanlı Devleti kötü bir şekilde aldatılmıştır. Duyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşuna kadarki dönemde yapılan borçlanmalardan devletin eline borçlandığı paranın ancak yarısı geçmiştir. Borçlanmanın ilk 20 yılında devletin o yıl ödemek zorunda kaldığı borç ve faizleri devletin toplam gelirinin % 80'ine ulaşmıştır.

Bütçe ve dış ticaret bilançosu açıkları, borçların savaş giderlerinde kullanılması, alınan borç miktarlarının anaparanın taksit ve faizlerine ödenmesi mali sistemi daha da kötüleştirmiştir. Çünkü Alınan para sistemli ve verimli bir şekilde kullanılmamıştır. Yapılan dış borçlanmalar 1875 yılında moratoryum ilan edilerek vadesi gelmiş olan borçların ödenmesi bir süre durdurulmuştur.

Dış borçlarını ödeyemeyen Osmanlı Devleti, 20 Aralık 1881 yılında Muharrem Kararnamesini ilan etmiştir. Kararnamede; vergi gelirlerinin alacaklıya terk edilmesi, dış borcun miktarının belirlenmesi, vergi gelir tahsili ve borç yönetimi için borç alınan ülkeleri temsil eden kişilerden oluşan Duyun-u Umumiye İdaresinin kurulması, yer almaktadır. Duyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarına el koymuştur. İdare yönetimi devletin gelirlerinin büyük çoğunluğunu kontrol altına almıştır. Böylece Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalesi imkânı daha da arttı. Ekonomik özgürlüğünü kaybeden bir ülke olarak Osmanlı Devleti altına girdiği borç yükünden kalkamaz duruma geldi ve bununla birlikte bağımsızlığını da kaybetti

Paris sözleşmesiyle başlayan yeni süreçte borçların tasfiyesi ele alınarak Osmanlı Devleti'nden kalan borçların nasıl bir şekilde ödeneceği yeni anlaşmalarla düzenleniyordu. Sözleşmeye göre, Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletler ile Türkiye arasında paylaştırılıyordu. Ortaya çıkan olumsuzluklar bir takım anlaşmalar yapılarak gideriliyordu. Yapılan bu anlaşmalarla

Türkiye ilk borçlanma tarihi olan 1854 yılı ile aradan geçen 100 yıl sonra, 25 Mayıs 1954 tarihinde Osmanlı Devleti'nden kalan borçların tamamını ödedi.

KAYNAKÇA

- Açba, S. (1991). *Devlet Borçlanması*. Ankara: Adım Yayınları.
- Açba, S. (2004). *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Akyıldız, A. (2003). *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aysal, N. (2013). Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişmeler (1854-1923). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(53), 1-28.
- Cem, İ. (2007). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çakır, C. (2012). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Çandır, M. (2010, Haziran). Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne*.
- Değer, A., ve Anbar, A. (2010, Nisan). Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntemler. *Maliye Finans Yazıları*(87), 27-49.
- Dikmen, N. (2005). Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik Ve Siyasi Sonuçları. *İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 19*, 137-159.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erdem , M. (2015). *Devlet Borçları*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Genç, M. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Geyik, S. (2013). 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Dış Borçlanma ve Düyunu Umumiye İdaresi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul*.
- Güran, T. (1998). Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi. *İktisat Fakültesi Mecmuası, 49*, 79-95.
- Güran, T. (2014). *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürsoy, B. (1984). Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 40*(1-4), 17-60.
- İnce, M. (2001). *Devlet Borçları Ve Türkiye*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Kartopu, S. (2012). Duyun-u Umumiye İdaresi Ve İdareyle İlgili Görüşler. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışma Dergisi*, 1(2), 32-40.
- Kazgan, H. (2014). *Galata Bankerleri*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları.
- Köse, M. (2001). Osmanlıda Borsa Ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali Yapısındaki Yeri. *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(18), 229-251.
- Oğlakçı, M. (2006). Galata Bankerlerinin Osmanlı Devlet Maliyesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon*.
- Öke, K. M. (1982). *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Öner, E. (2001). *Mali Olaylar Ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*. Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları.
- Öngeoğlu, D. T. (1983). *Atatürk Dönemi Maliye Politikası*. Ankara: Tisa Matbası.
- Özdemir, B. (2010). *Osmanlı Devleti Dış Borçları*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı - Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parlak, M., & Parlak, Z. (2012, Ekim - Aralık). Osmanlı Mali Sistemi Ve Divan'lı Muhasebata Giden Yol. *Sayıştay Dergisi*(87), 19-38.
- Sayar, N. S. (1978). *Türkiye İmparatorluk Dönemi Siyasi Askeri, İdari ve Mali Olayları*. İstanbul: İktisadi Ticari İlimler Akademisi, Nihat sayar Vakfı .
- Şeker, M. (2007). Osmanlı Devletinde Mali Bunalım Ve İlk Dış Borçlanma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 115-133.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2005). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Velay, A. D. (1978). *Türkiye Maliye Tarihi*. Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı.
- Yeniay, İ. H. (1964). *Yeni Osmanlı Borçlar Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Yerasimos, S. (2007). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, 2- Tanzimattan I. Dünya Savaşına*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Yıldız, A. (2011). Osmanlı Devleti'nin Borçlanmasında Osmanlı Bankası'nın Rolü Ve Önemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 318-330.

- Yılmaz, B. E. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler Ve İlk Dış Borçlanmalar. *Akdeniz İ.İ.B. F. Dergisi*(4), 186-198.
- Yılmaz, B. E. (2014). *Türkiye'nin Değişmeyen Kaderi (Osmanlı'dan Günümüze 1854-2013) Borç Çıkmazı*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Yılmaz, F. (1996). *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Borçlar*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Yılmaz, F. (2007). *Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Dış Borçları (Duyun-u Umumiye)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yılmaz, H. H., ve Biçer, M. (2010). Parlatentonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 201-225.